

Економічний вісник Причорномор'я. 2022, Випуск 3

**ECONOMIC
BULLETIN OF THE
BLACK SEA LITTORAL**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE 3

ISSN 2786-6599 Online

УДК 332

Економічний вісник Причорномор'я

Засновник: Одеський державний аграрний університет

Рік заснування: 2020

Періодичність: 1 рази на рік

«Економічний вісник Причорномор'я»

заснований в 2020 році Одеським державним аграрним університетом з метою оприлюднення наукових результатів докторів та кандидатів наук, аспірантів, здобувачів, студентів, а також інших осіб, які займаються науковою діяльністю.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова редакційної колегії

Т.С. Шабатура, д.е.н. (Україна)

Технічний редактор

О.М. ГАЛИЦЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

Члени редакційної колегії

І.О. КРЮКОВА, д.е.н. (Україна)

О.П. ДЯЧЕНКО, д.е.н. (Україна)

А.В. НАЙДА, к.е.н. (Україна)

Г.М. ЗАПША, д.е.н. (Україна)

М.П. САХАЦЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

Н.А. ДОБРЯНСЬКА, д.е.н. (Україна)

В.А. ЗАМЛІНСЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

Й. СЛОНЕЦЬ, д.е.н. (Польща)

В.С. ДОГА, д.е.н. (Молдова)

А.М. КАЗАМБАЄВА, к.е.н. (Республіка Казакстан)

Д.А. ШЕРАЛІЄВА, к.е.н. (Киргизька Республіка)

Л.А. БАХЧИВАНЖИ (Україна)

Р.М. ВОЛЧЕК, к.е.н. (Україна)

Рекомендовано Вченою радою Одеського державного аграрного університету (протокол № 6 від 23.12.2022).

Адреса редакційної колегії:

Одеський державний аграрний університет.

вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, Україна,

65012, тел. +380482371609,

Email: ek.visnuk.odau@ukr.net

Автори статей відповідають за достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел, посилання на них та інших відомостей.

ISSN 2786-6599 Online

UDC 332

Economic Bulletin of the Black Sea Littoral

Founder: Odessa State Agrarian University

Founded: 2020

Frequency: 1 times a year

«Economic Bulletin of the Black Sea Littoral»

was founded in 2020 by Odessa State Agrarian University in order to publish the scientific results of doctors and candidates of science, graduate students, applicants, students, as well as other persons engaged in scientific activities.

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief

T. Shabatura, Dr. E. Sci. (Ukraine)

Technical editor

O. Halytskyi, Dr. E. Sci. (Ukraine)

Editorial board members

I. Kryukova, Dr. E. Sci. (Ukraine)

O. Diachenko, Dr. E. Sci., (Ukraine)

A. Naida, Cand. E. Sci. (Ukraine)

H. Zapsha, Dr. E. Sci. (Ukraine)

M. Sakhatskyi, Dr. E. Sci. (Ukraine)

N. Dobrianska, Dr. E. Sci. (Ukraine)

V. Zamlinskyi, Dr. E. Sci. (Ukraine)

J. Sloniec, Dr. E. Sci. (Poland)

V. Doga, Dr. E. Sci. (Moldova)

A. Kazambayeva, Cand. E. Sc. (Republic of Kazakhstan)

D. Sheralieva, Cand. E. Sci. (Kyrgyz Republic)

L. Bakhchyvanzhy, Cand. E. Sci. (Ukraine)

R. Volchek, Cand. E. Sci. (Ukraine)

Recommended by Academic Council of Odessa State Agrarian University (Minutes № 6 of 23.12.2022).

Editorial address:

Odessa State Agrarian University

st. Panteleimonovskaya, 13, Odessa, Ukraine,

65012, tel. +380482371609,

Email: ek.visnuk.odau@ukr.net

The authors of the articles are responsible for the accuracy of the presented material, for correct citation sources, links to them, and other information.

УДК 330.338:65.016

Бахчиванжи Людмила Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі
Одеський національний технологічний університет
ORCID 0000-0001-8381-9684
7462686@ukr.net

Євтушок Ольга Василівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі
Одеський національний технологічний університет
ORCID 0000-0002-8155-7796
olya.evtushok1974@gmail.com

Барбінягра Олександр Миколайович

здобувач ступеня вищої освіти PhD
кафедри менеджменту
Одеський державний аграрний університет
ORCID: 0000-0002-8496-4223
ukragro-lider@ukr.net

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ МАРКЕТИНГУ ІНВЕСТИЦІЙ

Анотація

Метою статті є обґрунтування методичних та прикладних засад інноваційного розвитку аграрних підприємств на засадах маркетингу інвестицій.

Науковою новизною є обґрунтування положення, що для забезпечення доступності для аграрного підприємства інноваційних джерел мобілізації фінансових ресурсів доцільним є запровадження в управління фінансовим розвитком маркетингу інвестицій та кооперація підприємств в аграрні ланцюги створення вартості. У статті систематизовано інноваційні для аграрних підприємств України інструменти мобілізації фінансових ресурсів як елемент маркетингу інвестицій. Здійснено аналіз переваг та недоліків зазначених інструментів для аграрних підприємств. Проведено маркетингове дослідження на основі опитування керівників аграрних підприємств Одеської області щодо входження малих підприємств аграрного бізнесу у аграрні ланцюги створення вартості, де агрегаторами виступатимуть підприємства переробної та харчової промисловості.

***Висновки.** Входження в аграрний ланцюг створення вартості сприятиме розширенню переліку джерел фінансування малих аграрних підприємств як на основі інноваційних, так і на основі традиційних інструментів мобілізації фінансових ресурсів. Виявлено основні проблеми у формуванні ланцюгів створення вартості в аграрному секторі. Подолання проблем управління фінансовою діяльністю аграрних підприємств передбачає впровадження агромаркетингу інвестицій, спрямованого на дослідження ринку інвестиційних ресурсів та мобілізацію інноваційних інструментів фінансування.*

Ключові слова: інноваційні фінансові інструменти, маркетинг інвестицій, аграрні підприємства, фінансова діяльність, ланцюг створення вартості, аграрні ланцюги створення вартості, мобілізація фінансових ресурсів.

UDC 330.338:65.016

Bakhchivanzhi Liudmila A.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Marketing,
Entrepreneurship and Trade
Odesa National University of Technologies
ORCID 0000-0001-8381-9684
7462686@ukr.net

Yevtushok Olga V.

Candidate of Economic Sciences
Associate Professor of the Department of Marketing,
Entrepreneurship and Trade
Odesa National University of Technology
ORCID 0000-0002-8155-7796
olya.evtushok1974@gmail.com

Barbinyagra Oleksandr

Postgraduate, Department of Management,
Odesa State Agrarian University,
ORCID: 0000-0002-8496-4223
ukragro-lider@ukr.net

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES FINANCIAL MANAGEMENT ON THE BASIS OF INVESTMENT MARKETING

Abstract

The purpose of the article is to systematize innovative tools for mobilizing financial resources as elements of investment marketing in agricultural enterprises and to substantiate ways of ensuring their availability in Ukraine.

The scientific novelty. In modern economic conditions, the need for large-scale production in agriculture is growing, but the realization of this need involves attracting significant investments. Traditional sources of financing of agricultural enterprises in Ukraine are term loans, financial cards of farmers, overdrafts, credit lines, loans secured by fixed assets. Although these sources of financing are traditional, they are available mainly to medium and large businesses in the agricultural sector. It is worth noting that the overwhelming unavailability of these sources for small business entities, which form the basis of the agricultural sector, is a restraining factor in the process of managing the development of their financial activities. Thus, there is a need to find innovative tools that will be available to small businesses in the agricultural sector, and a way to ensure their availability. The article systematizes domestic and foreign scientific literature, as a result of which innovative tools for mobilizing financial resources for agricultural enterprises of Ukraine are highlighted. An analysis of the advantages and disadvantages of these tools for agricultural

enterprises was carried out. An expert survey of agricultural enterprises of the Odesa region was conducted, which showed that joining the agrarian value-added chain will allow expanding the list of sources of their financing both through innovative and traditional tools for mobilizing financial resources. The main shortcomings in the functioning of value added chains in the agricultural sector of Ukraine were revealed.

Conclusions. It is substantiated that in order to ensure the availability of innovative sources of mobilization of financial resources, it is expedient to cooperate with enterprises in chains of added value in the agricultural sector.

Key words: innovative development, investment marketing, agricultural enterprises, financial activity, chain of added value, mobilization of financial resources.

Вступ. У стратегічній перспективі із посиленням загроз та ризиків, спричинених глобальними викликами, пов'язаними з продовольчою безпекою, зростатиме попит на великомасштабне виробництво в сільському господарстві, але реалізація даної потреби передбачає залучення значних інвестицій. Саме інвестиції постають в основі розвитку та ефективного і професійного управління аграрним сектором та суб'єктами господарювання, що функціонують у даній сфері. Традиційними зовнішніми джерелами фінансування аграрних підприємств за недостатнього їх фінансування за рахунок власних джерел є наступні: термінові позики, фінансові картки фермерів, овердрафт, кредитні лінії, кредити під заставу основних засобів. Попри те, що дані джерела фінансування являються традиційними, вони є доступними переважно для середніх та великих суб'єктів господарювання аграрного сектора. Варто відзначити, що переважна недоступність цих джерел для малих підприємств, які складають основу аграрного сектора, виявляється стримуючим фактором в процесі управління розвитком їх фінансової діяльності.

Відтак, постає необхідність запровадження аграрного маркетингу інвестицій, що покликаний забезпечити інноваційний підхід в управлінні фінансовою діяльністю підприємств та здійснювати розробку інвестиційних механізмів, вести пошук інноваційних інструментів, зокрема доступних для малих суб'єктів підприємництва в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій демонструє наявність великої уваги науковців до проблеми інноваційного управління фінансовою діяльністю підприємств та його інвестиційного забезпечення. В останні роки значна частина публікацій з проблем фінансового менеджменту окреслює питання фінансового забезпечення розвитку аграрних підприємств та оптимізації сполучення джерел фінансування.

Зокрема Вдовенко І.С. аналізує особливості та недоліки фінансових механізмів забезпечення розвитку підприємств аграрного сектора економіки [1, с. 88-92]. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектора аналізує Томащук І.В. [2, с. 698-704].

Плахотнюк В.В., Суханова А.В. характеризують оптимальні джерела фінансування аграрних підприємств [3, с. 71-74]. Чукіна К.Ю., Захарова Н.Ю. досліджують питання формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств [4]. Коваленко М.В. характеризує сучасні джерела фінансування

сільськогосподарських підприємств [5, с. 240–250]. Ковальова А.О. розглядає альтернативні форми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств [6].

Попри те, що численні вітчизняні дослідження присвячені питанню мобілізації фінансових ресурсів аграрними підприємствами, відсутнє комплексне дослідження щодо виявлення інноваційних інструментів мобілізації фінансових ресурсів на засадах маркетингу інвестицій та забезпечення їх доступності для аграрних підприємств України.

Метою статті є обґрунтування методичних та прикладних засад інноваційного розвитку управління фінансовою діяльністю аграрних підприємств на засадах маркетингу інвестицій, систематизація інноваційних інструментів мобілізації фінансових ресурсів аграрними підприємствами та обґрунтування способу забезпечення їх доступності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У стратегії розвитку Одеської області на період 2021-2027 роки як одна із проблемних та слабких сторін регіону окреслюється проблема фінансування інноваційного розвитку [7, с.49] та зазначається, що «...враховуючи аналіз сільськогосподарської галузі за останні 5 років, у прогнозованому періоді очікується повільний розвиток, однак без відчутних інвестицій вказана галузь характеризуватиметься високою мінливістю та залежністю від природних факторів. Скорочення фермерських господарств, дрібних товаровиробників, сільськогосподарських кооперативів спричинє суттєве скорочення частки зайнятого населення в сільській місцевості» [7, с. 66]. Як стратегічна ціль для подолання виявленої проблеми ставиться формування привабливої інвестиційної платформи на основі інвестиційного маркетингу та промоції регіону [7, с. 93].

Маркетинг інвестицій в діяльності аграрних підприємств має бути спрямований на забезпечення прибуткової діяльності підприємств, підвищення їх конкурентоспроможності, зростання частки ринку на основі залучення інвестицій, реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів та розробки механізму сполучення традиційних та інноваційних фінансових інструментів. З іншого боку маркетинг інвестицій покликаний сприяти реалізації стратегічної цілі – інноваційному розвитку управління фінансовою діяльністю.

Результати наукових досліджень, викладені у публікаціях іноземних та вітчизняних науковців [1–6, 8–13] дозволяють виявити та імплементувати у практику малих суб'єктів господарювання інноваційні джерела фінансування, які є прийнятними для аграрних підприємств України з огляду на особливості сільськогосподарського виробництва: кредит від агрегатора, позики від постачальників виробничих ресурсів, позики від провідного підприємства, позики під заставу складського свідоцтва, позики від покупця, сек'юритизація, факторинг, краудфандінг, позики з маркетингової допомоги та державні програми підтримки ліквідності.

Кредит від агрегатора – це неформальний механізм фінансування, де агрегатор фінансує виробничу діяльність шляхом надання позики підприємству – виробнику сільськогосподарської продукції, що повертається після збирання

врожаю. Відповідно до цієї домовленості агрегатор забезпечує закупівлю продукції шляхом фінансування виробництва. Це вигідно виробникам, які не мають можливості власного фінансування потреби в оборотних засобах для забезпечення ритмічного та безперебійного виробництва, адже вони отримують легкодоступне фінансування для виробництва та мають гарантованого покупця сільськогосподарської продукції.

Відомим агрегатором сільськогосподарської продукції в Україні є ТОВ «АУСП ФРУТ» (USPA Fruit), яке було створено у 2017 році. Однак, наразі товариство не надає кредити виробникам продукції, а займається лише оптовою торгівлею [14].

Зазвичай фінансування на основі кредитів від агрегатора носить короткостроковий і сезонний характер. У більш складних механізмах фінансування може здійснюватися на офіційній основі. Йдеться про переробні підприємства, які фінансують агрегаторів за допомогою короткострокових позик на оборотний капітал для забезпечення безперебійності процесу надходження сировини.

Кредит від постачальника виробничих ресурсів є видом неформального механізму фінансування, який ґрунтується на довірі між постачальником ресурсів та аграрними підприємствами. Відповідно до цього механізму постачальники сировини передають сільськогосподарські ресурси, такі як насіння, хімікати та обладнання, виробникам і погоджуються на їх погашення під час збору врожаю або в будь-який взаємно вирішений момент часу у натуральній формі (сільськогосподарська продукція) або у грошовій формі (від реалізації продукції). Фінансування постачальником необхідних ресурсів також може здійснюватися опосередковано через тристоронні відносини, в яких постачальник сприяє фінансуванню через кредитну організацію, щоб покупці могли платити постачальникам.

Позики від провідного підприємства в аграрному ланцюзі створення вартості (далі АЛСВ). Як зазначають Гаутам А. та Шарма С., провідні підприємства АЛСВ характеризуються такими ознаками: мають прямі та опосередковані комерційні зв'язки з цільовими середніми, малими та мікропідприємствами аграрного сектора; являються динамічними учасниками ринку, які можуть сприяти більшій інтеграції малих суб'єктів підприємництва у ланцюги створення вартості та надавати важливі товари та послуги; сприяють підвищенню конкурентоспроможності галузі та демонструють цінність співпраці [10]. Відтак, такими підприємствами можуть бути постачальники сировини, експортери, переробники або агрегатори.

Провідні підприємства в АЛСВ або надають пряме фінансування підприємствам ланцюга, або заключають гарантовані договори купівлі-продажу, що забезпечує доступ до фінансування від сторонніх установ. Ці послуги відрізняються від кредиту агрегатора або постачальника сировини, адже окрім вкладених ресурсів та оборотних коштів, фінансування поширюється на інші сфери виробничого циклу, такі як послуги щодо розширення, високоякісне насіння, передача технологій, навчання та нагляд за

виробництвом. Провідне підприємство відіграє центральну роль у виробничому циклі та має потужний контроль над виробництвом. Механізм фінансування провідним підприємством також відоме як контрактне сільське господарство, оскільки домовленість підкріплена суворими договірними відносинами, що визначають тип виробництва, якість, кількість та терміни постачання виробленої продукції.

Ще одним специфічним інструментом фінансування аграрних підприємств є *позики під заставу складського свідоцтва*. Останнє є «товаророзпорядчим складським документом на пред'явника або іменним, що посвідчує право власності на товар, який зберігається на сертифікованому складі» [15]. Це свідоцтво виступає заставою для доступу до позики від сторонніх фінансових установ. У даному механізмі фінансування фактором зниження кредитного ризику виступає товарна продукція, що зберігається на незалежному складі і на яку позикодавець має право до повного погашення позики.

Надання позик під заставу складського свідоцтва є надзвичайно досконалим механізмом фінансування порівняно з кредитуванням від агрегатора, постачальника або провідного підприємства, оскільки склад, на якому зберігаються товари, є нейтральним та незалежним суб'єктом господарювання в угоді.

Основними перевагами позик під заставу складського свідоцтва з точки зору управління ризиками є:

- заставу можна негайно продати з аукціону або продати за низькою вартістю, якщо є дефолт за позикою;
- кредитор, що має складську квитанцію, може висувати вимоги погашення позики як до складської компанії, так і до позичальника у випадку зникнення застави;
- у випадку банкрутства правостановлюючий документ може відсікти вимоги конкуруючих кредиторів щодо заставленої продукції.

Перевагами такого механізму для виробника є можливість збільшення як виручки від реалізації сільськогосподарської продукції; доступ до надійного, безпечного та якісного сховища, таким чином, зменшуючи втрати після збору врожаю (через псування та зараження шкідниками); і продати свою продукцію через деякий час після сезону збору врожаю (протягом якого ціни нижчі через рясні пропозиції) і отримати більш високу ціну. Ключовим недоліком такого механізму фінансування є те, що він передбачає значні витрати на складування та зберігання, а також значний мінімальний обсяг продукції, який приймається до зберігання на складі, що робить недоступним даний інструмент мобілізації фінансових ресурсів для дрібних виробників.

Наступним фінансовим інструментом є *позики від покупця*. Йдеться про підприємства, які отримують продукцію від переробних підприємств. Даний механізм фінансування подібний до кредитів від агрегаторів, які виступають посередниками між фермерами та переробними підприємствами. Однак, зважаючи на те, що покупці продукції переробної галузі являються великими

підприємствами, вони можуть фінансувати як переробних підприємств, так і фермерів для забезпечення процесу надходження необхідного обсягу продукції необхідної якості в обумовлений проміжок часу.

Сек'юритизація характеризується як процес продажу неліквідного активу або групи активів за допомогою перетворення їх у цінний папір. Типовим прикладом сек'юритизації є цінний папір, забезпечений іпотекою. Під час сек'юритизації аграрне підприємство (ініціатор процесу) збирає дані про активи, які воно хотіло б вилучити зі свого балансу. Ця зібрана група активів вважається еталонним портфелем. Потім ініціатор продає портфель емітенту, який створить цінні папери. Інвестори купуватимуть створені цінні папери за вказаною нормою прибутку. Новий сек'юритизований фінансовий інструмент ділиться на різні розділи, які називаються траншами. Транші складаються з окремих активів, згрупованих за різними факторами, такими як тип позик, термін їх погашення, процентні ставки та сума залишкової суми основного боргу. Як результат, кожен транш несе різний ступінь ризику та приносить різну дохідність.

Використання факторингу або фінансування дебіторської заборгованості більше застосовується у фінансуванні агробізнесу у розвинених країнах. При факторингу постачальники сировини та переробні підприємства продають свою дебіторську заборгованість зі знижкою з метою отримання додаткових оборотних коштів. Ця форма фінансування є перспективною для аграрних підприємств у межах ланцюга створення вартості.

Краудфандінг – механізм фінансування проєктів підприємства шляхом об'єднання невеликих сум капіталу від великої кількості людей, у багатьох випадках через платформи збору коштів, створені в Інтернеті. Краудфандінг може бути структурований по-різному і передбачати різні обов'язки та права для промоутерів проєктів, платформ, на яких здійснюються зусилля із залучення коштів та інвесторів. Для аграрних підприємств найбільш доручними структурами краудфандінгу є: пайове фінансування (в обмін на інвестицію інвестор отримує частку в акціонерному капіталі), боргове фінансування (капітал від окремих інвесторів об'єднується, а потім позичається позичальнику на умовах платності та зворотності), винагорода (інвестор отримує певний вид винагороди за свої інвестиції).

Позики з маркетингової допомоги забезпечують проміжне фінансування під час збирання врожаю, щоб допомогти сільськогосподарським виробникам задовольнити потреби в грошових потоках без необхідності продавати свої товари, коли ринкові ціни зазвичай знаходяться на найнижчому рівні під час збирання врожаю. Це дозволяє виробникам відкласти продаж товару до появи сприятливіших ринкових умов. Зберігання продукції під час збирання врожаю дозволяє впорядкувати товарний збут протягом року. Такий вид фінансування потребує підтримки спеціалізованої організації, спрямованої на підтримку розвитку національних аграрних підприємств. Прикладом такої організації є Товарна кредитна корпорація (США). Позика може бути викуплена шляхом погашення або передачі сільськогосподарського товару, який був переданий під

заставу Товарній кредитній корпорації. Дані позики доступні як для високоякісної продукції, так і такої, що знаходиться на межі допустимого рівня якості. Варто зазначити, що за певних умов виробники можуть повертати суму, меншу ніж ставка позики (основна сума) плюс нараховані відсотки та інші збори. Придатними товарами для отримання позики з маркетингової допомоги є пшениця, кукурудза, сорго, ячмінь, овес, довгозернистий рис, середньозернистий рис, соя, інші олійні культури (включаючи насіння соняшнику, ріпак, насіння льону, насіння гірчиці, насіння кунжуту), сухий горох, сочевиця тощо [16].

Роль держави у фінансуванні торгівлі сільськогосподарською продукцією є надзвичайно важливою для національної економіки. За наявності слабозвинених фінансових та грошових ринків торговці обмежують доступ до фінансування. Держава може здійснювати пряме надання торгового фінансування або кредитні гарантії. *Державна підтримка ліквідності* як фінансовий інструмент може здійснюватися через забезпечення доступності кредиту, пропонуючи або підтримуючи схеми рефінансування центрального банку; спеціалізовані інститути фінансування, такі як експортно-імпортні банки або факторингові палати; агентства з страхування експортних кредитів; допомога організацій, що сприяють торгівлі; та співпраця з корпораціями з розвитку підприємств або державними торговими підприємствами.

ВАТ «Аграрний фонд» та Технічна допомога для реалізації проекту Європейського інвестиційного банку «Агропродовольчий кредит для України» підписали Меморандум про співпрацю в рамках спільної програми кредитування агробізнесу між Україною та Європейським інвестиційним банком. Меморандум забезпечує співпрацю у забезпеченні всебічної підтримки ланцюжків створення вартості в аграрному секторі, а саме вирощування, переробки зернових та олійних культур. У рамках узгоджених з ЄІБ підпроектів сторони також домовились сприяти забезпеченню умов для функціонування ринку сільського господарства, а також для підтримки вітчизняних сільськогосподарських виробників. Проект спрямований на розширення можливостей агропідприємств у доступі до довгострокових кредитних ресурсів. [17].

Програма ЄБРР та ГЕФ «Україна: стійкі біоенергетичні інноваційні ланцюжки вартості» (з 2019 р.) сприяє інвестиціям в інноваційні біоенергетичні технології, пов'язані з використанням сільськогосподарських залишків та відходів, шляхом створення та розвитку стійких ланцюгів вартості біоенергетики, що ведуть до значного скорочення викидів парникових газів, та на підтримку цілі України щодо збільшення частки відновлюваних джерел енергії. Програма спрямована на покращення стійкості сільськогосподарського приватного сектору шляхом додавання вартості відходам від базового виробництва за рахунок кредитування ЄБРР, грантів від ГЕФ та інвестицій в акціонерний капітал. Крім того, проект націлено на комплексні та ефективні заходи з управління знаннями з метою підвищення відтворюваності та, таким

чином, загальної стійкості українського сільськогосподарського та енергетичного секторів [18].

Проблема обмеженості джерел фінансування для аграрних підприємств України полягає, передусім, у тому, що інноваційні інструменти доступні великим підприємствам, кількість яких складає лише 0,1%. При цьому основу аграрного сектора економіки складають суб'єкти мікропідприємництва (89,6%), а отже розвиток найбільшої частки аграрних підприємств стримується через недоступність значної кількості зовнішніх джерел фінансування [19].

Подолання даної проблеми можливе за умови кооперації та вертикальної інтеграції задля досягнення необхідного фінансування. Особливої уваги у даному аспекті заслуговує об'єднання суб'єктів аграрного підприємництва у ланцюзі створення вартості. Науковці активно обговорюють переваги аграрних ланцюгів створення вартості, серед них Куницький К. [20], Сатир Л. [21], Кравчук І. [22], Крисанов Д. та Варченко О. [23]. Цей напрям може розцінюватись як пріоритетний у повоєнний період з огляду на нові можливості інтеграції у Європейський аграрний економічний простір. Задля забезпечення конкурентоспроможності продукції переробної галузі, яка відзначена у Стратегії розвитку Одеської області на 2021-2027 роки стратегічним пріоритетом 5 «Формування на засадах інновацій експортно-орієнтованої харчової індустрії» [7, с. 103], необхідно вийти на новий рівень якості та безпечності продукції галузі, основи для якої закладаються у первинній галузі – сільському господарстві. Від того, сировину якої якості отримують переробні підприємства, буде залежати подальший їх експортний потенціал та «експортна доля» їх продукції. Проголошена у Стратегії мережа агропродовольчих кластерів за своєю сутністю буде уявляти аграрний ланцюг створення вартості (АЛСВ), у складі якого переробні підприємства виступатимуть у ролі агрегатора.

Аграрні підприємства всередині АЛСВ отримують доступ до інструментів прямого та непрямого фінансування. Перші передбачають фінансування діяльності аграрних підприємств за рахунок інших учасників АЛСВ. Вони охоплюють позики від агрегатора, позики від постачальника виробничих ресурсів, позики від провідного підприємства, позики під заставу складського свідоцтва, які зазначені вище. Другі передбачають фінансування суб'єктами, які не належать до АЛСВ та охоплюють традиційні джерела фінансування (термінові позики, фінансові картки фермерів, овердрафт, кредитні лінії, кредити під заставу основних засобів), а також сек'юритизацію, факторинг, краудфандінг, позики з маркетингової допомоги, державні програми підтримки ліквідності.

Варто зазначити, що наразі в Україні існують суттєві недоліки у функціонування ланцюгів створення вартості в аграрному секторі. Відповідно до дослідження Міжнародного торговельного центру, ланцюг створення вартості фруктів та овочів в Одеській області страждає від різноманітних обмежень, але відсутність співпраці лежить в основі більшості ключових проблем. Зацікавленим сторонам не лише бракує довіри один до одного, вони

не знають, як спільна робота може вирішити їх найактуальніші проблеми. Однак, співпраця дозволить зацікавленим сторонам отримати групове банківське фінансування, сформулювати регіональні бренди, інвестувати у відповідні приміщення для обробки та зберігання після збору врожаю, створити економічно вигідну професійну службу збуту, поділити ризик, консолідувати виробництво для входження в нові ланцюги постачання. Більша співпраця потребує забезпечення координації як на рівні підприємств, так і на інституційному рівні [24].

Україна прийняла ринкові програми управління економікою, включаючи лібералізовані ціни, процентні ставки та курси валют, в ході економічних реформ. Вони також сприяли розвитку конкуренції в різних секторах, причетних до розвитку аграрних ланцюгів створення вартості. Варто зазначити, що політичні реформи в аграрній сфері, спрямовані не тільки на підтримку ринкових принципів та сприяння розвитку підприємництва, а й приділяють увагу питанню нарощування потенціалу, забезпечення прозорості та підзвітності, а також інституційної ефективності та вдосконалення інвестиційного клімату, які сприяють стійкості та розвитку АЛСВ.

Отже, за умови налагодженої діяльності аграрного ланцюга створення вартості підприємства отримують доступ до інструментів прямого та непрямого фінансування (рис. 1).

Рис 1. Інструменти мобілізації фінансових ресурсів аграрних підприємств ланцюга створення вартості

Джерело: побудовано автором на основі узагальнення та систематизації інструментів фінансування

Проведене маркетингове дослідження в Роздільнянському районі Одеської області на основі опитування фахівців та керівників підприємств аграрного сектора району підтвердило гіпотезу про готовність підприємств щодо входження до агропродовольчих кластерів та аграрних ланцюгів створення вартості, у складі яких роль агрегаторів та провідних підприємств

потенційно можуть виконувати переробні підприємства ТОВ «Одеський комбікормовий завод №1», АТ «Одеський консервний завод дитячого харчування», Кучурганська виробнича філія АТ «Одеський консервний завод дитячого харчування», Степанівська філія спільного підприємства «ВІТМАРК-Україна» у формі товариства з обмеженою відповідальністю (рис. 2).

Рис 2. Аграрний ланцюг створення вартості в аграрному секторі Роздільнянського району Одеської області

Джерело: побудовано автором

Представлені підприємства (рис. 2) мають прямі або опосередковані комерційні зв'язки та на основі врахування спільних стратегічних цілей та формування взаємної підприємницької довіри можуть досягати значно більших економічних та соціальних результатів на основі інноваційного підходу до мобілізації традиційних та інноваційних фінансових інструментів.

Перші позитивні зрушення в даному напрямі демонструє вже ТОВ «Агро-Патріот» (с. Степанівка) - провідна компанія в Україні з промислового вирощування часнику, що охоплює весь цикл виробництва: селекцію насіння та посадкового матеріалу, вирощування часнику з використанням технологій і систем крапельного зрошення, зберігання, переробка та реалізація часнику на внутрішній ринок України та на експорт.

Використання зазначених інноваційних інструментів фінансування (рис. 1) в середині аграрного ланцюга створення вартості сприятиме безперебійності процесу виробництва аграрних підприємств, а отже й вищій ефективності, що

позитивним чином позначиться на фінансових показниках діяльності та на кредитному рейтингу. Формування аграрного ланцюга створення вартості дозволить частину фінансових ресурсів спрямувати на формування спільного маркетингового бюджету, створення локальних і регіональних брендів аграрної і продовольчої продукції та сприятиме завоюванню прихильності споживачів не лише в регіоні, а й за його межами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнення основних характеристик та механізмів застосування сучасних фінансових інструментів, дозволило виявити, що з урахуванням особливостей аграрного виробництва, інноваційними інструментами мобілізації фінансових ресурсів для аграрних підприємств України можуть стати позики від агрегатора, позики від постачальників виробничих ресурсів, позики від провідного підприємства, позики під заставу складського свідоцтва, позики від покупця, сек'юритизація, факторинг, краудфандінг, позики з маркетингової допомоги та державні програми підтримки ліквідності. Для забезпечення комплексної мобілізації та оптимізації всіх потенційних джерел фінансових ресурсів та розробки і залучення інноваційних фінансових інструментів у практику маркетингової діяльності аграрних підприємств доцільно запроваджувати маркетинг інвестицій.

Виявлено, що забезпечення доступності інноваційних інструментів фінансування аграрних підприємств можливе за умови кооперації підприємств в аграрні ланцюги створення вартості.

Окрім зазначених інноваційних інструментів мобілізації фінансових ресурсів аграрні ланцюги створення вартості обумовлюють більшу доступність традиційних інструментів фінансування, а саме: термінові позики, фінансові картки фермерів, овердрафт, кредитні лінії та кредити під заставу основних засобів.

Перспективним напрямком подальших досліджень є визначення шляхів забезпечення формування та розвитку аграрних ланцюгів створення вартості в регіоні та розробки механізму функціонування аграрного маркетингу інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Вдовенко І.С. Фінансові механізми забезпечення розвитку підприємств аграрного сектору економіки: особливості та недоліки. Підприємництво та інновації. 2020. №15. С. 88–92.

2. Томашук І.В. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору Вінницького регіону. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. №20. С. 698–704.

3. Плахотнюк В.В., Суханова А.В. Оптимальні джерела фінансування аграрних підприємств. Роль молоді у розвитку АПК України: зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 26-27 квітня 2018 р.). К.: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2018. С. 71–74.

4. Чукіна К.Ю., Захарова Н.Ю. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. 2020. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/14103/1/14.pdf>
5. Коваленко М.В. Сучасні джерела фінансування сільськогосподарських підприємств. Економіка і суспільство. 2018. №17. С. 240–250.
6. Ковальова А.О. Альтернативні форми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2020. №12. С. 114–120.
7. Стратегія розвитку Одеської області на період 2021 – 2027 роки. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-roky.pdf>
8. Binhaq A.A. Design Platform Financial Aggregator in Agriculture. Jurnal Sistem Cerdas. 2019. №2.1. С. 34–46.
9. Filimonova N.G. Crowdfunding as the way of projects financing in agribusiness. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. Вип.315. №2. С. 1–6.
10. Gautam A., Sharma S. Role of Lead Firm in Developing An Agro-Based Cluster: A Study. SEDME. 2018. №45.1. С. 47–60.
11. Klerx S. Alternative sources of finance in the agricultural sector. Wageningen: Business Economic Group, 2015. 60 с.
12. Pokojski Z. Agricultural Market–New Role of Distribution. Problems of Agricultural Economics. 2018. №1.354. С. 192–205.
13. Thunde J., Baulch B. Who uses and who benefits from warehouse receipt systems? An examination of contract level transactions on the Agricultural Commodity Exchange for Africa, 2011–2018. Intl Food Policy Res Inst, 2020. 23 с.
14. USPA Fruit: First Ukrainian Apples Producers Aggregating Company. URL: <https://uspafruit.com/>
15. Верховна Рада України. Закон України «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2286-15#Text>
16. U.S. Department of Agriculture. Commodity loans. URL: <https://www.fsa.usda.gov/programs-and-services/price-support/commodity-loans/>
17. PJSC «AGRARIAN FUND». JSC «Agrarian Fund» has begun work on attracting funding within the Ukraine Agri-food APEX Loan project. 2020. URL: <http://agrofond.gov.ua/en/news/list/899--at-agrarnij-fond-rozpochalo-robotu-nad-zaluchennyam-finansuvannya-v-ramkah-projektu-osnovnij-kredit/>
18. The EBRD and GEF program «Ukraine: Sustainable Bioenergy Value Chain Innovations». URL: <https://saf.org.ua/en/news/804/>
19. Державна служба статистики України. Кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності (2010-2019). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
20. Куницький К.С. Трансформація фіскально-бюджетних механізмів архітектування агропродовольчих ланцюгів створення доданої вартості. ВВК. 2019. №83. С. 64–69.

21. Сатир Л.М., Вовк Л.А. Сучасні тенденції розвитку ланцюгів створення доданої вартості молочної продукції. Сталий розвиток сільського господарства: глобальні зміни та національні особливості досягнення: матеріали міжнародної наук. практ. конф. (28-29 травня 2019 р. м. Біла Церква). Біла Церква: БНАУ, С. 36–38.

22. Кравчук І. І., Кравчук І. А. Концептуальні підходи до формування доданої вартості в аграрному секторі економіки. Ефективна економіка. 2018. № 8. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6479> (дата звернення: 23.12.2022).

23. Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. Агропродовольчі ланцюги: ключові проблеми створення та розбудови. Економіка і прогнозування. 2017. №1. С. 72–91.

24. International Trade Centre. Fruits and vegetables value chain development roadmap for southern Ukraine (Kherson, Mykolaiv and Odessa oblasts) 2016-2020. URL: http://tradeproject.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/UKRAINE-FV-VCR-5-3_web.pdf

References:

1. Vdovenko, I.S. (2020). Financial mechanisms for ensuring the development of enterprises in the agrarian sector of the economy: features and shortcomings. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii.*, 15, 88-92. [in Ukrainian]

2. Tomashuk, I.V. (2017). Problems and prospects of financial support of the agricultural sector of the Vinnytsia region. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 20, 698-704. [in Ukrainian]

3. Plakhotniuk, V.V., & Sukhanova, A.V. (2018). Optimum sources of financing of agricultural enterprises. The role of youth in the development of the agricultural sector of Ukraine, (71-74). Kyiv: National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine [in Ukrainian]

4. Chukina K.Yu., Zakharova N.Yu. (2020) Formation of financial resources of agricultural enterprises. Retrieved from <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/14103/1/14.pdf> [in Ukrainian]

5. Kovalenko, M.V. (2018). Modern sources of financing of agricultural enterprises. *Ekonomika i suspilstvo.*, 17, 240-250. [in Ukrainian]

6. Koval'ova A.O. (2020) Alternative forms of financial support of agricultural enterprises. *Ahrosvit.*, 12, 114–120. [in Ukrainian]

7. Development strategy of the Odesa region for the 2021-2027 Retrieved from <https://vww.minregion.gov.ua/vp-tsontent/uploads/2020/05/strategiia-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-roky.pdf> [in Ukrainian]

8. Binhaq A.A. (2019) Design Platform Financial Aggregator in Agriculture. *Jurnal Sistem Cerdas.*, 2.1., 34–46. [in English].

9. Filimonova N.G. Crowdfunding as the way of projects financing in agribusiness. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science.* 315., 2., 1–6. [in English].

10. Gautam , A., & Sharma , S. (2018). Role of Lead Firm in Developing An Agro-Based Cluster. A Study. SEDME, 47-60. [in English].
11. Klerx S. (2015) Alternative sources of finance in the agricultural sector. Wageningen: Business Economic Group., 60 [in English].
12. Pokojski, Z. (2018). Agricultural Market–New Role of Distribution. Problems of Agricultural Economic.s., 192-205. [in English].
13. Thunde, J., & Baulch, B. (2020). Who uses and who benefits from warehouse receipt systems? An examination of contract level transactions on the Agricultural Commodity Exchange for Africa, 2011–2018.. Intl Food Policy : Res Inst. 23 [in English].
14. USPA Fruit: First Ukrainian Apples Producers Aggregating Company. Retrieved from <https://uspafruit.com/> [in English].
15. Verkhovna Rada of Ukraine. Law of Ukraine «On certified warehouses and simple and double warehouse certificates». Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2286-15#Text> [in Ukrainian]
16. U.S. Department of Agriculture. Commodity loans. Retrieved from <https://www.fsa.usda.gov/programs-and-services/price-support/commodity-loans/> [in English].
17. PJSC «AGRARIAN FUND». JSC «Agrarian Fund» has begun work on attracting funding within the Ukraine Agri-food APEX Loan project. 2020. Retrieved from <http://agrofond.gov.ua/en/news/list/899--at-agrarnij-fond-rozpochalo-robotu-nad-zaluchennyam-finansuvannya-v-ramkah-projektu-osnovnij-kredit-/> [in English].
18. The EBRD and GEF program «Ukraine: Sustainable Bioenergy Value Chain Innovations». Retrieved from <https://saf.org.ua/en/news/804/> [in English].
19. State Statistics Service of Ukraine. Number of subjects of large, medium, small and micro enterprises by types of economic activity (2010-2019). Retrieved from <http://vvv.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian]
20. Kunyts'kyj K.S. (2019) Transformation of fiscal-budgetary mechanisms of architecting agro-food chains of creation of added value. BBK. 83., 64–69. [in Ukrainian]
21. Satyr, L.M., & Vovk, L.A. (2019). Modern trends in the development of value-added chains of dairy products. Sustainable development of agriculture: global changes and national characteristics of achievement, (36-38). Bila Tserkva [in Ukrainian]
22. Kravchuk, I. I. and Kravchuk, I. A. (2018), “Conceptual approaches to the formation of added value in the agricultural sector of the economy”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6479> (Accessed 23 Dec 2022). [in Ukrainian]
23. Krysanov , D.F., & Varchenko , O.M. (2017). Agro-food chains: key issues of creation and development., *Ekonomika i prohnozuvannya* , 1, 72-91. [in Ukrainian]
24. International Trade Centre. Fruits and vegetables value chain development roadmap for southern Ukraine (Kherson, Mykolaiv and Odessa oblasts) 2016-2020.

Retrieved from http://tradeproject.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/UKRAINE-FV-VCR-5-3_web.pdf [in English].

УДК 338.43:342.78

Дяченко Олексій Петрович,
доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри інформаційних технологій
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-9670-2266
oleksa1983.03@gmail.com

Галицький Олександр Миколайович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
та економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-9549-7627
oleksandrgalickij9@gmail.com

Хиленко Юлія Юріївна
магістр обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
yulya.khilenko@gmail.com

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація

Поточний рік став одним із найважчих для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, через військові дії, що розпочалися на теренах нашої країни. Збройний напад «північного сусіда» призвів до порушення та суттєвих змін у логістиці експортних перевезень. Через блокування морських портів, експортери вимушені були знаходити інші канали збуту, що значним чином підвищило вартість логістики та реалізація продукції здійснювалася часом дешевше собівартості виробництва, що призвело до значних збитків, отриманих аграрними товаровиробниками. Сумарні прямі збитки оцінюються близько 10 млрд. доларів США, що становить майже всю суму прибутку, отриманого аграріями за 2020 та 2021 роки.

Важливим завданням на сьогодні є формування нових і розширення діючих каналів експорту аграрної продукції та управління інформаційно-товарно-фінансовими потоками, що забезпечують аграрний потенціал нашої країни. Також важливим моментом є спрямування зусиль на продовження роботи «зернового коридору», що дозволить не лише здійснювати реалізацію сільськогосподарської продукції вітчизняним товаровиробникам, а й забезпечити світову продовольчу безпеку.

Ключові слова: зовнішня торгівля, зерновий коридор, експортний потенціал, воєнний стан, продовольча безпека, порти

UDC 338.43:342.78

Diachenko Oleksii Petrovych

Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Head of the department of information technologies
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-9670-2266
oleksa1983.03@gmail.com

Halytskyi Oleksandr Mykolayovych

doctor of economic sciences
professor department of economic theory
and economics of enterprise
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-9549-7627
oleksandrgalickij9@gmail.com

Khylenko Yuliya Yuriivna

master of accounting and taxation
Odessa State Agrarian University
yulya.khilenko@gmail.com

EXPORT POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL INDUSTRY OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Abstract

The purpose of the article is to analyze the current state, opportunities and prospects for the development of the export potential of the agro-industrial complex of Ukraine under martial law.

A scientific novelty is the analysis of the export potential of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of military operations on the territory of our country. An important task for today is the formation of new and expansion of existing channels for the export of agricultural products and the management of information, commodity and financial flows that ensure the agricultural potential of our country. It is also important to direct efforts to continue the work of the "grain corridor", which will allow not only the sale of agricultural products to domestic producers, but also ensure global food security.

Conclusions. Despite the significant losses and all the obstacles that the agricultural industry suffered due to the military aggression of its northern neighbor, Ukraine retains a significant export potential of agricultural products, which confirms the export of almost 51 million tons of agricultural and food industry products in 11 months of 2022. This indicator decreased by 16.7% compared to the indicators of the previous year. In monetary terms, these indicators amounted to 21.1 billion US dollars, which is 13.7% less compared to 11 months last year.

Taking into account a certain reduction in export volumes and the presence of significant volumes of agricultural products that were grown this year, further development of agricultural

logistics is necessary through the construction of new and expansion of existing cross-border terminals and transshipment complexes, as well as the development of new transport corridors, taking into account the discrepancy in the width of tracks and, of course, the active development of river ports, which became a salvation for domestic farmers in the conditions of blocked sea ports.

Key words: *foreign trade, grain corridor, export potential, martial law, food security, ports*

Вступ. Гібридна війна, яка в 2014 році переросла в справжній бойовий конфлікт між країнами, значно загострилася після 24 лютого 2022 року, коли війська Російської Федерації офіційно перетнули кордони України з метою завоювання нових територій та зміни влади. Російські окупанти не стільки луплять ракетами по військових об'єктах, а й доволі часто мають на меті знекровити цивільну інфраструктуру, зокрема, по генеруючим та розподільчим ресурсам енергетичної галузі. Доволі часто страждають і аграрні об'єкти, зокрема, сільськогосподарські підприємства та елеватори, на яких знаходиться значна частина вирощеного врожаю. Сільськогосподарська продукція за часи всієї незалежності України була однією з основних складових українського експорту та валютної стабільності. Окрім зруйнованих будівель та споруд в аграрному бізнесі, також суттєвих втрат зазнала сільськогосподарська техніка, яка доволі часто попадає під обстріли або страждає від мін, якими доволі щедро всіяні українські родючі чорноземи. За оцінками міністра аграрної політики та продовольства України прямі збитки агропідприємств склали \$5 млрд, непрямі – \$28 млрд.

Проте за даними звіту, що був підготовлений KSE Institute спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства прямі втрати аграрного сектору сягнули \$6,6 млрд., а непрямі збитки становлять \$34,25 млрд.

Найбільш постраждалими виявилися ті товаровиробники, що знаходилися на окупованих територіях, не зважаючи на розміри їхнього землекристування, зокрема «Укрлендфармінг» мав землі та птахофабрику в Чорнобаївці, група компаній «Чумак» та аграрний напрямок СКМ мали достатні земельні площі в окупованому регіоні, корпорація «Нібулон» мала елеватори в цих зонах.

Окрім прямих збитків від військових дій, аграрні товаровиробники несуть також непрямі втрати у вигляді зупинки експорту українського зерна та інших видів сільськогосподарської продукції. Основний канал реалізації аграрної продукції в мирний час – морський транспорт опинився повністю зупинений через блокаду морських портів військами окупанта.

Значні обсяги перевалки сільськогосподарської продукції через порти Одеси, Миколаєва та Херсона вмиль зупинилися після 24 лютого 2022 року, що поставило найбідніші країни світу під загрозу голоду, яка ще не знята і до сьогодні, незважаючи на домовленості стосовно «зернового коридору», що працює вже більше 4 місяців і завдяки якому вдалося розблокувати експорт українського збіжжя, в тому числі і до країн Африки, які найбільше потерпають від нестачі української аграрної продукції на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження вітчизняної аграрної галузі завжди були в пріоритеті вчених-науковців. Саме тому дослідження експортного потенціалу сільськогосподарського виробництва

широко висвітлені в наукових публікаціях. Зокрема, Радченко О.П. та Карадобрі Т.В. досліджували поняття експортного потенціалу, як вагомого чинника економічного зростання, перспективи його розвитку та загальні тенденції розвитку виробництва зернових культур [1]. Наконечна К.В. провела аналіз експортного потенціалу, попередньо з'ясувавши його сутність та запропонувавши шляхи його розвитку, через забезпечення відповідного інституційного середовища та проведення переговорів стосовно збільшення квот Європейського Союзу [2]. Професор Гончаренко у своїй статті вивчає досвід сучасних систем протекціоністських заходів в аграрній сфері, що спрямовані на створення виробникам найбільш сприятливих умов на внутрішньому та зовнішніх ринках [3]. Виокремлює низку конкурентних переваг вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції Надвиничний С.А. та запропонував систему формування експортного потенціалу аграрної сфери [4]. Бабан Т.О. досліджував перспективи розвитку експортного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників та інтеграції сільського господарства України у світовий аграрний ринок [5]. Разом з цим, питання експортного потенціалу в умовах воєнного стану кардинально змінило підхід до його оцінки та перспектив розвитку. Порушення сформованих логістичних маршрутів привело до суттєвого скорочення обсягів експорту виробленої продукції, що суттєвим чином впливає на експортний потенціал в цілому.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану, можливостей та перспектив розвитку експортного потенціалу агропромислового комплексу України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на суттєву частку вітчизняної сільськогосподарської продукції, яка експортувалася по всьому світу до початку війни, через заблокований експорт суттєво зросли ціни на продукти харчування в усьому світі та лише з початком роботи «зернового коридору» відбулася стабілізація цін на світових ринках.

Враховуючи важливість вітчизняної продукції на світових аграрних ринках, розглянемо обсяги експорту та імпорту товарів до початку військових дій на теренах України.

Розглянувши дані, наведені в таблиці 1, можна стверджувати, що обсяги експорту та імпорту за останні три роки зростають, в тому числі експорт збільшився на 36%, а імпорт – лише на 20%, що свідчить про позитивну динаміку в зовнішній торгівлі.

Таблиця 1.

**Товарна структура зовнішньої торгівлі України в 2019-2021 роках, млн.
дол. США**

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт				Імпорт			
	Роки			2021 р. до 2019 р., %	Роки			2021 р. до 2019 р., %
	2019	2020	2021		2019	2020	2021	
Усього	50054,6	49191,8	68072,3	136,0	60800,2	54336,1	72843,1	119,8
у тому числі								
Живі тварини; продукти тваринного походження	1277,0	1188,2	1345,2	105,3	1071,5	1258,1	1594,0	148,8
Продукти рослинного походження	12914,5	11883,2	15538,0	120,3	1794,6	1989,3	2130,5	118,7
в тому числі: зернові культури	9633,3	9410,7	12343,8	128,1	180,8	178,9	166,1	91,9
насіння і плоди олійних рослин	2563,2	1842,4	2435,2	95,0	400,8	388,2	449,3	112,1
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4732,2	5746,9	7037,2	148,7	253,3	280,4	444,0	175,3
Готові харчові продукти	3220,4	3361,0	3788,5	117,6	2616,6	2970,6	3578,4	136,8
Мінеральні продукти	4866,5	5331,6	8414,4	172,9	12984,6	8633,3	14968,8	115,3
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	1930,8	2020,1	2815,6	145,8	7483,4	7333,7	9743,0	130,2
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	721,5	682,7	1104,2	153,0	3564,6	3403,8	4816,7	135,1
Недорогоцінні метали та вироби з них	10255,7	9030,0	15991,0	155,9	3650,7	3129,3	4372,5	119,8
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	4464,4	4486,6	5260,2	117,8	13312,8	11552,8	14206,0	106,7
Інші товари	5671,5	5461,4	6778,1	119,5	14068,0	13784,9	16989,2	120,8

Джерело: Побудовано за даними [6]

При експорті товарів найбільшого зростання за три останні роки зазнали такі групи товарів як: недорогоцінні метали та вироби з них (56%), полімерні матеріали (53%), жири та олії (49%) та продукція хімічної галузі (46%). При імпорті товарів, найбільше зростання за період 2019-2021 років показали наступні групи товарів: жири та олії (75%), живі тварини та продукти тваринного походження (49%) готові харчові продукти (37%), полімерні матеріали (35%).

Разом з абсолютними змінами за досліджуваний період в зовнішній торгівлі, цікаво прослідити і структуру експорту продукції, яка склалася в 2021 році.

Як видно з рисунку 1, в структурі експорту товарів з України найбільшу частку займають недорогоцінні метали та вироби з них – 23,4%. На другому місці в структурі експорту займають продукти рослинного походження, питома вага яких складає близько 23% та серед яких найбільшу частку займають зернові культури – 18,1% та насіння і плоди олійних культур – 3,6% від усього експорту.

Рис 1. Структура експорту товарів з України в 2021 році

Джерело: Побудовано за даними [6]

Також близько 14% в експорті займають мінеральні продукти, основою яких виступають мінеральні руди.

Сільськогосподарська продукція, враховуючи готові харчові продукти, в структурі експорту складає в 2021 році близько 41%, що є середнім показником за останнє десятиліття. В абсолютному виразі сума експортованих товарів за 2021 рік становила 68,1 млрд. дол. США, з яких сільськогосподарська продукція склала 27,7 млрд. дол. США.

Якщо з розглянути структуру імпорту, який наведений на рисунку 2, то можна розгледіти, що найбільшу частку серед імпортованих товарів займають мінеральні продукти (20,5%), основними серед яких є мінеральні палива, нафта та продукти її переробки. Також близько 20% в імпорті товарів складають машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання, а близько 13%

займає продукція хімічної галузі. Більше 10% в структурі імпорту займають засоби наземного транспорту, а близько 6% - полімерні матеріали та вироби з пластмаси. Тобто можемо зробити висновок, що Україна експортує в основному сировину для переробки, а не готову продукцію, імпортуючи натомість машини, обладнання та товари глибокої переробки, в тому числі товари з нафтопродуктів.

Рис 2. Структура імпорту товарів в Україну в 2021 році

Джерело: Побудовано за даними [6]

До початку повномасштабного військового вторгнення північного сусіда український АПК щомісяця в середньому експортував 5-6 млн. тон сільськогосподарської продукції.

Експорт сільськогосподарської продукції в мирний час відбувався диверсифікованими каналами реалізації, найбільшу частку з яких припадало на морські порти в Чорному морі [7].

Незважаючи на військові дії, аграрії України продовжували вирощувати сільськогосподарську продукцію, забезпечуючи продуктами харчування як власне населення так і світове суспільство. Зокрема відбулося збирання зернових та зернобобових культур на площі 9,8 млн га (88%) при середній врожайності 45,6 ц/га. В результаті було намолочено 44,9 млн тон зерна в тому числі:

- пшениці зібрано на площі 4,7 млн га (100%), при середній врожайності 41,2 ц/га намолочено 19,4 млн тонн;
- ячменю обмолочено на площі 1,6 млн га (100%), при середній врожайності 35,1 ц/га зібрано 5,6 млн тонн;

- гороху обмолочено 111,5 тис. га (100%), при врожайності 23,4 ц/га намолочено 261 тис. тонн;
- кукурудзи на зерно обмолочено 2,9 млн га (70%), при врожайності 62,7 ц/га намолочено 18,4 млн тонн;
- близько 98% площ відбулися жнива, які дозволили зібрати гречку та просо, які при середній врожайності 13,7 ц/га та 23 ц/га дозволили отримати.

Крім того, збирання соняшника проведено на площі 4,6 млн га (98%) намолочено 10,1 млн тонн насіння при врожайності 21,8 ц/га. Збирання сої було проведено на площі 1,5 млн га (99%), що дозволило намолотити 3,7 млн тонн при врожайності 24,2 ц/га. Валовий збір ріпаку склав 3,2 млн тонн насіння з площі збирання 1,1 млн. га (100%) при врожайності 28,9 ц/га. Цукрові буряки були викопані на площі 179,4 тис. га, (100%), зібрано 9 млн тонн солодких коренів при врожайності 500 ц/га [8].

Незважаючи на те, що вітчизняні товаровиробники сільськогосподарської продукції продовжували працювати на землі та збирати врожай протягом 2022 року, вони не мали достатніх потужностей для збереження його належним чином. Багатомісячна блокада портів в Чорному морі військами окупанта призвела до суттєвого накопичення в зерносховищах врожаю минулого року. Враховуючи той факт, що близько 15% відсотків сховищ було зруйновано, залишились на тимчасово окупованих територіях або стало недоступним через пошкодження цивільної інфраструктури України.

Зважаючи на те, що Чорноморська зернова ініціатива під назвою «зерновий коридор» за посередництва Туреччини та ООН відкрила порти Одеси, Южного та Іллічівська та разом із ініціативою Євросоюзу “Шляхи солідарності” відіграла головну роль у можливостях експорту суттєвих обсягів українського зерна та олійних культур і продуктів її переробки на світовий ринок і стабілізації світових цін на продовольство, загальний експорт зазнав суттєвого скорочення порівняно з довоєнними роками.

Проблеми зберігання зерна явно проявилися після збирання врожаю 2022 року ранніх зернових в липні-серпні. В даний час якраз запрацювала ініціатива зернового коридору, що дозволило дещо розвантажити складські потужності і частково звільнити їх для зберігання пізніх зернових та технічних культур, зокрема, насіння соняшнику. Частково проблема зберігання сільськогосподарської продукції виникла у зв'язку з рекордним врожаєм, отриманим сільськогосподарськими товаровиробниками в 2021 році та неповною його реалізацією в період до початку воєнних дій.

Допомога Європейського Союзу та країн всього світу в збереженні врожаю українських виробників сільськогосподарської продукції частково дозволила вирішити питання зберігаючих потужностей.

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO), за фінансової підтримки Канади, Японії та фонду Minderoo, забезпечує потребу у зберіганні обсягом 6,2 мільйонів тонн. Ініціатива підтримки стійкості агросектору (Agriculture Resilience Initiative) – AGRI-Україна, започаткована Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), надає засоби для

зберігання обсягом 1,7 мільйонів тонн. Фонд Говарда Г. Баффета - 0,676 мільйонів тонн. Міжнародні партнери активно беруть участь у фінансуванні закупівлі полімерних рукавів та конструкцій, які призначені для зберігання сільськогосподарської продукції, а також обладнання для завантаження зерна у рукави, багато з якого буде придатним для повторного використання в період майбутніх врожаїв.

Країни Європейського Союзу не лише допомагають зберігати продукції аграріям України, а й активно працюють над розробкою нових шляхів її вивезення, зокрема ЄС має зібрати та використати 1 млрд євро на вивезення сільськогосподарської продукції з України «Шляхами солідарності». Вищевказану декларацію прийняла Єврокомісія, планує виділити гранти на 250 млн євро для розвитку експортних «Шляхів солідарності». Дана ініціатива дозволить скоротити час очікування на кордонах перевізників залізничного та автомобільного транспортів, покращити рух через пункти перетину кордону та шляхи доступу до них.

Крім того, через Фонд Connecting Europe Facility (CEF) планується мобілізувати 50 млн. євро для розвитку інфраструктури, яка потрібна для подальшого зростання пропускної спроможності даних шляхів експорту сільськогосподарської продукції України. Європейський інвестиційний банк до кінця 2023 року планує вкласти до 300 мільйонів євро в проєкти, які виконують завдання «Шляхів солідарності». Таку ж суму планує інвестувати протягом 2022–2023 років Європейський банк реконструкції та розвитку. Ще \$100 млн планує надати Світовий банк.

Як ми вже зазначали вище, вагоме значення у відновленні обсягів експорту сільськогосподарської продукції мають «зернова ініціатива», що діє з липня 2022 року, та нова програма Grain from Ukraine, яка була ініційована Президентом України Володимиром Зеленським у листопаді.

Окрім створення умов та вкладення інвестицій для розвитку «Шляхів Солідарності» країни Європейського Союзу та інші розвинуті країни світу надають допомогу аграрному сектору економіки України, зокрема було отримано 50 млн євро від ЄС – пряма дотація на тваринництво та рослинництво; понад 60 млн євро – на одноразове зберігання зернових шляхом використання рукавів, допомога Канади, Японії і Німеччини через ФАО; 100 млн євро допомоги від USAID, які теж пішли на кілька напрямів розвитку аграрного виробництва; кредит Світового банку в 132 млн євро теж було розподілено на певні напрями, зокрема, підтримання грантів для створення та розвитку садів і теплиць і на компенсацію відсотків за дешевими кредитами.

Окрім фінансової допомоги країни Європейського Союзу активно співпрацюють з Міністерством аграрної політики та продовольства стосовно спрощення адміністративних бар'єрів, які також заважають експорту продукції, зокрема, було здійснено такі заходи: спростили документацію, пов'язану з переміщенням зерна через українсько-польський, українсько-словацький, українсько-угорський, українсько-румунський кордони, зокрема, за транзитними документами. Триває робота, пов'язана з визначенням зручніших

маршрутів для залізниці, щоб продукція проїжджала краще. ЄС у травні обнулив усі квоти для нашої продукції.

Країни Європейського Союзу обнулили квоти, що були встановлені для сільськогосподарської продукції на один рік. На сьогодні необхідним є рішення Єврокомісії про збільшення квот для України або їх обнулення на постійній основі.

Експорт сільськогосподарської продукції з початку військових дій на території України повністю зупинився, поступово почавши відновлюватися альтернативними маршрутами, зокрема автомобільним та залізничним транспортом до країн Європи та річковими портами на Дунаї в містах Рені та Ізмаїл.

Загальний експорт продукції сільськогосподарського виробництва за період з березня по листопад 2022 року можемо розглянути на рисунку 3.

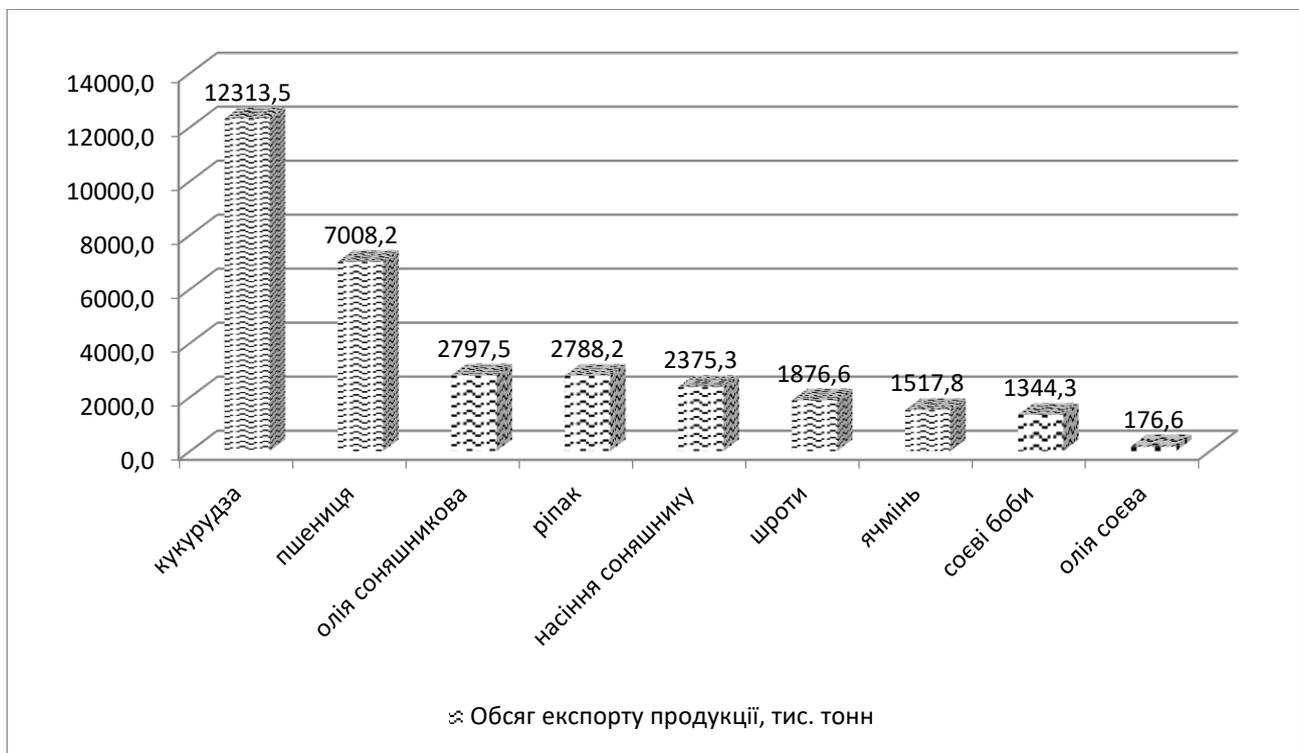

Рис 3. Обсяги експорту сільськогосподарської продукції за період березень-листопад 2022 року, тис. тонн

Джерело: Побудовано за даними [9]

Проаналізуємо якими ж каналами реалізації відбувалася реалізація продукції на експорт, що ми можемо дослідити на прикладі даних, наведених в таблиці 2.

Як видно з даних таблиці 2, за 9 місяців 2022 року було експортовано 32197,9 тис. тонн сільськогосподарської продукції. Основним каналом реалізації через який відбувався експорт продукції все ж таки стали порти. Першими портами, які розпочали експорт продукції в умовах воєнного стану стали порти на Дунаї.

Лише з початком «зернового коридору» до них долучилися порти Одеси, Южного та Чорноморська.

Таблиця 2.

Канали реалізації сільськогосподарської продукції на експорт за період березень-листопад 2022 року, тис. тонн

Вид продукції	Всього	Канали реалізації (тип транспорту)			
		порти	залізничний	авто	Паром
Кукурудза	12313,5	7360,6	4219,7	768,7	18,5
Пшениця	7008,2	5780,0	738,6	477,7	11,9
олія соняшникова	2797,5	1697,6	452,6	578,0	89,3
Ріпак	2788,2	1574,8	549,9	645,9	17,6
насіння соняшнику	2375,3	1371,4	282,2	673,4	48,3
Шроти	1876,6	1089,6	565,8	156,5	64,7
Ячмінь	1517,8	1371,3	59,8	81,3	5,4
соєві боби	1344,3	808,5	262,9	269,1	3,8
олія соєва	176,6		86,3	76,8	10,7
Разом	32197,9	21053,8	7217,9	3727,3	270,2

Джерело: Побудовано за даними [9]

Суттєвих показників з експорту сільськогосподарської продукції досягнув залізничний транспорт, який в місяць дозволяв вивозити продукції майже по 1 млн. тонн, чого ніколи не було в історії залізничного транспорту незалежної України. Близько 400 тис. тонн сільськогосподарської продукції в місяць змогли експортувати завдячуючи автомобільному транспорту.

Не маючи морських перевезень перші 5 місяців війни, експортери продукції основні зусилля спрямовували на річкові порти через Дунай, залізницю та автомобільний транспорт. Залізниця стала другою за обсягами каналом експорту, спрямувавши основні потоки продукції через Польщу та Угорщину.

Звичайно альтернативні шляхи обходяться українському сільськогосподарському товаровиробнику значно дорожче, порівняно з морським зерновим коридором. Собівартість альтернативних шляхів складає до 200 доларів США на тонну, що звичайно робить дану логістику занадто дорогою, скорочуючи прибутки вітчизняних аграріїв. Продукція, яка експортується через морський коридор, має значно нижчі витрати на логістику, що складають 80-100 доларів США.

Однозначним фактом також є те, що сухопутним та залізничним маршрутам не вистачає пропускної спроможності. Враховуючи той факт, що валове виробництво сільськогосподарської продукції вітчизняними аграріями в 2022 році становитиме близько 65 млн. тонн, рахуючи внутрішнє споживання на рівні 20 млн. тонн, можна припустити, що на експорт припаде близько 45

млн. тонн, з чим однозначно не впораються всі альтернативні шляхи разом взяті. Звичайно порівнюючи обсяги експорту до війни через сухопутні канали з тими обсягами, які склалися на теперішній час, то можна говорити про значний прогрес в їх розвитку, але цього ще не є достатньо для забезпечення повноцінних обсягів експорту аграрної продукції.

Україна має близько 24 тисяч вагонів зерновозів, при тому що на теренах всієї Європи нараховується близько 12 тисяч зерновозів європейського стандарту. Але враховуючи таку значну кількість вагонів-зерновозів є дві головні проблеми, які перешкоджають розвитку більших обсягів експорту за допомогою залізничного транспорту: перша – це різниця в ширині українських та європейських колій, яку можна вирішити зміною залізничних візків на вагонах, щоб вони могли курсувати на теренах Європи; друга – більші габарити наших вагонів, які не скрізь можуть проїжджати по території європейських країн.

Розглянувши обсяги продукції, що експортували різні типи транспорту, проаналізуємо, яку питому вагу, яку займає в перевезеннях кожен вид транспорту.

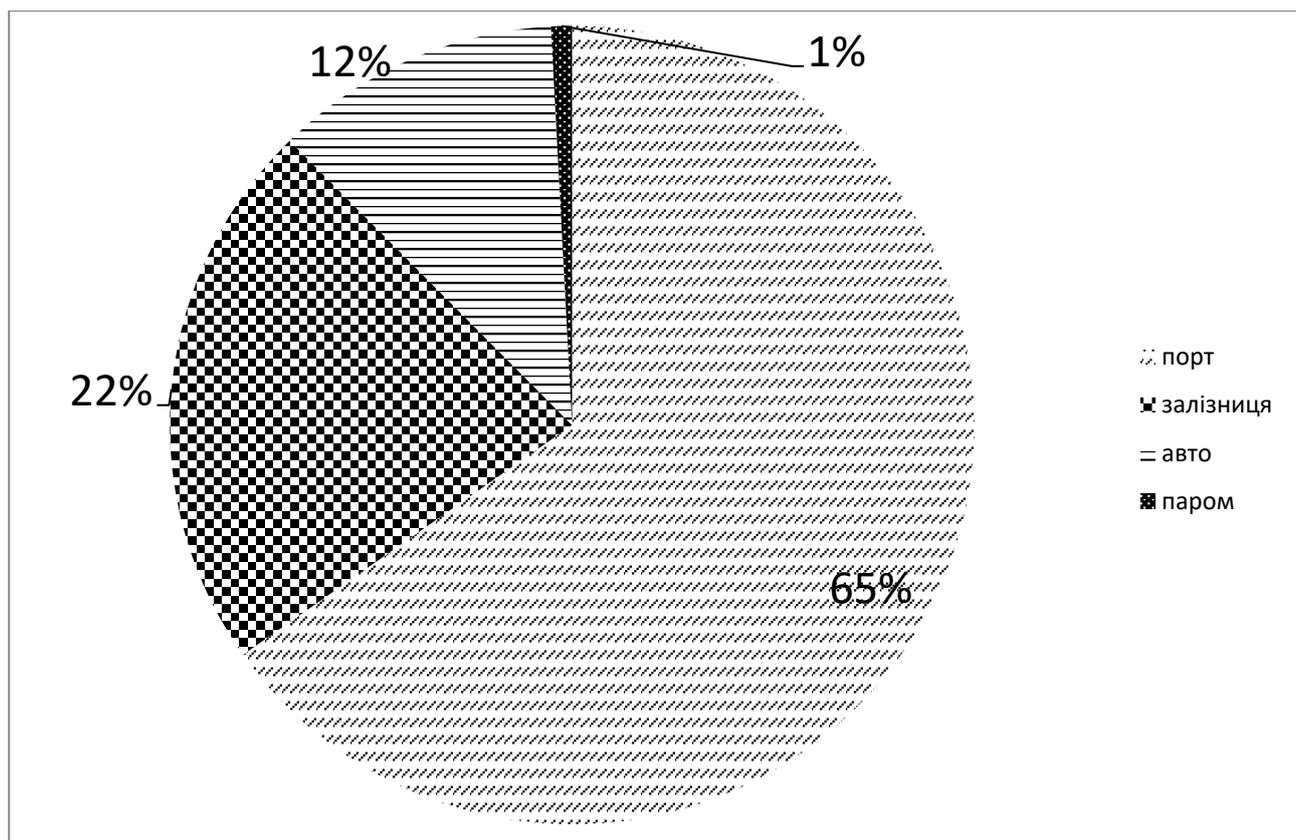

Рис 4. Питома вага кожного типу транспорту в експорті сільськогосподарської продукції в березні-листопаді 2022 року

Джерело: Побудовано за даними [9]

Як видно з рисунку 4, майже 2\3 перевезень припадає на порти, до складу яких входять як потужні морські порти так і річкові порти, розміщені на річці

Дунай. Близько 22% в експорті аграрної продукції займає залізничний тип транспорту і лише 12% - автомобільний.

Перспективним напрямом експорту одного із найголовніших експортного товару, який приносить значну частину валютної виручки – соняшникової олії є варіант трубопроводу, прокладеного із західної України до морського порту Гданськ в Польщі. Під час зустрічі на Економічному форумі в Карпачі міністрами аграрної політики України та Польщі був підписаний меморандум, стосовно готовності України та Польщі реалізовувати проєкт з будівництва трубопроводу для транспортування рослинної олії з України до Балтійського моря для подальшого експорту в треті країни української олії. З попередніх обговорень окреслено певні технічні характеристики даного трубопроводу: протяжність – 600 км, потужність – до 2 млн. тонн олії на рік. Остаточної вартості даного проєкту ще не сформовано, а питання фінансування передбачає участь різних джерел в комплексному фінансуванні будівництва даного трубопроводу.

Україна з початку 2022/2023 маркетингового року (МР, липень-червень) і по 2 грудня експортувала 18,08 млн тон зернових культур, з них 9,66 млн тон кукурудзи (53,4% загального обсягу поставань), 6,87 млн тон пшениці (38%) і 1,48 млн тон ячменю (8,1%).

Як повідомляється на сайті Міністерства аграрної політики і продовольства темпи експорту зернових з початку поточного маркетингового року на майже 30% нижче показників аналогічного періоду минулого маркетингового року (з 1 липня 2020 року по 2 грудня 2021 року закордон було поставлено 25,77 млн. тонн). Відставання від показників минулого року стало мінімальним з початку маркетингового року, що вказує на зростання обсягів експорту, в тому числі і за рахунок роботи «зернового коридору» та покращення логістики сухопутними видами транспорту.

З початку роботи «зернового коридору» Україна експортувала більше 13 млн тонн сільськогосподарської продукції, що було здійснено і за рахунок реалізації програми Grain from Ukraine, участь в якій беруть понад 30 країн і міжнародних організацій, що дозволило залучити понад 180 млн доларів США. Україна виконує свої функції «головної житниці», надаючи своє зерно бідним африканським країнам. Так, зокрема 3-го грудня до Ефіопії прибуло перше судно з 25 тисячами тонн української пшениці. Друге — з 30 тисячами тонн пшениці на борту — вирушило до цієї країни. Під завантаженням знаходяться ще два судна, що мають доставити близько 55 тис. тонн гуманітарної пшениці для Сомалі та Судану.

Як вказують дані, оголошені міністерством на сьогодні на зовнішні ринки поставляється близько 222 тис. тонн зернових на добу, що є максимальним показником з початку воєнних дій. Темпи експорту кукурудзи на сьогодні вже перевищили минулорічний показник, адже експортовано вже 9,66 млн. тонн, що в 1,62 рази перевищує показники минулорічного маркетингового року.

В цілому за минулий маркетинговий рік (2021\2022) було експортовано 48,51 млн. тонн зернових і зернобобових культур, що на 8,4% перевищує

показники 2020\2021 маркетингового року. На зовнішні ринки було поставлено 18,74 млн. тонн пшениці (на 12,6% більше показників 2020/2021 маркетингового року), 23,54 млн. тонн кукурудзи (+1,9%), 5,75 млн. тонн ячменю (+35,9%), 70,9 тис. тонн муки (-44,1%).

В 2020/2021 маркетинговому році Україна експортувала 44,72 млн. тонн зернових и зернобобових культур, а попередньому - 2019/2020 маркетинговому році обсяги експорту склали 56,72 млн. тонн зернових и зернобобових культур.

В грудні місяці 2022 року Україна збільшила поставки пшениці до африканських країн з 24% до 25,08%, що складає понад 1 млн тонн від загальної кількості. Зокрема, приріст відвантажень за грудень в країни, які перебувають на межі голоду, становить 138 тис. тонн.

Загалом, станом на 14 грудня, в рамках коридору з України пішло 554 кораблі із 13,9 млн тонн агропродукції, з яких пшениці – 4 млн тонн, кукурудзи – 5,9 млн тонн. За останні два тижні приріст у відвантаженнях складає 1,6 млн тонн, з них пшениці – 399 тис. тонн, кукурудзи – 911 тис. тонн.

З усього обсягу експортованої пшениці в рамках зернового коридору майже 50% відправлено до африканських країн, зокрема до тих, що перебувають у стані гуманітарної катастрофи (Судан, Кенія, Ефіопія, Сомалі, Ємен). Ще близько 30% пшениці відправлено до Туреччини, більшість з якої буде перемелено на борошно для бідних і нужденних країн [8].

Показники постачання пшениці до країн Африки (Кенія, Судан, Сомалі, Ємен) знаходяться на рівні показників минулого року, що свідчить про повне відновлення постачання пшениці до цих країн.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи суттєві втрати та всі перешкоди, яких зазнала аграрна галузь через військову агресію північного сусіда, Україна зберігає суттєвий експортний потенціал аграрної продукції, що підтверджує експорт майже 51 млн. тонн продукції АПК та харчової промисловості за 11 місяців 2022 року. Даний показник скоротився на 16,7% порівняно з показниками попереднього року. В грошовому виразі дані показники склали 21,1 мільярдів доларів США, що на 13,7% менше порівняно з 11 місяцями минулого року.

Зважаючи на деяке скорочення обсягів експорту та наявність значних обсягів сільськогосподарської продукції, що була вирощена в поточному році, необхідним є подальший розвиток аграрної логістики шляхом будівництва нових та розширення існуючих транскордонних терміналів та перевалочних комплексів, а також розвиток нових транспортних коридорів, враховуючи розбіжність в ширині колій та звичайно активний розвиток річкових портів, які стали порятунком для вітчизняних аграріїв в умовах заблокованих морських портів.

Список використаних джерел:

1. Радченко О.П., Карадобі Т.В. Перспективи розвитку експортного потенціалу аграрної сфери України. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 43. С. 84-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2020_43_18
2. Наконечна К.В. Експортний потенціал аграрної продукції України: перспективи розвитку. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_10_32
3. Гончаренко І. В., Гах А.В., Ковалевська О.С. Підтримка держави у реалізації експортного потенціалу аграрних підприємств. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2013. № 6. С. 21-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2013_6_6
4. Надвиничний С. А. Сучасні умови формування та реалізації експортного потенціалу аграрної сфери регіонів України. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28, № 3. С. 56-61. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/esan_2018_28\(3\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/esan_2018_28(3)_9)
5. Бабан Т. О. Експортний потенціал малих суб'єктів господарювання аграрної сфери. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2019. Вип. 202. С. 110-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2019_202_14
6. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 01.12.2022)
7. Гришова І.Ю., Дяченко О.П. Аналітичне забезпечення державної політики розвитку морських портів України. *Менеджер. Бюлетень Донецького державного університету менеджменту*. 2019. Том 82. №1. С. 5-16
8. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/> (дата звернення 03.12.2022)
9. Стан зовнішньої торгівлі продуктами АПК. URL: https://public.tableau.com/views/vl_Export_of_Agriproducts_v2/ (дата звернення 03.12.2022)

References:

1. Radchenko, O.P., Karadobi, T.V. (2020). Perspektyvy rozvytku eksportnoho potentsialu ahrarnoi sfery Ukrainy. *Infrastruktura rynku*, 43, 84-88
2. Nakonechna, K.V. (2019). Eksportnyj potentsial ahrarnoi produktsii Ukrainy: perspektyvy rozvytku. *Efektivna ekonomika*, 10
3. Honcharenko, I.V., Hakh, A.V., Kovalevs'ka, O.S. (2013). Pidtrymka derzhavy u realizatsii eksportnoho potentsialu ahrarnykh pidprijemstv. *Visnyk KhNAU. Seriiia : Ekonomichni nauky*, 6, 21-25
4. Nadvynychnyj, S. A. (2018). Suchasni umovy formuvannia ta realizatsii eksportnoho potentsialu ahrarnoi sfery rehioniv Ukrainy. *Ekonomichnyj analiz*, 28, 3, 56-61
5. Baban, T.O. (2019). Eksportnyj potentsial malykh sub'iektiv hospodariuvannia ahrarnoi sfery. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, 202, 110-119
6. Ofitsijnyj sajt Derzhavnoi sluzhby statystyky. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia 01.12.2022)

7. Hryshova, I.Yu., Diachenko, O.P. (2019). Analitichne zabezpechennia derzhavnoi polityky rozvytku mors'kykh portiv Ukrainy. *Menedzher. Biuletен' Donets'koho derzhavnoho universytetu menedzhmentu*, 82, 1, 5-16

8. Ofitsijnyj сайт Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovol'stva Ukrainy. Retrieved from [https://minagro.gov.ua/\(data+zvernennia+03.12.2022\)](https://minagro.gov.ua/(data+zvernennia+03.12.2022))

9. Stan zovnishn'oi torhivli produktamy APK. Retrieved from https://public.tableau.com/views/v1_Export_of_Agriproducts_v2/ (data zvernennia 03.12.2022)

УДК 657.37:336.

Крюкова Ірина Олександрівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-0577-6364
kryukovaia1@rambler.ru

Варгатюк Марія Олександрівна,
кандидат економічних наук,
асистент кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0003-2357-1597
varhatiukompa@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ПІДТРИМКА СТАЛОГО АГРОМЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація

Метою статті є дослідження змісту інформаційно-аналітичної підтримки у сталого агроменеджменту та оцінка сучасних реалій формування системи сталого обліку у вітчизняній практиці.

Наукова новизна одержаних досліджень полягає у комплексній оцінці сталого обліку та звітності як інструменту імплементації засад сталого агробізнесу у національну практику.

Дослідженнями встановлено, що концепція сталого розвитку сьогодні постає пріоритетною для формування міжнаціональних та національних стратегічних планів і програм. Розв'язання даного завдання неможливе без формування повноцінної системи інформаційно-аналітичної підтримки, процес створення якої у теперішній час контролюється провідними світовими фаховими інституціями. За таких обставин сталий облік набуває нового змісту та функціональної спрямованості. Візію сталого обліку запропоновано бачити як інформаційно-аналітичну допомогу у створенні довгострокових суспільних цінностей на засадах сталого розвитку суспільства. За такого методичного підходу сталий облік розглядається як інструмент реалізації цілей сталого розвитку агробізнесу, а його функціональна площина доповнюється такими елементами, як узгодженість, бізнес-навігація, супровід створення довгострокових цінностей та інтегрування у глобальний обліково-економічний простір.

Формування системи інформаційно-аналітичної підтримки сталого агроменеджменту на сучасному етапі визначається незавершеністю, низькою дискусійних питань та методичних неузгоджень. На сьогодні це стосується політики оцінки сталих активів, витрат, зобов'язань та інструментів капіталу, результатів діяльності. Ці питання постають у призмі обговорення провідних фахових міждержавних комісій, мета діяльності яких – сформувані чіткі стандарти для складання звітності зі сталого розвитку бізнес-суб'єктів.

Висновки. Дослідженнями встановлено, що Україна сьогодні активно долучається до світових процесів імплементації засад сталого розвитку у національну практику та складення звітності зі сталого розвитку. Звітність зі сталого розвитку у теперішній час постає стандартом прозорості, відкритості бізнесу, прихильності корпоративних цінностей суспільним інтересам та потужним важелем нарощування вартості брендів і бізнесу у цілому. Разом з тим, така практика притаманна на даний час, переважно, великому агробізнесу. Ключовим пріоритетом подальшого розвитку трансформаційних процесів сталого господарювання та створення ефективної системи інформаційно-аналітичної підтримки у межах національного облікового простору постає внутрішньоуправлінський облік та звітність агрокомпаній.

Ключові слова: інформаційно-аналітична підтримка, сталий розвиток, сталий облік, агробізнес, агрокомпанії, управління, звітність зі сталого розвитку.

UDC 657.37:336.

Kryukova Irina O.,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Accounting and Taxes,
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-0577-6364
kryukovaia1@rambler.ru

Varhatiuk Maria O.,
PhD in Economics,
Assistant of the Department of Accounting and Taxes,
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0003-2357-1597
varhatiukompa@gmail.com

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF SUSTAINABLE AGRICULTURAL MANAGEMENT

Abstract

The purpose of the articles. Research of the content of information and analytical support in sustainable agricultural management and assessment of modern realities of the formation of a sustainable accounting system in domestic practice is the purpose of this articles.

The scientific novelty - is a comprehensive assessment of sustainable accounting and reporting as a tool for implementing the principles of sustainable agribusiness into national practice.

Studies have established that the concept of sustainable development is now a priority for the formation of international and national strategic plans and programs. Solving this task is impossible without the formation of a full-fledged information and analytical support system, the process of which is currently being created by the world's leading professional institutions. Under

such circumstances, permanent accounting acquires a new meaning and functional orientation. It is proposed to see the vision of sustainable accounting as informational and analytical assistance in creating long-term social values on the basis of sustainable development of society. With such a methodical approach, sustainable accounting is considered as a tool for realizing the goals of sustainable development of agribusiness, and its functional plane is complemented by such elements as consistency, business navigation, support for the creation of long-term values and integration into the global accounting and economic space.

The formation of a system of information and analytical support for sustainable agricultural management at the current stage is determined by the incompleteness, low number of debatable issues and methodical disagreements. Today, this applies to the policy of valuation of fixed assets, expenses, liabilities and capital instruments, results of operations. These questions appear in the prism of the discussion of the leading professional intergovernmental commissions, the purpose of which is to form clear standards for reporting on the sustainable development of business entities.

Conclusions. *Today, Ukraine is actively involved in the global processes of implementing the principles of sustainable development into national practice and drawing up reports on sustainable development. Reporting on sustainable development is currently becoming a standard of transparency, business openness, commitment of corporate values to public interests and a powerful lever for increasing the value of brands and business as a whole. At the same time, this practice is characteristic of large agribusiness at present. The key priority for the further development of transformational processes of sustainable management and the creation of an effective system of information and analytical support within the national accounting space is the internal management accounting and reporting of agricultural companies.*

Key words: *information and analytical support, sustainable development, sustainable accounting, agribusiness, agricultural companies, management, sustainable development reporting.*

Вступ. Підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору та вирішення найважливіших для теперішніх та майбутніх поколінь завдань соціального, економічного та екологічного характеру у сучасній світовій практиці вирішуються за рахунок долучення до глобальної ініціативи зі сталого розвитку, яка визнана пріоритетною для більшості розвинутих країн світу. Сталий розвиток за останніх років постає ключовим трендом міжурядових ініціатив, національних програм та управління бізнесом. В Україні ці світові тенденції враховані у стратегічних векторах національного економічного розвитку, зокрема, Національній економічній стратегії розвитку на період до 2030р., Стратегії продовольчої безпеки – 2030, проектах Стратегії розвитку аграрного сектору до 2030р. та Стратегії сталого розвитку України до 2030р. [1, с. 18]. Реалізація стратегічних амбітних цілей з досягнення соціально-економічно розвинутого і рівного світового суспільства із одночасним вирішенням глобальних проблем навколишнього середовища вимагає повного, своєчасного, релевантного та якісного інформаційно-аналітичного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень на всіх рівнях господарювання. Базовою ланкою імплементації програм рішень зі сталого розвитку є бізнес та корпоративний менеджмент, який завдяки інформаційним потокам створює довгострокові цінності зі сталого розвитку для всіх учасників господарського процесу. Практичною площиною втілення механізму інформаційно-аналітичної підтримки менеджменту постає звітність компаній. Сьогодні публічні компанії США подають обмежену звітність зі сталого розвитку. Починаючи з 2017 року, звітність зі сталого розвитку набуває ознак обов'язкової для бізнесу на

європейському економічному просторі. Разом з тим, практики зауважують, що для подальшого розвитку цих тенденцій та розв'язання глобальних суспільно значимих для людства завдань необхідною є послідовна стандартизована модель обліку стійкості [2, с. 183]. В Україні трансформація моделі господарювання у напрямі досягнення національних та світових цілей сталого розвитку неможлива без аграрного сектору, який постає базисом національної економіки та пріоритетом стратегічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виключна важливість та значення аспектів сталого розвитку для теперішніх та майбутніх поколінь зумовила підвищену увагу до теоретико-методичної і практичної площині їх реалізації з боку значної кількості зарубіжних та вітчизняних вчених, міжнародних організацій, професійних спілок та експертів. Для України питання сталого розвитку аграрного сектору постають життєво важливими для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, продовольчої безпеки та гідного рівня якості життя населення країни. У зв'язку з цим, питанням сталого розвитку сільського господарства та відповідних пошуків адекватної системи інформаційно-аналітичного забезпечення присвячено значна частина наукових праць відомих науковців, серед яких потужний внесок зробили наступні: Андрійчук В.Г., Бруханський Р.Ф., Бутинець Ф.Ф., Геєць В.М., Данько Ю.І., Зубець М.В., Жук В.М., Красноручський О.О., Лень В.С., Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Мармуль Л.О., Месель-Веселяк В.Я., Моссаковський В.Б., Назаренко І.М., Плаксієнко В.Я., Присяжнюк М.В., Правдюк Н.Л., Проданчук М.А., Саблук П.Т., Сук Л.К., Шпикуляк О.Г. та інші.

Разом з тим, складність трансформаційних процесів концепту сталого розвитку для бізнесу та управління на всіх рівнях, перманентний процес удосконалення методичного базису, стандартів і нормативів інформаційно-аналітичної підтримки менеджменту, відносна новизна для національної теорії і практики управління потребує проведення подальших наукових досліджень у напрямі пошуку інструментів і способів досягнення цілей сталого розвитку, одним з яких постає облік та звітність компаній.

Метою статті є дослідження змісту інформаційно-аналітичної підтримки сталого агроменеджменту та оцінка сучасних реалій формування системи сталого обліку у вітчизняній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепт сталого розвитку у практиці агроменеджменту реалізується у розрізі трьох ключових складових: екологічної, економічної та соціальної. Система обліку агрокомпаній має сформувати повний інформаційно-аналітичний базис для потреб сталого агроменеджменту. Вимоги до обліку та аналітичного супроводу звітності зі сталого розвитку у найближчій перспективі визначатимуться більш високою складністю, повнотою, деталізацією, що є необхідним для забезпечення потреб агроменеджменту у якісній інформації, необхідній для прийняття стратегічних управлінських рішень. Інформаційно-облікове забезпечення сталого розвитку визначається більш високим якісним рівнем управління, інтегрується у нове

глобальне інформаційне середовище та сприяє підвищенню ступеня прозорості діяльності агрокомпаній.

Виключна важливість облікових аспектів у розв'язанні глобальних завдань суспільного розвитку та імплементації ініціатив зі сталого розвитку у діяльність сучасних компаній визначають всі професійні міжнародні організації. Серед основних з них: Міжнародна федерація бухгалтерів (IFAC), Асоціація дипломованих сертифікованих бухгалтерів (ACCA), Міжурядова робоча група експертів, Рада з міжнародних стандартів сталого розвитку, Всесвітній бізнес-форум, найкрупніші аудиторські компанії (Deloitte, KPMG, E&Y, PwC) тощо.

Сталий облік сьогодні трактується як «... управління навколишнім середовищем (environmentally-related) та економічними результатами шляхом розробки та впровадження відповідних екологічних принципів та практик обліку»; як практика виміру, аналізу та звітності про вплив компанії на суспільство та навколишнє середовище [3]. Міжнародна федерація бухгалтерів визначає зміст сталого обліку як «... управління навколишнім середовищем та економічними результатами шляхом розробки і впровадження у практику екологічних систем і практик». [4] Фегерстром А. і Хартвіг Ф. (Fagerström A., Hartwig F.) сталий облік визначають як систематичний облік та оцінку ризиків і можливостей за допомогою використання показників у межах стійких територій [5]. Шелтеггер С. і Баррит Р. (Schaltegger S., Burritt R.) визначають облік сталого розвитку як прагматичний, орієнтований на досягнення цілей набір інструментів, що використовуються для розробки на різних рівнях інтеграції методів екологічного, соціального і економічного обліку, відображених у натуральних та кількісних показниках [6, с. 383]. Зарубіжні експерти облік сталого розвитку характеризують як «... практику виміру, аналізу та звітності про вплив компанії на суспільство та навколишнє середовище» [7]. У такому контексті слабкими сторонами обліку сталого розвитку сьогодні постають складність точного виміру показників, неоднозначне трактування чинних стандартів (що визначається триваючим процесом їх формування), аспекти повного відображення показників у звітності та її оприлюднення, що у значній частині залишається ініціативним вибором бізнес-суб'єктів. Разом з тим, експерти сходяться на думці, що сталий облік спроможний допомогти компаніям вести бізнес по-новому. Удосконалення методики обліку сталого розвитку призводить до покращення рівня і якості вимірювання основних показників, що підвищує можливості управління бізнес-процесами.

З урахуванням контексту цілей сталого розвитку, вчені вважають, що найактуальнішими цілями сталого обліку на теперішній час постають цілі 12.6 (використання сталих методів виробництва і ресурсів), 8.3 (створення гідних робочих місць, стимулювання творчості й інноваційної, розвиток мікро-, малих та середніх бізнес-суб'єктів), 17.16 і 17.18 (зміцнення глобального партнерства з країнами, що розвиваються в інтересах сталого розвитку). Головною метою обліку сталого розвитку дослідники вбачають надання допомоги для створення

цінностей компанії, які не обов'язково прямо пов'язана з фінансовою звітністю [8; 9, с. 98; 10, с. 42; 11, с.8; 12, с. 14].

Сталий облік завершує бізнес-цикл та одночасно, є основою для початку нового у розрізі вирішення наступних завдань: 1) визначення ключових груп зацікавлених сторін та їхні інформаційні потреби; 2) досконале знання та використання стандартів сталого обліку і звітності; 3) планування, виконання та контроль звітності зі сталого розвитку; 4) управління та моніторинг; 5) розширення аналітичної площини показників і індикаторів сталого розвитку; 6) поширення показників звітності у процесі розв'язанні соціальних, економічних та екологічно важливих суспільних завдань; 7) використання нових технологій обліку і складання звітності компаній. [13, с.7]. Виключно важливим завданням обліку сталого розвитку постає зосередження інформації, яка є необхідною для оцінки ризиків і можливостей, що формують види діяльності компанії, пов'язані зі сталим розвитком. Це – онова залучення інвестицій, захисту економічних інтересів власників бізнесу і фінансовий фундамент здійснення сталих трансформацій. Як зауважують Булавінова Н., Бурденко І. та Легенчук С., загальний фокус бухгалтерського обліку та аудиту сталого розвитку полягає в оцінці ризику на основі стійкості з точки зору всіх зацікавлених сторін, фінансових, соціальних, екологічних, технологічних та створення цілісної системи управління ризиками. [14, с. 185].

Крім традиційних функцій обліку (інформаційна, контрольна, аналітична) вчені виділяють додаткові функції [15, с. 13] обліку сталого розвитку виконує:

- є аналітичним інструментом, за допомогою якого вимірюються сильні та слабкі сторони управління діяльністю компанії на засадах сталого розвитку;
- є інструментом вимірювання та оцінки сукупності соціально-економічних та екологічних заходів підприємства;
- вимірювач прямого та непрямого контролю результативності витрат, пов'язаних зі сталим розвитком бізнесу;
- каталізатор стійких трансформацій у компанії;
- засіб досягнення цілей сталого розвитку суспільства у цілому.

Сталий облік поступово перетворюється на гнучкий інструмент узгодженості, бізнес-навігації, супроводу створення цінностей, інтегрування і оцінки переваг стратегії сталого розвитку компанії у ринковому середовищі. Виключною характерною ознакою обліку сталого розвитку є час. Як правило, реалізація заходів і програм сталого розвитку орієнтовані на довгострокову перспективу і стратегічної орієнтацією на майбутні бізнес- і суспільні інтереси. З огляду на таку відмінність від традиційного обліку, облік сталого розвитку пропонують класифікувати за двома критеріями: 1) за місцем формування і надання інформації: внутрішній та зовнішній сталий облік; 2) за формою подання інформації: грошовий та натуральний облік [16, с. 142].

У сучасній практиці управління все більша кількість компаній використовує засади сталого розвитку та складає звітність з урахуванням його ключових показників. У компаніях України така діяльність у теперішній час є

добровільною та ініціативною, у зарубіжних країнах аспекти соціально-екологічної діяльності регламентується чинними стандартами і нормами, що постійно доповнюються. Експерти виділяють декілька проблемних питань, пов'язаних із імплементацією у практику засад сталого обліку, зокрема: 1) виконання програм сталого розвитку, як правило носять довгостроковий характер та скорочують розмір прибутків компанії у короткостроковій перспективі, що зменшує економічний інтерес власників бізнесу; 2) складність розподілу витрат на заходи сталого розвитку (зокрема, екологічні) на відповідні об'єкти; 3) несистемність такої діяльності компаній, що не сприяє формуванню цілісної системи обліку; 4) методологічна спірність окремих стандартів, що регламентують відображення об'єктів обліку та результатів діяльності зі сталого розвитку у звітності компаній; 5) існуючі проблеми із сприйняттям цінностей концепту сталого розвитку бізнесу суспільством, бізнесом, персоналом компаній. У зв'язку з цим, візією сталого обліку ми вбачаємо створення нової системи обліково-аналітичної підтримки сталого агроменеджменту, дія якої орієнтована на створення нових довгострокових цінностей для бізнесу, суспільства, національних економік, майбутніх поколінь шляхом подання інформації, яка спроможна кардинально змінити сприйняття засад стійкого розвитку та сформуванню передумови для їх імплементації у практичну діяльність.

Інформаційно-аналітична підтримка сталого розвитку бізнесу визначається сукупністю елементів, які протягом останніх років зазначають істотних змін та удосконалення у зв'язку із появою нових методичних підходів, стандартів та вимог до відображення практичних аспектів діяльності компаній, пов'язаної із реалізацією проектів і програм сталого розвитку. Серед таких елементів слід відмітити: загальну концепцію та філософію розвитку компанії, яка визначає стратегічні пріоритети і завдання розвитку бізнесу з урахуванням цілей сталого розвитку; характер управлінської звітності, зокрема, нефінансового змісту; управлінські звіти (які у сучасній практиці, крім традиційної фінансової звітності включають екологічний звіт, звіт зі сталого розвитку, соціальний звіт, аудиторські звіти тощо); сферу корпоративної соціальної відповідальності бізнесу; професійні стандарти обліку, фінансової звітності, аудиту. Виключне значення має також рівень професійної компетентності фахівців бухгалтерського обліку та базове сприйняття концепції сталого розвитку власниками бізнесу, менеджментом компанії та її персоналом.

Досягнення цілей сталого розвитку бізнесу та суспільства у цілому передбачає створення довгострокової цінності, нарощування вартості бізнесу і компанії, поєднання інтересів власників бізнесу, персоналу, стейкхолдерів і суспільства. Для цього необхідним є інтегрування всіх видів капіталу, зовнішньої та внутрішньої інформації, трансформація управлінського процесу у напрямі запровадження постійної практики прийняття сталих рішень. Найважливішим завданням сьогодення практики вважають включення критеріїв сталого розвитку на всіх рівнях процесу прийняття рішень

(стратегічного, тактичного, оперативного) та на всіх етапах бізнес-діяльності [17, с. 63]. Сталий розвиток трансформує роль і значення обліку та бухгалтерів, вміння та компетентність яких визначатимуть процес спілкування бізнесу з зацікавленими сторонами та його потенціал.

Інформаційно-аналітичне забезпечення менеджменту сталого розвитку передбачає доповнення системи об'єктів обліку, які з'являються у контексті реалізації програм сталого розвитку агробізнесу. Традиційно, у якості об'єктів обліку відокремлюються: активи, зобов'язання, капітал, витрати та результати діяльності. Разом з тим, за імплементації у практику засад сталого розвитку в обліку з'являються нові «сталі або стійкі» об'єкти обліку, методична база визначення яких потребує ґрунтовних досліджень. Поява нових активів (екологічних, інтелектуальних, матеріальних) потребує відповідних джерел та форм їх фінансового забезпечення. У розв'язанні методичних питань побудови сталого обліку вчені розрізняють п'ять форм капіталу: природний (екологічний), соціальний, підприємницькій та фінансовий [18].

Найбільш дискусійним сучасної методології у площині сталого обліку постає категорія «капітал». Концепція та діяльність зі сталого розвитку передбачає широке використання, збереження, відновлення, відтворення природних активів, що призводить до виникнення у якості об'єкта сталого обліку природного капіталу. Разом з тим, природний капітал не є результатом діяльності людини.

Нова концепція інформаційно-аналітичної підтримки сталого агроменеджменту передбачає формування такого обліку, який, на відміну від традиційної облікової системи, був спроможний генерувати додаткові інформаційні потоки, які є необхідними і достатніми для прийняття сталих управлінських рішень. Така генерація відбувається через фінансову (нефінансову) звітність компаній, яка має бути розширеною та доповненою у частині даних, що відображають витрати і результати зі сталого розвитку агрокомпаній. Трансформація обліку і фінансової звітності має враховувати такі основні аспекти: 1) розширення стандартної групи класифікації витрат підприємства; 2) доповнення класифікаторних груп майбутніх економічних вигід, у т.ч. критеріїв їх визнання; 3) доповнення Звіту про фінансовий стан відповідними статтями, що включають весь перелік активів і зобов'язань, пов'язаних із сталим розвитком бізнесу; 4) доповнення звітності інформацією, що відображає політику управління підприємством ризиками та механізми їх нівелювання.

Витрати та вигоди, зумовлені діяльністю компанії у площині сталого розвитку мають отримати відповідну аналітичну підтримку, відображення, систематизацію та облік. Це, відповідно, передбачає внесення доповнень до національних планів рахунків бухгалтерського обліку із відповідною деталізацією та відокремленням таких субрахунків. Вирішення цих завдань сьогодні постає глобальним та масштабним завданням, яким приділяється увага профільних фахових установ, міжурядових організацій та світових експертів.

Основним результатом сталого обліку є звітність про сталий бізнес та діяльність компанії у цілому [19]. Світовий лідер аудиторських послуг PwC характеризує звіт зі сталого розвитку як звіт про екологічний, соціальний та управлінський вплив компанії (ESG). Він допомагає бізнесу бути прозорішим у відношенні до ризиків і можливостей, з якими зіштовхується компанія. Звіт зі сталого розвитку – це інструмент комунікації з зацікавленими сторонами та засіб набуття впевненості з боку стейкхолдерів щодо бізнес компанії. [20]

Сьогодні така звітність, здебільшого, формується на засадах традиційного обліку та, як зазначають вчені, не забезпечує виконання головних ознак якості звітності загального призначення - порівнянності у часі та між бізнес-суб'єктами. У зв'язку з цим найголовнішими характеристиками сталого обліку на даному етапі постають його системність та систематичність. [21, с. 124] Разом з тим, звітність зі сталого обліку, складена за міжнародними правилами і вимогами формує потужний потенціал конкурентних переваг (рис. 1).

Рис 1. Переваги звітності зі сталого розвитку бізнес-суб'єктів

Джерело: складено автором

За інформацією спеціалізованого агентства Governance & Accountability Institute, Inc. (США), у США у 2021р. 96% компаній з числа рейтингу S&P та 81% публічних компаній зі списку Russell 1000 оприлюднили звітність зі сталого розвитку, що стало базисом залучення та збереження інвестицій. [22]

Українські агрокомпанії активно долучаються до практики створення та оприлюднення звітності зі сталого розвитку. Разом з тим, така звітність сьогодні в Україні має ініціативний характер, не регламентується чинними національними положеннями і стандартами, а отже, не носить ознак системності, узгодженості, стандартизованості, обов'язковості. Це накладає певний відбиток на зміст, форму та представлення нефінансової звітності національних компаній, переважна більшість емітентів якої є крупними агрохолдингами, які розуміють важливість та перспективність такої звітності. Практично кожна крупна аграрна компанія сьогодні добровільно складає і оприлюднює соціальні звіти, економічні звіти, звіти зі сталого розвитку, що містять інформацію про соціально відповідальні програми і проекти бізнесу, які фінансуються за рахунок коштів самих компаній, мають довгострокову орієнтацію, та у цілому, відповідають окремим цілям і засадам сталого розвитку. Аналіз такої нефінансової звітності показав її змістовність, наявність значної кількості фінансових і нефінансових показників, масштабність обсягів у порівнянні з традиційною фінансовою звітністю, складеною за національними П(С)БО або міжнародними стандартами фінансової звітності. Разом з тим, можна відокремити й певні недоліки, притаманні звітності зі сталого розвитку українських агрокомпаній. Здебільшого, вони стосуються методичної площини подання інформації і визначаються загальною відсутністю системності, структури та формалізації, домінуванням фінансових показників (зокрема, витратних) та відсутністю інструментів і індикаторів політики управління ризиками сталої діяльності. Однак, приклади звітності зі сталого розвитку вітчизняних агрокомпаній мають багато спільних ознак із звітністю світових компаній, що дає підстави зробити висновок про динамічні зрушення у питаннях становлення сталого обліку і звітності у вітчизняній практиці.

Національна практика обліку та формування звітності діяльності бізнесу, незважаючи на процеси уніфікації і гармонізації із міжнародними стандартами, яка відбувається протягом декількох останніх років, істотно відрізняється від світової. У першу чергу це віддзеркалюється у форматі фінансової звітності, яка є чітко регламентованою, обмеженою рамками національних стандартів та форматизованою. Значно програє звітність, складена за національними стандартами, у частині опису та пояснення процесів і явищ, що мають значний вплив на формування показників і статей Балансу та інших форм річного комплексу. Роз'яснення факторів бізнес-середовища, які зумовили ту чи іншу тенденцію показників звітності, їх інтерпретація, окреслення цілей, стратегій та інструментів їх досягнення, визначення фактичних і потенційних ризиків та загроз для користувачів інформації (перш за все, власників бізнесу, інвесторів, так і для суспільно активних груп) сьогодні постає світовим трендом і

розкривається звітністю іноземних компаній з позицій як міжнародних стандартів (IAS) так і стандартів GAAP (іноді одночасно, як у практиці складання фінансової звітності компанії Coca-Cola та ін.). Саме такий методичний підхід максимально реалізує принцип якісної фінансової звітності загального призначення, що стосується повного інформаційного задоволення потреб користувачів.

Вирішення даного питання на сучасному етапі можливо за рахунок розширення методичної та практичної площини внутрішньоуправлінської звітності українських агрокомпаній. У частині формування інформаційно-аналітичної підтримки сталого агроменеджменту внутрішньоуправлінський облік не обмежений рамками чинного національного законодавства та спроможний сформувати ефективну інформаційну систему для потреб управління.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження показують, що формування дієвої інформаційно-аналітичної підтримки сталого менеджменту, зокрема, у аграрній сфері, у найближчій та стратегічній перспективі постає найактуальнішим питанням для бізнесу та всього суспільства. Реалізація амбітних глобальних цілей сталого розвитку потребує високого рівня свідомості кожного учасника господарських відносин, для досягнення якого необхідна якісна та повна інформація, надати яку спроможний сталий облік. Формування сталого обліку – складний методичний і практичний процес, який сьогодні забезпечує сукупність міжнародних організацій, установ, профільних агенцій та спеціалізованих компаній. Разом з тим, саме ініціатива бізнесу сьогодні формує потужний потенціал прискорення даного процесу і є одним з основних кінцевих бенефіціарів отримання майбутніх економічних вигід від імплементації сталого обліку і звітності у практичну діяльність. У теперішній час Україна активно долучається до світових тенденцій імплементації засад сталого розвитку у вітчизняну практику, що також відображається у практичних аспектах обліку та звітності компаній. Разом з тим, такі тренди характерні для компаній великого бізнесу, здебільшого, притаманні для підприємств з високим рівнем соціальної відповідальності, філософії бізнесу та корпоративної організаційної культури. У зв'язку з цим, неодмінними передумовами становлення сталого обліку в Україні є підвищення рівня інформативності суспільства і бізнесу про переваги сталого розвитку, підвищення рівня культури агроменеджменту, подальші процеси уніфікації та гармонізації національних і міжнародних стандартів обліку та звітності та чітке відображення у звітності підприємств реальних економічних вигід від впровадження засад сталого розвитку у практичну діяльність. Пріоритетними на даний час у національній практиці формування інформаційно-аналітичної підтримки сталого агроменеджменту постає внутрішньоуправлінський облік та звітність.

Список використаних джерел:

1. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року / за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2020. 60 с.
2. Bulavinova N., Burdenko I., Lehenchuk S., Tsaruk I., Ostapchuk T. Trends in research of responsible investment in the context of sustainable development: bibliometric analysis. *Agricultural and Resource Economics*. 2021. № 7(3). С.179-199.
3. What is sustainability accounting? What does ESG mean? URL: <https://theconversation.com/what-is-sustainability-accounting-what-does-esg-mean-we-have-answers-150996> (дата звернення 11.11.2022)
4. Intercity Federation of Accountants official website. URL: <https://www.ifac.org/> (дата звернення 12.11.2022).
5. Fagerström A., Hartwig F. Accounting and Auditing of Sustainability: Sustainable Indicator Accounting, SIA. URL: https://www.researchgate.net/publication/305379849_Accounting_and_Auditing_of_Sustainability_Sustainable_Indicator_Accounting_SIA (дата звернення 11.11.2022)
6. Schaltegger S., Burritt R. Sustainability accounting for companies: Catchphrase or decision support business leaders? *Journal of World Business*. 2010. № 45. P. 372-384.
7. Keddie L. What is sustainability accounting? What does ESG mean? We have answers. URL: <https://theconversation.com/what-is-sustainability-accounting-what-does-esg-mean-we-have-answers-150996> (дата звернення 08.11.2022).
8. Introducing the Future of Sustainability Accounting: ESG. URL: <https://www.mercia-group.com/mercias-news-and-blog/sustainability-accounting-esg/> (дата звернення 07.11.2022).
9. Лопатинський Ю.М., Буринська О.І. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки: концептуально-теоретичний дискурс. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 94-100.
10. Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37-47.
11. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. *Економіка АПК*. 2017. № 2. С. 5-16.
12. Саблук П. Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. *Економіка АПК*. 2015. № 2. С. 10-17.
13. Makarenko I., Plastun A. The role of accounting in sustainable development. *Accounting and Financial Control*. 2017. № 1(2). P. 4-12.
14. Bulavinova N., Burdenko I., Lehenchuk S., Tsaruk I., Ostapchuk T. Trends in research of responsible investment in the context of sustainable development: bibliometric analysis. *Agricultural and Resource Economics*. 2021. № 7(3). P. 179-199. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.03.11>. (дата звернення 02.12.2022).
15. Mohammad A., Ahmad K. A., Sokil O., Halko S., Kucherкова S. Sustainable transformation of accounting in agriculture. *Agricultural and Resource*

Economics: International Scientific E-Journal. 2022. № 2. P. 5-20. URL: <https://are-journal.com/are/article/view/529> (дата звернення 05.12.2022)

16. Zyznarska-Dworczak B. Determinants for the development of nonfinancial reporting and its external verification in the light of accounting theory and practice. *Studia Oeconomica Posnaniensia*. 2017. № 5(6). P. 136-149.

17. Hnylytska L. Impact of the concept of sustainable development on the accounting paradigm. *Economics, Finance and Management Review*. 2021. № 5. P. 60-66.

18. Baumol W., Litan R., Schramm C. Sustaining Entrepreneurial Capitalism. *Capitalism and Society*. 2007. № 2(2). URL: <https://doi.org/10.2202/1932-0213.1026>.

19. Accounting for Sustainability From Sustainability to Business Resilience. IFAC. URL: https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IFACJ3441_Accounting_for_sustainability_FINALWEB.pdf (дата звернення 06.12.2022)

20. ESG reporting and preparation of a Sustainability Report. PwC. Official site. URL: <https://www.pwc.com/sk/en/environmental-social-and-corporate-governance-esg/esg-reporting.html> (дата звернення 10.12.2022)

21. Makarenko, I., Sukhonos, V., Zhuravlyova, I. V., Legenchuk, S., & Szolno, O. Sustainability reporting assessment for quality and compliance: the case of Ukrainian banks' management reports. *Banks and Bank Systems*. 2020. 15(2), 117-129. URL: [https://doi.org/10.21511/bbs.15\(2\).2020.11](https://doi.org/10.21511/bbs.15(2).2020.11). (дата звернення 10.12.2022)

22. All-Time High of Sustainability Reports Among U.S. Publicly-Traded Companies: 96% of S&P 500 and 81% of Russell 1000. SASB. Official site. URL: <https://www.sasb.org/> (дата звернення 04.12.2022).

References:

1. Lupenko, Yu.O., Malik, M.I., Bulavka, O.H.(2020). Stratehichni napriamy staloho rozvytku silskykh terytorii na period do 2030 roku. [Strategic directions of sustainable development of rural areas for the period until 2030]. Kyiv, 60 p. [in Ukrainian].

2. Bulavinova, N., Burdenko, I., Lehenchuk, S., Tsaruk, I., & Ostapchuk, T. (2021). Trends in research of responsible investment in the context of sustainable development: bibliometric analysis. *Agricultural and Resource Economics*, 7(3). P. 179-199. Retrieved from: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.03.11>. [in English].

3. What is sustainability accounting? What does ESG mean? Retrieved from: <https://theconversation.com/what-is-sustainability-accounting-what-does-esg-mean-we-have-answers-150996> [in English].

4. Intercity Federation of Accountants official website. Retrieved from: <https://www.ifac.org/> [in English].

5. Fagerström, A., Hartwig, F. Accounting and Auditing of Sustainability: Sustainable Indicator Accounting, SIA. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/305379849_Accounting_and_Auditing_of_Sustainability_Sustainable_Indicator_Accounting_SIA [in English].

6. Schaltegger S., Burritt R. (2010). Sustainability accounting for companies: Catchphrase or decision support business leaders? *Journal of World Business*, № 45. P. 372-384. [in English].

7. Keddie L. What is sustainability accounting? What does ESG mean? We have answers. Retrieved from: <https://theconversation.com/what-is-sustainability-accounting-what-does-esg-mean-we-have-answers-150996> [in English].

8. Introducing the Future of Sustainability Accounting: ESG. Retrieved from: <https://www.mercia-group.com/mercia-news-and-blog/sustainability-accounting-esg/> [in English].

9. Lopatynskiy, Yu.M., Burynska, O.I. (2018). Skladovi ta priorytety staloho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky: kontseptualno-teoretychnyi dyskurs. [Components and priorities of sustainable development of the agricultural sector of the economy: conceptual and theoretical discourse]. *Ekonomika APK*, № 6. P. 94-100. [in Ukrainian].

10. Mesel-Veseliak, V.Ia. (2016). Stratehichni napriamy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy. [Strategic directions of development of the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Ekonomika APK*, № 6. P. 37-47. [in Ukrainian].

11. Malik, M. Y., Shpykuliak, O. H. (2017). Rozvytok ahrarnoho pidpriemnytstva v umovakh instytutsionalnykh transformatsii. [Development of agrarian entrepreneurship in conditions of institutional transformations]. *Ekonomika APK*, № 2. P. 5-16. [in Ukrainian].

12. Sabluk, P. T. (2015). Stan i napriamy rozvytku ahrarnoi reformy. [State and directions of development of agrarian reform]. *Ekonomika APK*, № 2. P. 10-17.

13. Makarenko, I., Plastun, A. (2017). The role of accounting in sustainable development. *Accounting and Financial Control*, № 1(2). P. 4-12. [in Ukrainian].

14. Bulavinova, N., Burdenko, I., Lehenchuk, S., Tsaruk, I., Ostapchuk, T. (2021). Trends in research of responsible investment in the context of sustainable development: bibliometric analysis. *Agricultural and Resource Economics*. № 7(3). P. 179-199. Retrieved from: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.03.11>. [in English].

15. Mohammad, A., Ahmad, K. A., Sokil, O., Halko, S., Kucherкова, S. (2022). Sustainable transformation of accounting in agriculture. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal.*, № 2. P. 5-20. Retrieved from: <https://are-journal.com/are/article/view/529> [in English].

16. Zyznarska-Dworczak, B. (2017). Determinants for the development of nonfinancial reporting and its external verification in the light of accounting theory and practice. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, № 5(6). P. 136-149. [in English].

17. Hnylytska, L. (2021). Impact of the concept of sustainable development on the accounting paradigm. *Economics, Finance and Management Review*, № 5. P. 60-66. [in English].

18. Baumol, W., Litan, R., Schramm, C. (2007). Sustaining Entrepreneurial Capitalism. *Capitalism and Society*. № 2(2). Retrieved from: <https://doi.org/10.2202/1932-0213.1026>. [in English].

19. Accounting for Sustainability From Sustainability to Business Resilience. IFAC. Retrieved from: https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IFACJ3441_Accounting_for_sustainability_FINALWEB.pdf [in English].

20. ESG reporting and preparation of a Sustainability Report. PwC. Official site. Retrieved from: <https://www.pwc.com/sk/en/environmental-social-and-corporate-governance-esg/esg-reporting.html> [in English].

21. Makarenko, I., Sukhonos, V., Zhuravlyova, I. V., Legenchuk, S., & Szolno, O. (2020). Sustainability reporting assessment for quality and compliance: the case of Ukrainian banks' management reports. *Banks and Bank Systems*, 15(2), 117-129. Retrieved from: [https://doi.org/10.21511/bbs.15\(2\).2020.11](https://doi.org/10.21511/bbs.15(2).2020.11). [in English].

22. All-Time High of Sustainability Reports Among U.S. Publicly-Traded Companies: 96% of S&P 500 and 81% of Russell 1000. SASB. Official site. Retrieved from: <https://www.sasb.org/> [in English].

УДК 351:37.014.5:378–045.32

Лівінський Анатолій Іванович

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту

Одеського державного аграрного університету

ORCID 0000-0002-2337-3884

livinski_69@ukr.net

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК ПРІОРИТЕТНА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Анотація

У статті проведено аналіз сучасного стану органічного сільськогосподарського виробництва, зовнішнього та внутрішнього ринку органічної продукції та визначено його значення і потенціал з урахуванням сучасних тенденцій зростання світового органічного ринку та експортних можливостей і перспектив українського органічного виробництва.

Розкрито поняття сталого розвитку в контексті ведення органічного виробництва, яке має на меті досягнення соціальної та економічної рівноваги, збереження навколишнього середовища та відновлення використаних природних ресурсів.

Метою статті є проведення аналізу стану сучасного розвитку органічного аграрного виробництва в Україні з урахуванням кількісних змін та динаміки органічного напрямку як складової сталого розвитку аграрного сектору та бізнесу в країні.

Новизною публікації є розгляд органічного сільського господарства як організації виробництва, яке поєднує екологічні, економічні та соціальні процеси, що забезпечують організаційно-економічні та технологічні заходи, спрямовані на підвищення ефективності виробництва, забезпечення збереження та відтворення родючості ґрунтів, являючись практичною реалізацією концепції сталого розвитку в аграрному секторі.

Представлена наявність сільськогосподарських площ та кількість аграрних підприємств, які є учасниками органічного процесу в Україні, надано оцінку стану експорту органічної продукції та роздрібній реалізації органічних продуктів як додаткової ніші ринку.

Ключові слова: органічне виробництво, сталий розвиток, аграрний сектор, експорт, економіка, суспільство, екологія, аграрні підприємства.

UDC 351:37.014.5:378–045.32

Livinskyi Anatoliy Ivanovich
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
professor of the Department of Management
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-2337-3884
livinski_69@ukr.net

ORGANIC PRODUCTION AS A PRIORITY COMPONENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Abstract

The issue of ensuring sustainable development has been relevant for decades, not only for national economies but also for individual enterprises. Sustainable development aims to achieve social and economic justice, preserve the environment and restore used natural resources. The main idea of the concept of sustainable development is to ensure a high standard of living of the country's population, which involves the harmonious development of the ecological and socio-economic spheres of society.

The purpose of the article is to analyze the current state of development of organic production in Ukraine, taking into account the quantitative changes and dynamics of organic production as a component of the sustainable development of the agricultural sector and business in the country.

The scientific novelty is the consideration of conducting organic agriculture as a production organization that combines ecological, economic and social processes, providing organizational, economic and technological measures aimed at increasing the efficiency of production, ensuring the preservation and reproduction of soil fertility, being a practical implementation of the concept of sustainable development in agrarian sector.

The article analyzes the current state of organic agricultural production, the external and internal market of organic products, and defines its place and potential in the context of modern trends in the growth of the world market of organic products and the export realities and prospects of Ukrainian organic production.

The availability of agricultural land and the number of agricultural enterprises that are participants in the organic process in Ukraine are presented, an assessment of the export of organic products and the retail sale of organic products as an additional market niche is provided.

Conclusions. The dynamics of the export of organic agricultural products from Ukraine and the increase in its sales on the domestic market have been observed. Conducting organic agriculture is an organization of production that combines ecological, economic and social processes, providing organizational and technological measures aimed at increasing the efficiency of production, ensuring extended reproduction of soil fertility and high quality of products and is a priority component of the sustainable development of the agricultural sector of Ukraine.

Key words: organic production, sustainable development, agricultural sector, export, economics, society, ecology, agricultural enterprise.

Вступ. Питання забезпечення сталого розвитку є актуальним вже не одне десятиліття не тільки для національної економіки, але і для окремих підприємств. Аналізуючи діяльність аграрних підприємств за їх сучасними напрямками розвитку, за їх функціональністю, часткою впливу на розвиток ринку, чимало питань, які потребують дослідження, залишаються невизначеними. На сьогоднішній день існують різні підходи до визначення

феномену сталого розвитку суспільства та трактування його особливостей, як способу організації діяльності, завдяки якого воно зможе існувати в довгостроковій перспективі. За своєю сутністю сталий розвиток має на меті досягнення соціальної та економічної справедливості в суспільстві, збереження навколишнього середовища та відновлення використаних природних ресурсів країни. Саме еколого-економічний підхід в організації процесу органічного аграрного виробництва лежить в основі нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню сталого розвитку присвячено велику кількість наукових праць. Дослідження та розробки концепції сталого розвитку, актуальність цього питання обговорюються на самітах, конференціях, висвітлюються в документах міжнародних організацій, та в працях багатьох вітчизняних вчених, зокрема в роботах Л. Мельника, Л. Гриніва, С. Дорогунцова, Б. Данилишина, О. Пристайко, Л. Чоловської [1–7]. Треба зазначити що питання детермінації сталого розвитку сільськогосподарських підприємств з урахуванням органічного землеробства та в цілому розвитку аграрного сектору обговорюються в наукових монографіях та працях Ю. Лопатинського, С. Тодорюка, В. Грановської, Н. Кутаренка, В. Торкатюка, В. Уланчука, Е. Кіреєвої, та багатьох інших авторів [8-11].

Серед зарубіжних науковців, які досліджували аспекти організації виробництва органічної продукції, варто відмітити роботи D. Pacifico, R. Paris [12], S. Zikeli, S. Gruber [13] та M. M. Jaime, J. Cogia, X. Liu, в яких аналізується вплив аграрної політики Європейського Союзу (ЄС) на використання фермерськими господарствами технологій органічного виробництва [14].

Основною ідеєю концепції сталого розвитку є забезпечення високого рівня життя населення країни, що передбачає гармонійний розвиток екологічної і соціально-економічної сфер діяльності суспільства. Дотримання визначених пріоритетів сталого розвитку є важливим для України в міру реалізації тактичних і стратегічних політичних рішень у всіх сферах економіки та в процесі розвитку галузей національного господарства. Враховуючи вагомість аграрного сектора як основної галузі національної економіки, варто визначити, що прикладна реалізація концепції сталого розвитку можлива за умови впровадження сучасних, прогресивних форм ведення аграрного бізнесу на основі екологічності та безпечності виробничих процесів які підтверджуються світовим досвідом [8]. Практичною реалізацією концепції сталого розвитку в аграрному секторі економіки є органічне сільське господарство, яке створює передумови для відносно рівномірного розвитку всіх трьох взаємопов'язаних систем, а саме: економічної, екологічної і соціальної.

Метою статті є проведення аналізу стану сучасного розвитку органічного виробництва в Україні з урахуванням кількісних змін та динаміки органічного виробництва як складової сталого розвитку аграрного сектору та бізнесу в країні. Новизною публікації є розгляд ведення органічного сільського господарства як організації виробництва, яке поєднує екологічні, економічні та соціальні процеси, що забезпечують організаційно-економічні та технологічні

заходи, спрямовані на підвищення ефективності виробництва, забезпечення збереження та відтворення родючості ґрунтів, являючись практичною реалізацією концепції сталого розвитку в аграрному секторі.

Виклад основного матеріалу досліджень. Беручи до уваги поступовий перехід на принципи сталого розвитку та впровадження процесів євроінтеграції в Україні, які стимулюють до перейняття зарубіжного досвіду застосування альтернативних методів господарювання, та враховуючи зазначене, окреслимо переваги від впровадження вітчизняного органічного сільського господарства у різних напрямках, а саме в соціальному, екологічному та економічному. Так, в соціальному напрямку суспільство отримає збільшення робочих місць у сільській місцевості, створення нових перспектив для малих та середніх аграрних господарств, формування належних умов для розвитку сільських територій, можливість споживання здорової, органічної, екологічно чистої та безпечної сільськогосподарської продукції. В екологічному напрямку отримає органічне, екологічно чисте агровиробництво при зменшенні антропогенного навантаження на навколишнє середовище, сприятиме збереженню та відтворенню родючості ґрунтів, використанню науково обґрунтованих сівозмін, отримає природні умови утримання сільськогосподарських тварин, охорону довкілля та забезпечення біорізноманіття, припинення забруднення водних ресурсів, зменшення викидів в атмосферу парникових газів тощо. В економічному напрямку це ресурсозбереження та зменшення енергоємності сільськогосподарського виробництва, зниження виробничих витрат завдяки відмові від застосування дорогих хімікатів, забезпечення конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому і світовому ринках [9].

Поділяючи думку інших вчених, стверджуємо що «виробництво органічної продукції є практичною реалізацією концепції сталого розвитку аграрного сектору, що передбачає поєднання захисту довкілля, економічного зростання та соціального розвитку як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів стратегічного розвитку держави, що гарантуватиме населенню високу якість продовольства як важливого складника продовольчої безпеки» [10].

Аналізуючи сучасний стан галузі органічного виробництва в Україні та світі, як складової сталого розвитку аграрного сектора економіки, враховуючи динаміку змін, треба відмітити що вже більше двох десятиліть світовий ринок органічної сільськогосподарської продукції динамічно розвивається, а органічні продукти харчування стають реальною альтернативою споживанню традиційних продуктів. В сучасній світовій економіці органічне виробництво сільськогосподарської продукції є перспективним напрямком бізнесу в аграрній сфері. Високий рівень попиту на органічну продукцію, який спостерігається у Європейському Союзі, в Сполучених Штатах Америки та в інших країнах світу, відкриває перед українськими аграрними товаровиробниками додаткові можливості для виробництва та експорту сільськогосподарської продукції [11].

Враховуючи те, що попит на органічну продукцію щорічно зростає, українські аграрії мають реальні перспективи для подальшого зміцнення експортного потенціалу в аграрній сфері бізнесу, що може бути підґрунтям сталого розвитку як в економічному, так і в екологічному напрямках.

Згідно офіційних статистичних даних, загальна кількість операторів органічного товаровиробництва в Україні станом на 31.12.2021 року складає 528 господарств, з яких 418 аграрних підприємств сертифіковано як органічні та 110 господарств знаходяться в процесі перехідного періоду за стандартами, що еквівалентні органічному законодавству Європейського Співтовариства ЕУ та NOP США. Загальна площа сільськогосподарських земель органічного та перехідного періоду займає 422299 га, з яких 370110 га знаходяться та використовуються в органічному статусі. За загальною площею органічних сільськогосподарських земель наша країна входить в топ-20 країн Європи. При цьому за останні 5 років розміри площ сільськогосподарських земель з органічного виробництва змінювались достатньо динамічно. Так, у 2017 році вони склали 289 тис га, в 2018 році – 309 тис га, в 2019 році – 468 тис га, в 2020 році – 462 тис га, та на кінець 2021 року 423 тис га. Треба відмітити що в Одеській області загальна площа сільськогосподарських земель на кінець 2021 року складала 35263 га, з яких 34354 га вже пройшли сертифікацію та використовується виробниками органічної, екологічно чистої продукції при загальній кількості 37 господарств, як оператори з органічним статусом [15].

На сьогодні при загальній площі сільськогосподарських земель 42,7 млн. га в нашій країні, площі сільськогосподарських підприємств, які перейшли та переходять на органічне землеробство, складають 1 %. Кабінет міністрів України 3 березня 2021 року затвердив Національну економічну стратегію на період до 2030 року, якою передбачено збільшення частки земель під органічним виробництвом до 3% від загальної площі сільськогосподарських земель, що становить 1,26 млн га, та експорту органічної продукції до 1 млрд доларів, що є підтвердженням органічного напрямку розвитку нашої країни як партнера Європейського Співтовариства. Відповідно до затвердженої стратегії сталого розвитку ЄС, за програмою зеленого курсу «European Green Deal» до 2030 року, планує скоротити використання пестицидів на 30 %, добрив на 20 % та збільшити частку площі під органічним виробництвом до 25 % від загальної площі сільськогосподарських земель.

Якщо проаналізувати експортний потенціал нашої країни, то за результати дослідження органічного ринку, проведеного «Органік Стандарт» у партнерстві з Organicsinfo.ua., Україна в 2021 році експортувала близько 261 000 тонн органічної продукції до більше ніж 30 країн світу на загальну суму близько 222 млн доларів США, з яких 82 % експортовано до країн Європейського Співтовариства, 17 % до північноамериканських країн та більше 1 % до країн Азії. Нище надається світовий обсяг експорту органічної продукції з України у 2021 році (рис 1).

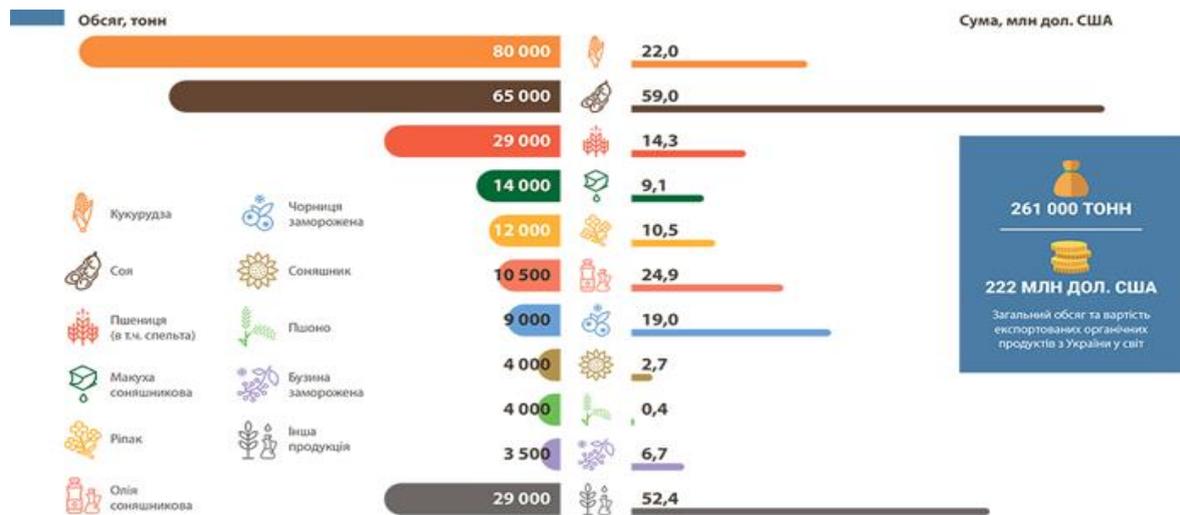

Рис 1. Топ 10 експортованих органічних продуктів з України у світ у 2021 році

Джерело: [16]

Так, найбільший обсяг поставок на зовнішні ринки зайняла органічна кукурудза - 80 тис тонн на суму 22 млн доларів. Водночас експорт сої становив 65 тис тонн, а отриманий дохід від її реалізації досяг 59 млн доларів. Органічної пшениці було експортовано 29 тис тонн на суму 14,3 млн доларів. До топ-10 експортованих органічних продуктів також увійшли: макуха соняшника, ріпак, олія соняшникова, чорниця заморожена, соняшник, пшоно, бузина заморожена. Україна, як світовий експортер, посідає 6 місце в категорії продуктів тваринництва (мед та яйця) а також 7 місце з продукції продуктової групи «овочі та фрукти» разом із продуктами їх переробки [16].

Це зовнішня сторона аграрного бізнесу органічного напрямку, але треба відмітити про скорочення в 2021 році в порівнянні з попереднім роком експорту органічної продукції з України до країн Європейського Співтовариства. За результатами дослідження органічного ринку, що підтверджується звітом Європейської Комісії, Україна в 2021 році дещо скоротила обсяги експорту органічної продукції до країн ЄС (189 239 тонн в 2021 проти 217 210 тонн в 2020 році), але все одно залишається в п'ятірці найбільших постачальників органічної продукції (табл. 1). Загальна частка експорту органічної продукції з України за результатами у 2021 році склала 6,6% [17].

Таблиця 1.

Обсяги експорту органічної продукції з Україна до Європейського Співтовариства, за видами продукції у 2020 та 2021 р.р. (тис тонн)

Назва продукції	Експортовано		2021 р. до 2020 р., %	Частка (%)
	2020 р.	2021 р.		
Кукурудза, ячмінь	82,9	89,5	108,0	47,5
Пшениця	39,3	11,2	28,5	9,3
Соя	28,7	17,2	59,9	9,1
Соняшник, ріпак	19,3	16,7	86,5	8,8
Соняшникова макуха	7,4	13,2	178,4	6,9

Фрукти, свіжі або сушені	15,5	20,1	129,7	10,6
Соняшникова олія	5,8	5,6	96,6	3,0
Борошно	4,6	4,5	97,8	2,4
Всього	217,2	189,2	87,1	100,0

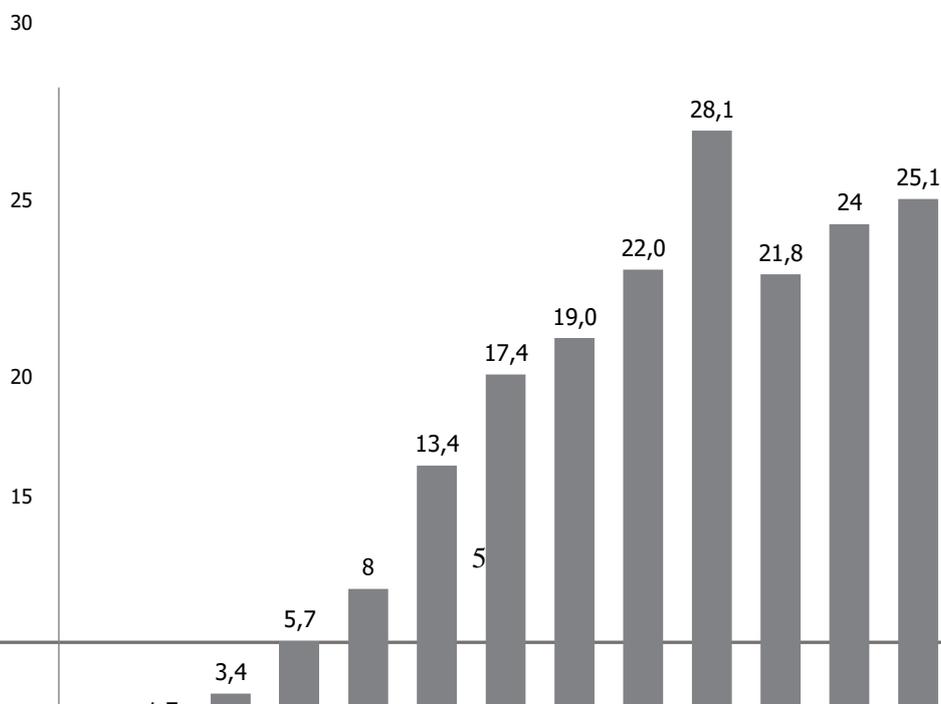
Джерело: [19]

З даних таблиці видно, що у порівнянні з попереднім роком за більшістю експортованої продукції відбулося скорочення реалізації, але за деякими видами продукції спостерігається і збільшення експорту, наприклад кукурудза, соняшникова макуха. За кількістю експорту до країн Європейського Співтовариства Україна посідає перше місце за реалізацією зернових, окрім пшениці та рису а також входить в першу трійку постачальників органічної макухи, олійних культур та соєвих бобів.

Якщо проаналізувати стан органічного аграрного напрямку країн Євросоюзу, то розмір посівних площ, які відведені під органічні сільськогосподарські культури, складає біля 13,8 млн га. Цей показник дорівнює 8,5 % від загальної площі сільськогосподарських земель Європи. Загалом за останні 8 років органічні посівні площі Європейського Союзу зросли на 46,0 %, про що свідчать дані Євростату [18]. Так, за найбільшою часткою органічних сільськогосподарських площ серед країн Європейського Співтовариства займає Австрія – 25,3 %, потім Естонія – 22,3 %, Швеція – 20,4 %, Швейцарія – 16,3 %, Італія – 15,2 %, Чехія – 15,2 %, Латвія – 14,8 % та Фінляндія – 13,5 %. Це свідчить не тільки про перспективність в майбутньому органічного аграрного бізнесу, його сталий розвиток, але і про конкуренцію серед гравців в цієї ніші ринку. Органічний бізнес за останні двадцять років інтенсивно розвивається як в Україні, так і у всьому світі. Органічний ринок зростає, конкуренція теж. На сьогодні Україна, як експортер органічної продукції, виступає на європейському та американському ринках постачальником валової органічної сільськогосподарської продукції, являючись достатньо потужним гравцем, але не в роздрібній торгівлі органічних продуктів. Органічних товарів, які займають полиці європейських, американських екомаркетів та й українських супермаркетів, не так багато. І це, на нашу думку, є в перспективі додатковою нішею як на українському, так і світовому органічному ринках. Треба додати, що в цьому напрямку український бізнес теж рухається. Так, за останньою інформацією щодо представництва українських виробників органічної продукції, не зважаючи на військовий стан в країні, шість українських компаній вперше прийняли участь в найбільшій виставці органічних продуктів Скандинавії «Nordic Organic Food Fair 2022», яка проводилась 16 - 17 листопада в шведському місті Мальме, де були представлені цілий напрямок українських органічних продуктів. Так, компанія Brancho представила фруктові роли, яблучні чіпси, чай; Healthy Tradition Official - порошкові напої, безглютенові крупи та борошно, сухофрукти, ягоди, насіння, снеки та батончики; Family Garden лохину; Primfood – органічні каші швидкого приготування, мюслі та фруктові батончики; Panfruit – ліофілізовані органічні фрукти та овочі, MOL'FAR Organic

Tea – органічний чай. За даними Офісу з розвитку підприємництва та експорту, Healthy Tradition Official отримала перше замовлення від стокгольмського екомагазина [19]. І це є тільки початок в цій складній конкурентній боротьбі на органічному ринку за споживача, який купує органічні продукти з полиць європейських супермаркетів.

Якщо проаналізувати внутрішній, український ринок органічних продуктів, то не зважаючи на слабкий розвиток роздробної торгівлі, низький попит на органічну продукцію у покупця, незначний асортимент сертифікованого органічного товару на полицях магазинів та майже відсутність спеціалізованих екомаркетів в країні, він показує досить добру динаміку. Так, згідно з оцінкою експертів, за результатами дослідження внутрішнього органічного ринку проведеного «Органік Стандарт» у партнерстві з Organicinfo.ua., якщо обсяги ринку в 2008 році становили 0,57 млн доларів, 2010 році – 3,4 млн, то у 2020 році вони вже зросли до 25,1 млн доларів. У фізичному вираженні обсяги реалізації органічної продукції на ринку України також зростають, так у 2018 році обсяг реалізації органічної продукції українського виробника на внутрішньому ринку становив понад 6700 т, у 2019 році - 7350 т, та у 2020 році понад 7850 тонн на суму 709 млн грн. На першому місці за рівнем споживання органічних продуктів вже не перший рік упевнено тримається молочна продукція з реалізацією в 2020 році 5181 тонн органічної продукції на суму 550 млн гривень. Вона становить близько 65 % обсягу споживання. Найбільшим попитом у населення є молоко та вершкове масло. Друге місце за рівнем споживання, біля 18 %, займають круп'яні та зернові вироби, борошно та насіння. Найбільший попит у цій категорії на пластівці та крупи. У 2020 році суттєво зросло споживання органічних яєць та олійних виробів. Разом з тим, зменшилося споживання овочів та фруктів, консервованих продуктів та морозива. Лідерами зі зростання стали прянощі та спеції і яйця, їх споживання збільшилося у 6,5 рази та майже у 3,5 рази, відповідно [20]. Якщо пролізувати обсяг виробництва органічних продуктів харчування в Україні за останнє десятиліття, то спостерігається явна позитивна динаміка в цієї ніші внутрішнього ринку (рис. 2).

10

5

0 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020

Рис 2. Обсяг ринку органічних продуктів харчування України, 2008-2020 рр., млн доларів

Джерело: [20]

Так, виробництво органічних продуктів в 2008 році складало об'єм на суму 0,6 млн доларів, у 2020 році реалізація вироблених органічних продуктів харчування зросло до 25,1 млн доларів, при найвищому показнику у 2017 році. Внутрішній ринок органічної продукції в Україні щорічно зростає, що підтверджується наведеним матеріалом і, являючись додатковою нішею на ринку, дає можливість стверджувати, що органічне сільськогосподарське виробництва є екологічно чистим процесом, що створює додаткові можливості для суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз стану сучасного розвитку органічного виробництва в Україні дає можливість зробити висновок про те, що в країні постерігається позитивна динаміка змін як за кількісним складом операторів органічного виробництва, так і за кількістю площ органічних сільськогосподарських земель, що є підтвердженням забезпечення концепції сталого розвитку аграрного виробництва в Україні яка є партнером Європейського Співтовариства до затвердженої Національної економічної стратегії та програми зеленого курсу до 2030 року.

Спостерігається стала динаміки щодо експорту органічної сільськогосподарської продукції з України та реалізації її на внутрішньому ринку. При цьому необхідно зазначити, що при формуванні стратегії розвитку аграрних підприємств та обрання напрямку економічної діяльності, варто зосереджуватися не тільки на отриманні високих фінансових результатів, але й дбати про збереження навколишнього середовища та соціальний розвиток суспільства і це є додатковим питанням до обговорення та вивчення в майбутніх дослідженнях.

Органічне сільське господарство є організацією виробництва, яке поєднує екологічні, економічні та соціальні процеси, що забезпечують організаційно-економічні та технологічні заходи, спрямовані на підвищення ефективності виробництва, забезпечуючи розширене відтворення родючості ґрунтів і високу якість продукції та є пріоритетною складовою сталого розвитку аграрного сектора України.

Список використаних джерел:

1. Гринів Л. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: Монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 240 с. URL: <https://econom.lnu.edu.ua/course/ekolohichna-ekonomika>
2. С. І. Дорогунцов, П. П. Борщевський, Б. М. Данилишин. Удосконалення управління природокористування в АПК. К. Урожай, 1992. 128 с.
3. Данилишин Б. Україна: проблеми розвитку і економічного зростання. Економіка природокористування та охорони довкілля. К. НАНУ, 2001. С. 2-11.
4. Дорогунцов С.І. Проблеми природокористування і шляхи їх вирішення. *Трибуна*. 1995. № 7–8, С. 32-33.
5. Пристайко О.П. Індикатори сталого розвитку в системі цілей розвитку тисячоліття: структура, використання, виконання. *Економіка природокористування і охорони довкілля. Щорічник наукових праць*. 2010. РВПС НАНУ, С.130-136. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15058933661397.pdf>
6. Чоловська Н. Глобальна самоорганізація людства на засадах сталого розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2012. Випуск 15. С. 96-102. URL: http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/15_2012/14.pdf
7. Лопатинський Ю. М., Тодорюк С. І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств. Монографія. Чернівці, 2015. 226 с. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/todoriuk-monografiya.pdf>
8. Кіреєва Е. А. Пріоритети розвитку аграрного сектора економіки України: органічна продукція та її сертифікація. *Бізнесінформ*. 2018. №3. С. 196-201 URL: https://www.business-inform.net/pdf/2018/3_0/titul.pdf
9. Тодорюк С. І., Кутаренко Н. Я. Детермінанти сталого розвитку в органічному сільському господарстві України. *Агросвіт*. 2016. № 8. С. 34-39. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/8_2016/7.pdf
10. Грановська В. Г. Механізми стимулювання розвитку підприємств органічного сектору: адаптація світового досвіду. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 384-390. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/66.pdf
11. Уланчук В.С. Розвиток органічного виробництва в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 3, С. 867-870. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_3_200
12. Pacifico, D. and Paris, R. (2016), Effect of Organic Potato Farming on Human and Environmental Health and Benefits from New Plant Breeding Techniques. Is It Only a Matter of Public Acceptance? *Sustainability*, vol. 8(10), 1054. URL: <https://doi.org/10.3390/su8101054>.
13. Zikeli, S. and Gruber, S. (2017), Reduced Tillage and No-Till in Organic Farming Systems, Germany—Status Quo, Potentials and Challenges. *Agriculture*, vol. 7(4), 35. URL: <https://doi.org/10.3390/agriculture7040035>.
14. Jaime, M. M., Coria, J. and Liu, X. (2016), Interactions between CAP Agricultural and Agri-Environmental Subsidies and Their Effects on the Uptake of

Organic Farming. American Journal of Agricultural Economics, vol. 98, pp. 1114–1145. URL: <https://doi.org/10.1093/ajae/aaw015>.

15. Органічне виробництво в Україні. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>

16. Експорт органічної продукції з України: ТОП10 експортованих продуктів (світ, 2021) - Organicinfo.ua URL: <https://organicinfo.ua/infographics/top10-exported-products-world-2021/>

17. Органічне виробництво в Україні залишається одним із пріоритетів URL: <https://organicinfo.ua/news/organic-remains-one-of-priorities/>

18. Матеріали Євростату Home - Eurostat (europa.eu)

19. Українські виробники представили свої товари на виставці органічних продуктів Скандинавії URL: <https://landlord.ua/news/ukrainski-vyrobnyku-predstavlyly-svoi-tovary-na-vystavtsi-orhanichnykh-produktiv-skandynavii/>

20. Ринок роздрібної торгівлі продовольчими товарами України: Поточний стан та прогнози розвитку на 2022-2023 роки. URL: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2022/01/GT_FMCG-retail_forecasts_2021-2022-organic.pdf

References:

1. Hryniv L. (2001). *Ekolohichno zbalansovana ekonomika: problemy teorii: Monohrafiia*. Lviv: LNU im. I. Franka. 240. [in Ukrainian]

2. S. I. Dorohuntsov, P. P. Borshchevskiy, B. M. Danylyshyn. (1992) *Udoskonalennia upravlinnia pryrodokorystuvannia v APK.K: Urozhai*, 128. [in Ukrainian]

3. Danylyshyn B. (2001) *Ukraina: problemy rozvytku i ekonomichnoho zrostannia. Ekonomika pryrodokorystuvannia ta okhorony dovkillia*. K. NANU, 2-11. [in Ukrainian]

4. Dorohuntsov S.I. (1995). *Problemy pryrodokorystuvannia i shliakhy yikh vyrishennia*. Trybuna. 7–8, 32-33. [in Ukrainian]

5. Prystaiko O.P. (2010). *Indykatory staloho rozvytku v systemi tsilei rozvytku tysiacholitia: struktura, vykorystannia, vykonannia. Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*. Shchorichnyk naukovykh prats. RVPS NANU, 130-136. [in Ukrainian] URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15058933661397.pdf>

6. Cholovska N. (2012). *Hlobalna samoorganizatsiia liudstva na zasadakh staloho rozvytku. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filosofski nauky. Vypusk 15*, 96-102. [in Ukrainian] URL: http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/15_2012/14.pdf

7. Lopatynskiy Yu. M., Todoriuk S. I. (2015). *Determinanty staloho rozvytku ahrarykh pidpriemstv. Monohrafiia*. Chernivtsi, 226 s. [in Ukrainian] URL: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/todoriuk-monografiya.pdf>

8. Kirieieva E. A. (2018). *Priorytety rozvytku ahrarynogo sektora ekonomiky Ukrainy: orhanichna produktsiia ta yii sertyfikatsiia. Biznesinform*. 3,

196 -201 [in Ukrainian] URL: https://www.business-inform.net/pdf/2018/3_0/titul.pdf

9. Todoruk S. I., Kutarenko N. Y. (2016). Determinanty staloho rozvytku v orhanichnomu silskomu gospodarstvi Ukrainy. *Ahrosvit*. 8, 34-39. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/8_/7.pdf [in Ukrainian] URL: http://www.agrosvit.info/pdf/8_2016/7.pdf

10. Hranovska V. H. (2017). Mekhanizmy stymuliuвання rozvytku pidpriemstv orhanichnoho sektoru: adaptatsiia svitovoho dosvidu. *Ekonomika i suspilstvo*. Vyp. 9, 384-390. [in Ukrainian] URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/66.pdf

11. Ulanchuk V.S. (2017). Rozvytok orhanichnoho vyrobnytstva v Ukraini. *Molodyi vchenyi*. 3, 867-870. [in Ukrainian]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_3_200

12. Pacifico, D. and Paris, R. (2016), Effect of Organic Potato Farming on Human and Environmental Health and Benefits from New Plant Breeding Techniques. Is It Only a Matter of Public Acceptance? *Sustainability*, vol. 8(10), 1054. URL: <https://doi.org/10.3390/su8101054>.

13. Zikeli, S. and Gruber, S. (2017), Reduced Tillage and No-Till in Organic Farming Systems, Germany–Status Quo, Potentials and Challenges. *Agriculture*, vol. 7(4), 35. URL: <https://doi.org/10.3390/agriculture7040035>.

14. Jaime, M. M., Coria, J. and Liu, X. (2016), Interactions between CAP Agricultural and Agri-Environmental Subsidies and Their Effects on the Uptake of Organic Farming. *American Journal of Agricultural Economics*, vol. 98, pp. 1114–1145. URL: <https://doi.org/10.1093/ajae/aaw015>.

15. Orhanichne vyrobnytstvo v Ukraini. <https://minagro.gov.ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>

16. Eksport orhanichnoi produktsii z Ukrainy: TOP10 eksportovanykh produktiv (svit, 2021) - [Organicinfo.ua](https://organicinfo.ua) <https://organicinfo.ua/infographics/top10-exported-products-world-2021/>

17. Orhanichne vyrobnytstvo v Ukraini zalyshaietsia odnym iz preoritetiv URL: <https://organicinfo.ua/news/organic-remains-one-of-priorities/>

18. Materialy Yevrostatu Home - Eurostat (europa.eu)

19. Ukrainski vyrobnyky predstavlyli svoi tovary na vystavtsi orhanichnykh produktiv Skandynavii. URL: <https://landlord.ua/news/ukrainski-vyrobnyky-predstavlyli-svoi-tovary-na-vystavtsi-orhanichnykh-produktiv-skandynavii/>

20. Rynok rozdribnoi torhivli prodovolchymy tovaramy Ukrainy: Potochnyi stan ta prohnozy rozvytku na 2022-2023 roky. URL: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2022/01/GT_FMCG-retail_forecasts_2021-2022-organic.pdf

УДК 338.32

Найда Андрій Васильович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Одеський державний аграрний університет
ORCID 0000-0002-6371-1382
andrew.od2017@gmail.com

Чигіна Христина Сергіївна,
здобувач вищої освіти спеціальності
071 «Облік і оподаткування»
Одеський державний аграрний університет
kristina-chigina@ukr.net

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Анотація

У статті розкриваються науково-методичні аспекти аналізу основних засобів в діяльності сільськогосподарських підприємств. Визначено основні завдання та етапи процесу аналізу основних засобів.

Узагальнено наукові підходи різних науковців щодо виділення груп показників щодо проведення аналізу основних засобів. Сформовано систему показників для аналітичного дослідження оцінки використання основних засобів, що передбачає три групи показників: група показників оцінки технічного стану (відтворення) основних засобів, група узагальнюючих показників та група часткових показників. Визначено, що запропонована група показників оцінки основних засобів доцільна для використання як на рівні підприємства, так і галузі та держави в цілому. Обґрунтовано напрями підвищення ефективності використання основних засобів на підприємстві.

***Ключові слова:** основні засоби, знос, первісна вартість, залишкова вартість, аналіз, оцінка, показники, ефективність.*

UDC 338.32

Naida Andrii V.,
PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-6371-1382
E-mail: andrew.od2017@gmail.com

Chygina Khrystyna S.,
a student of higher education in a specialty
071 «Accounting and taxation»
Odessa State Agrarian University
kristina-chigina@ukr.net

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE ANALYSIS OF FIXED RESOURCES

Abstract

The article reveals the scientific and methodological aspects of the analysis of fixed assets in the activity of agricultural enterprises. The main tasks and stages of the process of analysis of fixed assets are defined.

The scientific approaches of various scientists regarding the allocation of groups of indicators for the analysis of fixed assets are summarized. A system of indicators has been formed for the analytical study of the assessment of the use of fixed assets, which provides for three groups of indicators: a group of indicators for assessing the technical condition (reproduction) of fixed assets, a group of generalizing indicators and a group of partial indicators. The improved system of indicators for the assessment of fixed assets can be used both for the analysis of the process of managing the technical update of fixed assets at enterprises, and on the scale of the industry or the country for the evaluation of the innovative potential management system.

***Conclusions.** The use of this system of indicators will contribute to the objectivity of the assessment of the process of the movement of fixed assets not only at enterprises, but also in the industry as a whole. The concretization and differentiation of the coefficients of input, renewal, liquidation and disposal of fixed assets will allow not only to carry out a quantitative assessment, but also to objectively evaluate the qualitative measurements of the features of the movement of fixed assets at enterprises. Comprehensive research using the listed groups of indicators will help regulate the processes of technical renewal at the macro level and reveal hidden production potential.*

***Key words:** fixed assets, depreciation, initial cost, residual value, analysis, evaluation, indicators, efficiency.*

Вступ. В умовах сучасного ведення господарської діяльності підприємства ефективність його розвитку залежить від забезпеченості основними засобами. Основні засоби виступають основною складовою виробничого потенціалу будь-якого підприємства. Відповідно важливим моментом є здійснення аналізу основних засобів на підприємстві, від ефективності та інтенсивності використання яких залежить якість роботи, конкурентоспроможність продукції та результати фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань щодо проведення аналізу основних засобів приділено уваги в працях відомих вітчизняних та закордонних вчених-економістів, зокрема: М.Д. Білик, Н.М. Бондар, М.С. Герасимчук, В.М. Мельник, О.В. Павловська, С.Ф. Покропивний, Г.В. Савицька, В.К. Савчук та інші. Слід відмітити, що науковці використовують різні методичні підходи для аналізу основних засобів. В умовах динамічності функціонування підприємств та загострення конкурентної боротьби важливим аспектом є формування оптимальної методики аналізу основних засобів для прийняття ефективних управлінських рішень, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

Тому **метою статті** є дослідження методичних підходів аналізу основних засобів підприємства та напрямів їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні засоби формують матеріально-технічну базу виробництва та є невід'ємною складовою технологічних процесів на підприємстві. У науковій літературі сутність основних засобів розглядається з різних аспектів, зокрема економічного та облікового. Крім того, трактування поняття «основні засоби» розкрито у нормативно-правових актах України та Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку. Враховуючи різні підходи, сформовано ключові ознаки визначення сутності поняття «основні засоби» та представлено на рис. 1.

Для забезпечення конкурентоспроможності підприємства та отримання позитивного фінансового результату виробничо-господарської діяльності важливо здійснювати аналіз ефективності використання основних засобів.

Аналіз – це один із методів дослідження, що вивчає детально предмет, його ознаки та властивості [2]. Використання різних способів аналізу дозволяє визначити сутність, динаміку зміни й розвитку явищ і процесів, зокрема економічних, політичних, соціальних, технологічних, природних та інших.

Здійснення аналізу використання основних засобів на підприємстві потребує формування основних завдань та етапів здійснення даного процесу, а також узагальнення науково-методичних підходів оцінки основних засобів і формування оптимальної системи показників відповідно.

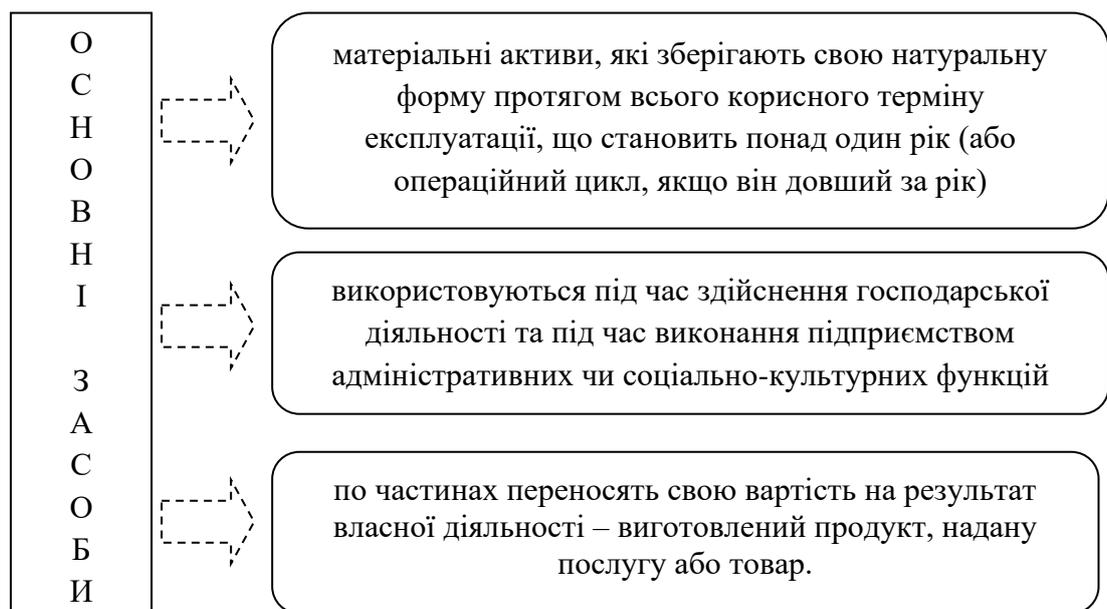

Рис 1. Ключові ознаки визначення сутності поняття «основні засоби»

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

Тому серед пріоритетних завдань аналізу використання основних засобів підприємства можна виділити:

- визначення особливостей умов виробництва, специфіки ведення господарської діяльності та використання основних засобів на фінансово-економічні показники діяльності підприємства;
- дослідження складу, структури та динаміки основних засобів;

- визначення показників оцінки технічного стану (відтворення) основних засобів;
- оцінка ефективності використання основних засобів на основі узагальнюючих показників;
- обґрунтування напрямів щодо поліпшення використання основних засобів на підприємстві [3, с. 114].

Селіванова Н.М. виділяє ряд принципових положень, які передбачає методика аналізу використання основних засобів, зокрема:

- функціональна корисність основних засобів зберігається протягом декількох років, тому витрати з їх придбанням і експлуатацією розподілені в часі;
- момент фізичної заміни основних засобів не співпадає з моментом їх вартісного заміщення, у результаті чого можуть виникнути втрати і збитки, що зменшують фінансові результати діяльності підприємства;
- ефективність використання основних засобів оцінюється по різному залежно від їх виду, належності, характеру участі у виробничому процесі, а також призначення [4, с. 99].

Послідовність проведення аналізу основних засобів представлено на рис.

2.

Рис 2. Етапи проведення аналізу основних засобів

Джерело: узагальнено авторами на основі [4]

При проведенні аналітичного дослідження динаміки, складу і структури основних засобів визначають:

– середньорічну вартість основних засобів і динаміку її зміни за досліджуваний період (3,5,7 років);

– причини збільшення вартості основних засобів (наприклад, збільшення внаслідок переоцінки основних засобів не є позитивною тенденцією; до числа позитивних можна віднести перевищення темпів зростання вартості виробничих основних засобів над темпами зростання вартості невиробничих засобів);

– темпи зміни вартості основних засобів з динамікою зростання вартості продукції або обсягів виробництва в натуральному вираженні.

Для характеристики структури основних засобів, їхньої зміни в динаміці використовують вартісні показники. Відповідно до Наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» визначається вартість, що амортизується - початкова або переоцінена вартість не обігових активів за відрахуванням їхньої ліквідаційної вартості. Структура основних засобів – це питома вага вартості окремих видів (груп) основних засобів у їхній загальній вартості, вираженої у відсотках.

Основними завданнями аналізу стану основних засобів є:

– вивчення структурного складу і руху основних засобів, ступеня оновлення, вибуття і технічного стану фондів – для цього розраховуються коефіцієнти оновлення, вибуття, приросту, зносу;

– вивчення факторів, які впливають на ефективність використання основних засобів;

– розрахунок показників капіталовіддачі і капіталомісткості;

– виявлення ступеня впливу факторів, вивчення ефективності використання основних засобів в часі і по потужності – коефіцієнти екстенсивності / інтенсивності завантаження.

Аналізуючи наукові підходи та плюралізм думок щодо оцінки ефективності використання основних засобів, можна виділити певні суперечності. В працях Покопривного С.Ф., Круша П.В., Федорової В.А. [5, 6, 7] зазначається, що ефективність використання основних засобів слід аналізувати за допомогою двох груп системи показників: до першої групи слід віднести показники ефективності відтворення основних засобів; до другої групи показники відносяться показники використання основних засобів. Тоді як Склярєнко В. К. та Прудників В. М. виділяють цілий ряд показників для оцінки ефективності використання основних засобів, які можна згрупувати в:

– групу показників, що характеризують інтенсивність використання основних засобів;

– групу показників, що характеризують екстенсивність використання основних засобів;

– групу показників інтегрального використання основних засобів;

– групу узагальнюючих показників використання основних засобів, які характеризують ремонтні аспекти використання їх в цілому по підприємству [8].

Череп А.В. виділяє три групи показників для оцінки ефективності використання основних засобів – це:

- 1) показники технічного стану (відтворення) основних засобів;
- 2) узагальнюючі показники використання основних засобів;
- 3) часткові показники використання основних засобів [9].

Слава-Продан С.С. та Гече С.Ф. пропонують ввести в формули часового параметру t , що дає змогу сприймати дані показники як елементи часових рядів та застосувати методи прогнозування [10, с. 120]. Тепер можна оцінювати технічний стан основних засобів конкретного підприємства у момент часу $n+\tau$, де τ – крок прогнозування ($\tau \in \{1,2,\dots\}$).

Следь О.М. пропонує проводити аналіз основних засобів з використанням двох груп показників:

- показники формування основних засобів
- показники використання основних засобів [11, с. 204].

Узагальнюючи наукові надбання, нами було узагальнено та сформовано трьох групову систему показників для комплексного аналітичного дослідження основних засобів, що дозволить швидко та якісно провести аналіз основних засобів (табл. 1).

Таблиця 1.

Показники аналітичного дослідження оцінки основних засобів

№ з/п	Назва показника	Формула	Пояснення аббревіатури
Група показників оцінювання технічного стану (відтворення)			
1	показник відновлення основних засобів у момент часу t	$K_{\text{відн}}^t = \frac{OZ_{\text{відн}}^t}{OZ_{\text{кн}}^t}$	де $OZ_{\text{відн}}^t$ - вартість основних засобів, які були введені у момент часу t , $OZ_{\text{кн}}^t$ вартість основних засобів в кінці періоду t
2	показник вибуття основних засобів у момент часу t	$K_{\text{виб}}^t = \frac{OZ_{\text{виб}}^t}{OZ_{\text{нп}}^t}$	де $OZ_{\text{виб}}^t$ вартість основних засобів, які вибули у момент часу t , $OZ_{\text{нп}}^t$ вартість основних засобів на початок періоду t
3	показник інтенсивності відновлення основних засобів у момент часу t	$K_{\text{інтвідн}}^t = \frac{OZ_{\text{виб}}^t}{OZ_{\text{нп}}^t}$	
4	показник зносу основних засобів у момент часу t	$K_{\text{знос}}^t = \frac{OZ_{\text{зн}}^t}{OZ_{\text{перв}}^t}$	Де $OZ_{\text{зн}}^t$ загальна (накопичена) сума зносу основних засобів у момент часу t , $OZ_{\text{перв}}^t$ первісна (балансова) вартість основних засобів у момент часу t
5	показник якості оновлення основних засобів у момент часу t	$K_{\text{яо}}^t = \frac{OZ_{\text{нов}}^t}{OZ_{\text{введ}}^t}$	де $OZ_{\text{нов}}^t$ - вартість нових основних засобів, які були введені у момент часу t , $OZ_{\text{введ}}^t$ загальна вартість основних засобів, що введені в кінці періоду t
6	показник структури вибуття основних засобів	$K_{\text{св}}^t = \frac{OZ_{\text{лік}}^t}{OZ_{\text{виб}}^t}$	де $OZ_{\text{лік}}^t$ вартість ліквідованих основних засобів, які були введені у момент часу t , $OZ_{\text{виб}}^t$ загальна вартість основних засобів,

			що вибувають в кінці періоду t
Група узагальнюючих показників			
7	Капіталовіддача	$KB^t = \frac{OP^t}{OZ^t}$	де OP^t - обсяг виробництва продукції (у грн.) за рік t, $\overline{OZ^t}$ – середня вартість основних виробничих засобів підприємства за рік t
8	Капіталомісткість	$KM^t = \frac{\overline{OZ^t}}{OP^t}$	
9	капіталоозброєність	$KO^t = \frac{\overline{OZ^t}}{\overline{Ч_{вн}^t}}$	де, $\overline{Ч_{вн}^t}$ – середня чисельність виробничого персоналу за відповідний рік
10	Рентабельність	$P_{oz}^t = \frac{\Pi_{чист}^t}{OZ^t}$	де, $\Pi_{чист}^t$ – чистий прибуток підприємства за період t
Група часткових показників			
11	коефіцієнт екстенсивності	$K_{екст}^t = \frac{T_{ф}^t}{T_{план}^t}$	де $T_{ф}^t$ фактичний час використання обладнання (транспорт) за період часу t; $T_{план}^t$ плановий фонд роботи обладнання (транспорт) за період часу t
12	коефіцієнт інтенсивності	$K_{инт}^t = \frac{OP_{зод}^t}{\Pi T_{зод}^t}$	де $OP_{зод}^t$ фактично вироблена кількість продукції (кількість перевезень) за період t; $\Pi T_{зод}^t$ годинна потужність обладнання (транспорт) за період t.
13	інтегральний коефіцієнт	$K_{интегр}^t = K_{екст}^t * K_{инт}^t$	
14	коефіцієнт змінності	$K_{зм}^t = \frac{\sum MZ^t}{Q^t}$	де $\sum MZ^t$ сума машинно–змін, відпрацьованих обладнанням (транспорт) за період t, Q^t загальна кількість устаткування за період t.

Джерело: узагальнено авторами на основі [9, 10, 11]

Удосконалена система показників оцінки основних засобів може знайти своє застосування як для аналізу процесу управління технічним оновленням основних засобів на підприємствах, так і в масштабах галузі або країни для оцінки системи управління інноваційним потенціалом. Використання даної системи показників сприятиме об'єктивності оцінки процесу руху основних засобів не тільки на підприємствах, а й загалом по галузі. Конкретизація та диференціація коефіцієнтів введення, оновлення, ліквідації і вибуття основних засобів дозволять не тільки провести оцінку кількісному вимірі, але й об'єктивну оцінити якісні виміри особливостей руху основних засобів на підприємствах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підвищення ефективності використання основних засобів означає, що на кожній окремої одиниці основних засобів перероблятиметься більша кількість сировини, за

умов стабільності інших факторів скорочується потреба в засобах праці, а також зменшуються витрати живої праці та змінюється співвідношення між живою й уречевленою працею. Підвищення рівня ефективності використання основних засобів сприятиме збільшенню виробництва матеріальних благ без додаткових капітальних вкладень, відбуватиметься макроекономічний ефект, тобто буде прискорюватися темпи виробництва, що супроводжуватиметься економією витрат на відтворення основних засобів і зниженням собівартості виробництва.

Таким чином, застосування запропонованих груп показників в межах підприємства, галузі, а також економіки держави загалом буде мати позитивне значення. Адже комплексне дослідження за допомогою перелічених груп показників допоможе в регулюванні процесів технічного оновлення на макрорівні та виявляти прихований виробничий потенціал.

Список використаних джерел:

1. Жадан Т.А., Лозова Н.В. Економічна сутність основних засобів підприємства: обліковий аспект. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 8. С. 1112-1116.
2. Аналіз. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://cutt.ly/b00PwqU> (дата звернення 10.10.2022 р.)
3. Мулик Т.О., Аналіз основних засобів підприємства: методичні та практичні аспекти. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. 2020. №6 С. 113-122
4. Селіванова Н.М., Ткаченко Ю.В., Попко Я.О. Особливості методики проведення аналізу основних засобів підприємства. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті» (Одеса, 5-9 грудня 2016 р.). 2016. С. 98-102.
5. Економіка підприємства : підручник / за ред. С. Ф. Покропивного. Київ: КНЕУ, 2008. 528 с.
6. Круш П. В. Капітал на основні засоби підприємства : навч. посіб. для вузів. Київ: Центр навч. літ. , 2008 166 с.
7. Федорова В. А., Соловйова О.А. Економіка підприємства та міжнародних компаній: навч. посіб. для вузів. Київ: Центр навч. літ., 2008. 416 с.
8. Скляренко В.К., Прудників В. М. Економіка підприємства: підручник. Мелітополь: ИНФРА М., 2006. 528 с.
9. Череп А. В., Клименко А. А. Ефективність використання основних фондів підприємства URL: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2009_6/files/ekon_06_09_43_Cherep_Klimenko.pdf
10. Слава-Продан С.С., Гече С.Ф. Оцінювання ефективності використання основних засобів промислових та автотранспортних підприємств. Науковий вісник Ужгородського університету. 2011. №33. С. 119-123

11. Слєдь О. М. Удосконалення системи показників оцінки оновлення основних засобів виробництва. Економічний аналіз : зб. наук. праць. 2013. Том 14. № 3. С. 203-210.

References:

1. Zhadan T.A., Lozova N.V. (2015) Economic essence of fixed assets of the enterprise: accounting aspect. Global and national economic problems, vol. 8. pp. 1112-1116 [in Ukrainian].
2. Analysis. Material from Wikipedia - the free encyclopedia. URL: <https://cutt.ly/b00PwqU> (access date 10.10.2022) [in Ukrainian].
3. Mulyk T.O. (2020) Analysis of fixed assets of the enterprise: methodical and practical aspects. Accounting, analysis and audit. vol. 6, pp. 113-122 [in Ukrainian].
4. Selivanova N.M., Tkachenko Yu.V., Popko Ya.O. (2016) Peculiarities of the method of analysis of the company's fixed assets. Materials of the VII International Scientific and Practical Internet Conference "Problems of the Market and Development of the Regions of Ukraine in the XXI Century" (Odesa, December 5-9, 2016). pp. 98-102. [in Ukrainian].
5. Enterprise economics: a textbook (2008) / edited by S. F. Pokropnyy. K.: KNEU. 528 p. [in Ukrainian].
6. Krush P. V. (2008) Capital for the fixed assets of the enterprise: training. manual for universities. Kyiv: Education Center. summer, 166 p. [in Ukrainian].
7. Fedorova V. A., Solovyova O. A. (2008) Economics of the enterprise and international companies: teaching. manual for universities. Kyiv: Education Center. lit., 416 p. [in Ukrainian].
8. Sklyarenko V.K., Prudnikov V.M. (2006) Enterprise economics: textbook. Melitopol: INFRA M., 528 p. [in Ukrainian].
9. Cherep A. V., Klimenko A. A. Effectiveness of the use of fixed assets of the enterprise URL: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2009_6/files/ekon_06_09_43_Cherep_Klimenko.pdf [in Ukrainian].
10. Slava-Prodan S.S., Geche S.F. (2011) Evaluation of the efficiency of the use of fixed assets of industrial and motor transport enterprises. Scientific Bulletin of Uzhhorod University. vol. 33. pp. 119-123 [in Ukrainian].
11. Sled O. M. (2013) Improvement of the system of indicators for the evaluation of the renewal of fixed assets of production. Economic analysis: coll. of science works. Vol. 14. No. 3. pp. 203-210. [in Ukrainian].

УДК 338.43:658

Пармаклі Дмитро Михайлович,
доктор хабілітат економічних наук, професор,
Комратський державний університет, Республіка Молдова
ORCID 0000-0003-2002-6104
parmad741@mail.ru

Бахчиванжи Людмила Анатоліївна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі
Одеський національний технологічний університет
ORCID 0000-0001-8381-9684
7462686@ukr.net

Євтушок Ольга Василівна
кандидат економічних наук
доцент кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі
Одеський національний технологічний університет
ORCID 0000-0002-8155-7796
olya.evtushok1974@gmail.com

МЕТОДИ АНАЛІЗУ І МОДЕЛЮВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ В УПРАВЛІНСЬКОМУ КОНСАЛТИНГУ

Анотація

Мета статті – обґрунтувати використання методу моделювання та графічного методу дослідження ділової активності аграрних підприємств в управлінському консультуванні.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні економетричних моделей ключових показників ділової активності сільськогосподарських підприємств, які використовуються в управлінському консультуванні для оцінки здатності підприємств до саморозвитку, забезпечення позитивної динаміки ефективного використання ресурсів як основи сталого економічного розвитку. При вивченні порівняльної динаміки абсолютних показників ділової активності передбачається оцінка дотримання оптимального співвідношення, яке називається «золотим правилом економіки організації». Дотримання цього правила особливо важливо для сільськогосподарських підприємств. За результатами дослідження запропоновано деякі методичні особливості аналізу ділової активності підприємств з використанням економетричних моделей динаміки та графічного методу. На прикладі підприємств аграрного сектора проведено розрахунки щодо виявлення основного показника власного розвитку, який порівнює темпи зростання прибутку від реалізації продукції та зростання авансованого капіталу. Розраховані показники наочно представлені графічно. Використовуючи рівняння лінійних трендів, можна провести розрахунки для виявлення переважаючих тенденцій зміни валового прибутку та балансових показників за досліджуваній період та визначити значення кінцевих періодів.

Висновки. Сільськогосподарські підприємства, розташовані навіть у зонах нестабільного сільського господарства, мають достатній потенціал для забезпечення високої ділової активності. Розробка банку економетричних моделей дозволить сформувати потужний арсенал інструментів, які будуть використовуватися

консультантами у сфері управлінського консультування для аналізу господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Враховуючи, що прибуток від реалізації продукції є визначальним фактором формування прибутку до оподаткування, основним показником можна вважати перевищення темпу зростання прибутку від реалізації продукції (валового прибутку) над розміром авансованого капіталу.

***Ключові слова:** саморозвиток підприємства, дохід, прибуток від реалізації, авансований капітал, економетрична модель, управлінський консалтинг, ділова активність.*

UDC 338.43:658

Dmitry Parmakli,

doctor habilitat of economic sciences, professor,
Comrat State University, Republic of Moldova
ORCID 0000-0003-2002-6104
parmad741@mail.ru

Bakhchivanzhi Liudmila A.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Marketing,
Entrepreneurship and Trade
Odesa National University of Technology
ORCID 0000-0001-8381-9684
7462686@ukr.net

Yevtushok Olga V.

Candidate of Economic Sciences
Associate Professor of the Department of Marketing,
Entrepreneurship and Trade
Odesa National University of Technology
ORCID 0000-0002-8155-7796
olya.evtushok1974@gmail.com

METHODS OF ANALYSIS AND MODELING OF BUSINESS ACTIVITY INDICATORS IN MANAGEMENT CONSULTING

Abstract

The purpose of the article is to justify the use of the modelling method and the graphic method of researching the business activity of agrarian enterprises in management consulting.

The scientific novelty is the substantiation of econometric models of key indicators of business activity of agricultural enterprises, which are used in management consulting to assess the ability of enterprises to self-develop, ensure positive dynamics of effective use of resources as the basis of sustainable economic growth. When studying the comparative dynamics of absolute indicators of business activity, it is assumed to assess compliance with the optimal ratio, which is called the "golden rule of the economy of the organization." Compliance with this rule is especially important for agricultural enterprises. Based on the results of the study, some methodological features of the analysis of the business activity of enterprises using econometric models of dynamics and the graphic method are proposed. On the example of enterprises in the agricultural sector, calculations were made to identify the main indicator of self-development, which compares

the growth rate of profit from the sale of products and the growth of advanced capital. The calculated indicators are clearly presented graphically. Using the equations of linear trends, it is possible to perform calculations to identify the prevailing trends in gross profit and balance sheet indicators for the period under study and determine the values of the end periods.

Conclusions. Agricultural enterprises located even in zones of unstable agriculture have sufficient potential to ensure high business activity. The development of a bank of econometric models will allow forming a powerful arsenal of tools that will be used by consultants in the field of management consulting services to analyze the business activity of agricultural enterprises. Taking into account that profit from sales of products is the determining factor in the formation of profit before tax, the excess of the growth rate of profit from sales of products (gross profit) over the amount of advanced capital can be considered a key indicator of the business activity of an agricultural enterprise.

Key words: *self-development of the enterprise, income, profit from sales, advanced capital, econometric model, management consulting, business activity.*

Постановка проблеми. Фінансова криза, яка охопила значну кількість аграрних підприємств, обумовлює зростання попиту на послуги у сфері управлінського консалтингу. Оцінка та аналіз ділової активності аграрних підприємств в умовах їх нестабільного фінансового стану розглядається як один із найважливіших напрямів, на якому зосереджують свою увагу консультанти та на якому спостерігається зростання попиту на послуги з управлінського консалтингу. Ділова активність аграрного підприємства трактується як здатність до досягнення довготривалого економічного зростання, прибутковості та фінансової стійкості, конкурентоспроможності, раціональної організації та управління, а також ефективного використання земельного, ресурсного, кадрового, інформаційного потенціалу. Комплексне та системне використання розрахунково-аналітичних та графічних методів аналізу ділової активності суттєво підвищить об'єктивність аналізу та обґрунтованість заходів і рекомендацій, що розробляються консультантами на основі аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про значну увагу, яка приділяється науковцями питанням оцінки та аналізу ділової активності. При цьому науковцями напрацьовані численні методики аналізу.

Так, Сидоренко В. та Мельник Г. запропонували до впровадження у практику контролю і аналізу ділової активності ключові показники ефективності [1].

Руденко Є.М. звертає увагу на застосування «золотого правила економіки» в аналізі ділової активності [2], а Бугас Н.В. і Костюк Г.В. роблять висновок, що «застосування «золотого правила економіки» для аналізу ділової активності показало наявність диспропорцій, для подолання яких пропонують запроваджувати «управління витратами, забезпечення більш ефективного використання ресурсів та управління рухом грошових потоків» [3].

Незважаючи на численні публікації з питань аналізу ділової активності, у науковій літературі недостатньо уваги приділяється особливостям аналізу ділової активності аграрних підприємств, зокрема з використанням графічного методу. Зростання попиту на консалтингові послуги у сфері управлінського консалтингу вимагає розробки комплексного методичного підходу з

елементами економетричного моделювання, який дозволить консультантам не лише виявити тенденції ключових показників ділової активності, а й здійснювати їх прогнозування. Консалтинговий процес, що охоплює декілька етапів, в умовах зростання попиту на послуги з управлінського консалтингу, вимагає удосконалення наукового та методичного забезпечення з урахуванням особливостей галузей, видів діяльності та ринків, на яких функціонують потенційні підприємства – клієнти консалтингових фірм. Як відзначають фахівці у сфері управлінського консалтингу, на передпроектній стадії консалтингового процесу, в рамках комунікацій клієнта – замовника послуг та виконавців відбувається формулювання проблеми і визначення цілей консалтингового проєкту, визначення проблемних галузей визначення необхідних інструментів для вирішення проблем, визначення необхідних ресурсів, прийняття рішення про можливість подальшого співробітництва [4, с. 78]. На проєктній стадії здійснюється діагностика, систематизоване визначення проблеми, розробка рішень з реалізації пропозицій, збір і обробка інформації на початок проєкту [4, с. 81]. Але при цьому методичний інструментарій діагностики та аналізу з урахуванням особливостей галузей, зокрема аграрної, висвітлюється недостатньо, що обумовлює актуальність таких досліджень.

Мета статті – обґрунтувати методичний підхід в аналізі ділової активності аграрних підприємств з використанням прийомів графічного методу та економетричного моделювання з використанням лінійних трендів ключових показників ділової активності, що окреслюються «золотим правилом економіки підприємства»

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим індикатором ділової активності підприємства слід розглядати, передусім, його здатність до саморозвитку, забезпечення позитивної динаміки ефективного використання ресурсів як основи стабільного економічного зростання.

При здійсненні порівняльного аналізу динаміки абсолютних показників ділової активності оцінюється відповідність оптимальному співвідношенню, що отримало назву «золотого правила економіки підприємства»:

$$T_{п} > T_{оп} > T_{а} > 100\%, \quad (1)$$

де $T_{п}$ – темп зміни прибутку до оподаткування;

$T_{оп}$ - темп зміни обсягу продажу;

$T_{а}$ – темп зміни валюти балансу (авансованого капіталу).

Дане співвідношення означає, що:

- прибуток зростає вищими темпами, ніж обсяг продажу, що може свідчити про скорочення собівартості;
- обсяг продажів збільшується швидше, ніж активи підприємства, що доводить ефективне використання ресурсів підприємства;
- економічний потенціал підприємства зростає порівняно з попереднім періодом.

Особливо актуальним є дотримання цього правила для підприємств сільського господарства, малих суб'єктів господарювання, що характеризуються нестабільним фінансовим станом, диспропорціями у

співвідношенні темпів зростання вищеперелічених показників. Як відомо, виробництво продукції у сільському господарстві підпорядковане циклічному розвитку економічних систем. Стабільність та стійкість слід розглядати як складну економічну категорію відтворювального процесу розвитку галузі. Вони мають свої відмітні ознаки, до яких належать ґрунтово-кліматичні, біологічні, екологічні та інші фактори. Забезпечення фази стабільного та сталого розвитку рослинництва стають визначальною основою ефективного функціонування сільськогосподарського виробництва загалом. Серйозну проблему забезпечення економічної стійкості надають кліматичні умови господарювання. Найчастіше несприятливі погодні умови впливають як на якість, а й дають можливості виробити запланований обсяг продукції, як наслідок отримати необхідний прибуток [5, с. 68]. Враховуючи, що прибуток від реалізації продукції є визначальним фактором формування прибутку до оподаткування, ключовим показником ділової активності сільськогосподарського підприємства, на нашу думку, можна вважати перевищення темпів зростання прибутку від реалізації продукції (валового прибутку) над валютою балансу.

Південна зона Республіки Молдова та Одеської області знаходяться у зоні нестійкого землеробства. Складні погодні умови, такі як спека та тривалі періоди відсутності опадів часто призводять до втрат продукції сільськогосподарських культур [6, с.151-152].

Методичні аспекти аналізу ділової активності аграрних підприємств розглянемо на прикладі показників діяльності ТОВ «Кумнук Агро» Чадир-Лунгського району Республіки Молдова та ТОВ «Трофімова» Одеської області за 2018 – 2021 роки (табл. 1).

Таблиця 1.

**Показники прибутку від реалізації продукції та валюти балансу
(авансований капітал) в ТОВ «Кумнук Агро» і ТОВ «Трофімова» за
2018-2021 роки**

Роки	ТОВ «Кумнук Агро», тис. лей		ТОВ «Трофімова», тис. грн	
	прибуток від реалізації	валюта балансу	прибуток від реалізації	валюта балансу
2018	3801	23221	14249	58204
2019	407	26077	5936	47309
2020	2243	30096	3243	51528
2021	6479	33096	3908*	53612*
У середньому за період	3233	28123	6834	52663

**Отримано за даними екстраполяції лінійного тренду*

Джерело: сформовано авторами за даними фінансової звітності підприємств

Застосований методичний підхід передбачає:

- побудову лінійних діаграм динаміки валового прибутку та валюти балансу (авансованого капіталу);
- виділення лінійних трендів (моделей динаміки) зазначених показників;

- розрахунок середньорічних темпів динаміки валового прибутку та валюти балансу;

- оцінку співвідношення виявлених темпів динаміки.

Відповідно представленій методики побудовано графіки валового прибутку та валюти балансу за досліджуваний період ТОВ «Кумнук Агро» (рис.1) та ТОВ Трофімова (рис.2).

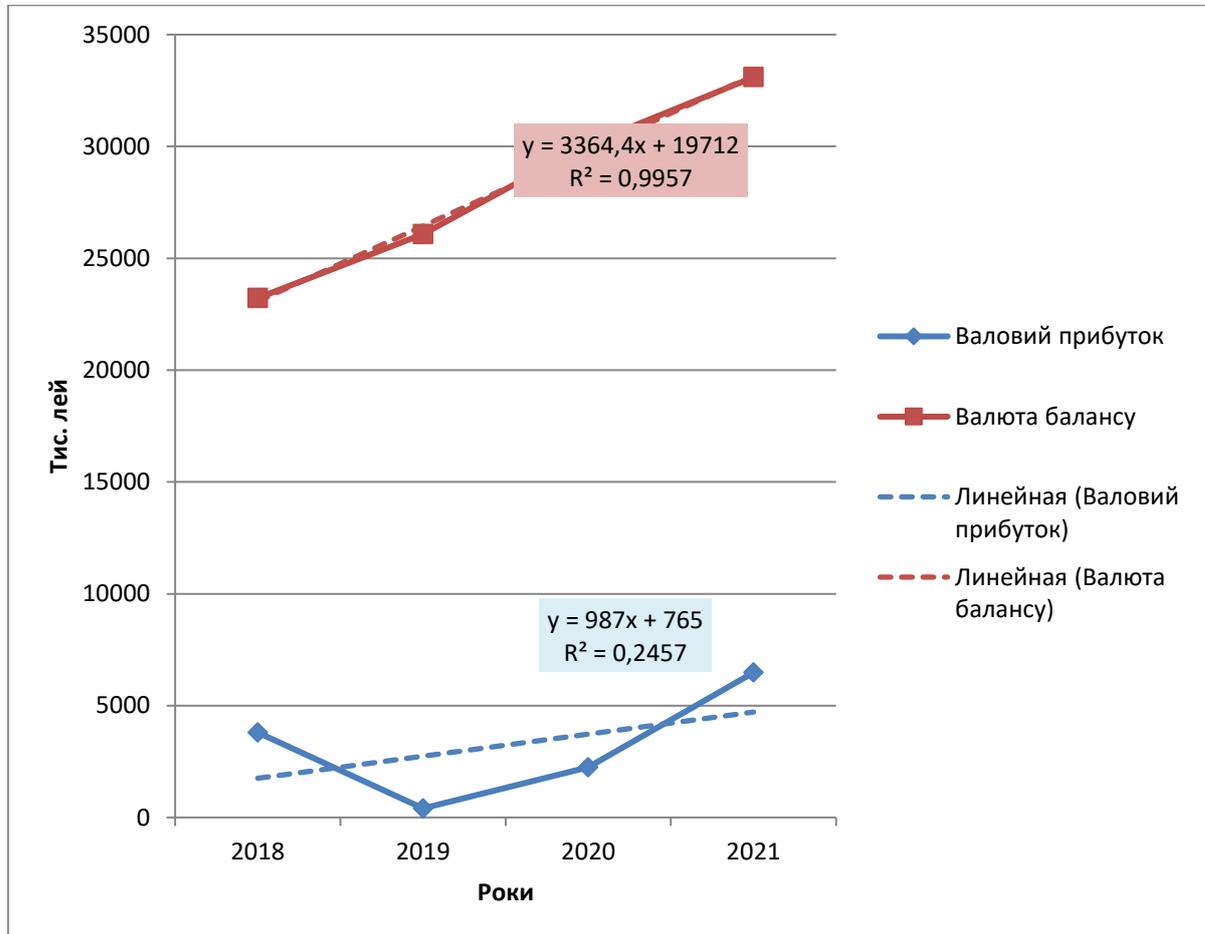

Рис 1. Динаміка валового прибутку і валюти балансу в ТОВ «Кумнук Агро», Республіка Молдова

Джерело: побудовано авторами за даними фінансової звітності підприємства

Використовуючи рівняння лінійних трендів, виконаємо розрахунки з виявлення сформованих тенденцій показників валового прибутку та валюти балансу за досліджуваний період та визначення значень кінцевих періодів.

Відповідно до рівнянь трендів у 2018 році в середньорічному обчисленні ключові показники ділової активності склали у ТОВ «Кумнук Агро»:

- прибуток 1752 тис. лей ($y = 987 \times 1 + 765$);
- валюта балансу 23076 тис. лей ($y = 3364 \times 1 + 19712$).

У 2021 році досягнуті показники:

- прибутку 4713 тис. лей ($y = 987 \times 4 + 765$);
- валюта балансу 33168 тис. лей ($y = 3364 \times 4 + 19712$).

У середньорічному обчисленні темп зростання становив:

- прибутку $\sqrt[4]{\frac{4731}{1752}} = 1,281$ або 128,1%;

- валюти балансу $\sqrt[4]{\frac{33168}{23076}} = 1,095$ або 109,5%;

Отже, середньорічний темп приросту валового прибутку (28,1 %) перевищував темп приросту валюти балансу майже в 3 рази, що, безперечно, є позитивним фактором розвитку ТОВ «Кумнук Агро». Як бачимо, підприємство за зазначені роки успішно розвивалося: збільшення фінансових коштів у власний та позиковий капітал покривалося зростанням валового прибутку. Такий стан підприємства дозволяє забезпечити саморозвиток, за якого за рахунок власних коштів можна вести розширене відтворення. Очевидно, що темпи зростання розширеного відтворення корелюють з показниками перевищення темпів приросту прибутку над валютою балансу.

Децо інша ситуація спостерігалась за досліджуваний період в ТОВ «Трофімова» (рис. 2).

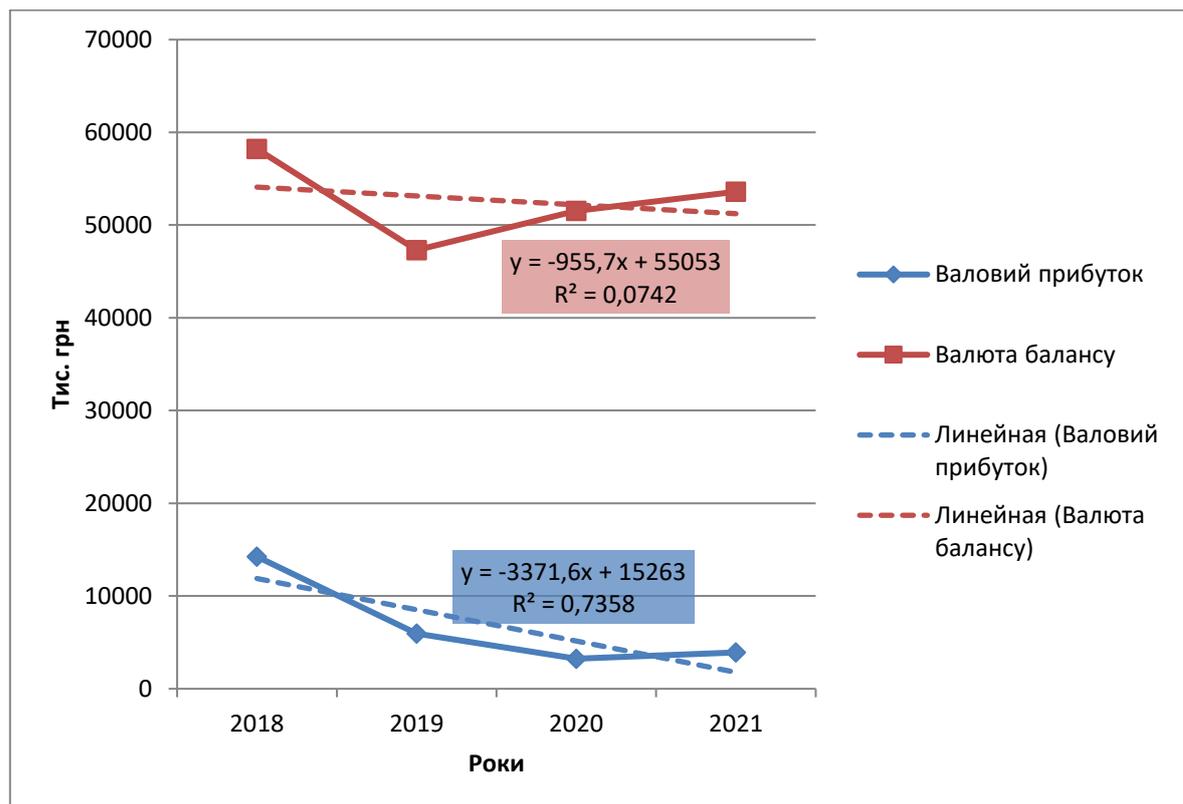

Рис 2. Динаміка валового прибутку і валюти балансу в ТОВ «Трофімова», Одеська область

Джерело: побудовано авторами за даними фінансової звітності підприємства

У 2018 році в ТОВ «Трофімова» ключові показники ділової активності у середньорічному обчисленні (за даними лінійного тренду) склали:

- прибуток 11892 тис. грн ($y = -3371 \times 1 + 15263$);
- валюта балансу 54097 тис. грн ($y = -955,7 \times 1 + 55053$).

У 2021 році, за даними лінійного тренду, вирівняні показники досягли:

- прибуток 1779 тис. грн ($y = -3371 \times 4 + 15263$);
- валюта балансу 51230 тис. грн ($y = -955,7 \times 4 + 55053$).

Отже, у середньорічному обчисленні темпи зміни становили:

- зниження прибутку $\sqrt[4]{\frac{1779}{11892}} = 0,622$ або 62,2 % (темп зниження 37,8%);

- зменшення валюти балансу $\sqrt[4]{\frac{51230}{54097}} = 0,947$ або 94,7 % (темп зниження 5,3%).

Середньорічні темпи зміни за 2018-2021 роки характеризуються наступними параметрами:

- прибуток знижувався в середньому щороку на 3371 тис. грн або 37,8 %;
- валюта балансу зменшувалась в середньому щороку на 956 тис. грн або 5,3 %.

Як бачимо, незначне середньорічне зниження валюти балансу (авансованого капіталу) призвело до зниження прибутку на 37,8 % на рік. Отже, в ТОВ «Трофімова» спостерігається несприятлива тенденція перевищення швидкості падіння валового прибутку над незначним зниженням валюти балансу. Підприємству слід вживати заходів щодо підвищення ефективності підприємницької діяльності, забезпечуючи випереджаюче зростання прибутку від реалізації продукції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вищевикладене підтверджує, що сільськогосподарські підприємства, розташовані навіть у зонах нестійкого землеробства, здатні забезпечити високу ділову активність. Аналіз та оцінку ділової активності на передпроектному етапі управлінського консультування доцільно здійснювати з використанням прийомів моделювання (побудови лінійних трендових моделей) ключових показників ділової активності та графічного методу. Визначення середньорічних темпів зростання ключових показників на основі параметрів лінійних трендів та виявлення співвідношення основних складових «золотого правила економіки підприємства» дозволить консультанту сформувати базові індикатори для розробки технічної пропозиції підприємству-потенційному клієнту.

Подальші дослідження слід здійснювати у напрямі формування комплексної інформаційної системи консалтингу аграрних підприємств, основу якої має складати банк економетричних моделей, що будуть використовуватись як для аналізу, так і прогнозування.

Список використаних джерел:

1. Сидоренко В. Мельник Г. Контроль ділової активності за ключовими показниками ефективності. Економіка та держава: Міжнар. наук.практ. журнал. К.: РПВПС НАНУ, 2013. № 10. С. 74—75.

2. Руденко Є.М. Застосування «золотого правила економіки» для оцінки ділової активності сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2014. № 16. С. 42-49.

3. Бугас Н.В., Костюк Г.В. Аналіз та оцінка ділової активності підприємств. *Державне управління: удосконалення та розвиток* № 2, 2017. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1035> (дата звернення 14.12.2022)

4. Попова Н. В., Гурова К.Д. *Управлінський консалтинг: навчальний посібник*. 2-ге вид. Х.: Видавництво «ВДЕЛЕ», 2016. 306 с. URL: <https://bit.ly/3uQrU6s> (Дата звернення 13.09.2022 р.)

5. Вронских М.Д. *Изменение климата и риски сельскохозяйственного производства Молдовы*. К.: «Grafema Libris» SRL, 2011. 560 p.

6. Пармакли Д.М., Дудогло Т.Д., Кураксина С.С., Тодорич Л.П Яниогло А.И. *Продуктивность земли в сельском хозяйстве (экономическая теория и хозяйственная практика): монография*. Комрат. НИЦ «Прогресс», 2017 (Типogr. «Centrografic»). 242 с.

References:

1. Sydorenko, V. and Melnyk H. (2013), "Control business activity on key performance indicators", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 10, pp. 74—75. [in Ukrainian].

2. Rudenko, Ye.M. (2014), *Zastosuvannia «zolotoho pravyla ekonomiky» dlia otsinky dilovoi aktyvnosti silskohospodarskykh pidprijemstv* [Applying the "Golden rule economy" for assessment of business activity of agricultural enterprises], *Agrosvit*, vol. 16, pp. 42—49. [in Ukrainian].

3. Bugas, N.V., & Kostyuk, G.V. (2017). *Analiz ta oczinka dilovoi aktivnosti pidprijemstv*. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvitok* , 2, URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1035>[in Ukrainian].

4. Popova, N.V., & Hurova, K.D. (2016). *Upravlinskyi konsaltnyh: navchalnyi posibnyk. 2-he vyd.* . Kharkiv: VDELE. Retrieved from: <https://bit.ly/3uQrU6s> [in Ukrainian].

5. Vronskix, M.D. (2011). *Vronskix M.D. Izmenenie klimata i riski sel'skoxozyajstvennogo proizvodstva Moldovy`*. К.: «Grafema Libris» SRL, 2011. 560 p.

6. Parmakli, D.M., & Dudoglo, T.D. (2017). *Produktivnost` zemli v sel'skom hozyajstve (e`konomicheskaya teoriya i hozyajstvennaya praktika): monografiya*. Комрат. NICz «Progress», 2017 (Типogr. «Centrografic»). 242 s.

УДК 330.131.7:336

Петренко Ольга Павлівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна
ORCID 0000-0001-9722-3785
leka_m@ukr.net

Зюзіна Анастасія Юрївна

здобувачка спеціальності Економіка,
Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна
nastazuzina8@gmail.com

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

В статті розглянуто фінансову нестабільність економіки країни, яка веде до фінансових ризиків аграрних підприємств. Розкрито вплив фінансових ризиків на результати фінансової діяльності підприємства. Серед сучасних фінансових ризиків підприємства виділено, як найбільш актуальні, такі: ризик неплатоспроможності, ризик зменшення фінансової стійкості, інфляційний ризик, валютний ризик. Розкрито підвиди валютного ризику. На основі проведеного дослідження визначено вплив інфляційного ризику на інвестиційний прибуток та активи підприємства. Встановлено, що аграрні підприємства недостатньо уваги приділяють питанням управління фінансовими ризиками. Тому, для покращення управління підприємством та нейтралізації фінансових ризиків згруповано методи їх нейтралізації.

***Ключові слова:** фінансові ризик, ризик неплатоспроможності, ризик зменшення фінансової стійкості, інфляційний ризик, валютний ризик, ризик трансакції, споживчі ціни, диверсифікація, НБУ.*

UDC 330.131.7:336

Petrenko Olga P.,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
of the Department of Economic Theory and Economics
of Enterprises Odessa State Agrarian University
ORCID [0000-0001-9722-3785](https://orcid.org/0000-0001-9722-3785)
leka_m@ukr.net

Zyuzina Anastasia Y.,

a student majoring in Economics,
Odessa State Agrarian University, Odessa, Ukraine
nastazuzina8@gmail.com

FINANCIAL RISKS IN THE ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

The purpose of the article is to assess the impact of financial risks on the activities of agricultural enterprises in crisis conditions.

The scientific novelty. The influence of financial risks on the results of the company's financial activity is revealed. Among the modern financial risks of the enterprise, the following are highlighted as the most relevant: risk of insolvency, risk of reduced financial stability, inflation risk, currency risk. The subtypes of currency risk are disclosed. Based on the conducted research, the impact of inflation risk on investment income and company assets was determined. It was established that agricultural enterprises do not pay enough attention to the issues of financial risk management. This is due to the following factors: firstly, the lack of finance specialists who could detect, identify, and evaluate the impact of financial risks in the agricultural sector; secondly, a low level of awareness of the impact of financial risks on the results of financial and economic activity and their management mechanisms; thirdly, the concentration of enterprise managers on overcoming production (technological) and natural and climatic risks that are more traditional for agriculture. Therefore, to improve enterprise management and neutralize financial risks, methods of their neutralization are grouped.

Conclusions. When assessing the financial risk that an enterprise can take on and developing methods for minimizing this risk, it is necessary to proceed primarily from the profile of its financial activity, the availability of the necessary resources to implement a financing program for the possible consequences of the risk, relations with partners and consumers, and also it is necessary to take into account the strategy and its main goals. Currently, we are watching how the Ukrainian financial system is facing the most difficult test in its history, and this is a test of its strength by war. As world experience shows, it is possible to survive and win even in a war economy, but this requires solving a number of new tasks. Today, the National Bank of Ukraine fully controls the entire situation of the financial sector and responds to new problems in a timely manner.

Key words: financial risk, insolvency risk, risk of reduced financial stability, inflation risk, currency risk, transaction risk, consumer prices, diversification, NBU.

Вступ. Фінансовий ринок України – важлива складова забезпечення розвитку економіки країни та її функціонування як необхідного джерела інвестицій. Масована агресія Росії в Україні значно підвищила рівень ризиків, які впливають на стабільність фінансової системи. Водночас фінансовий ризик, який займає одне з основних місць у загальному портфелі ризиків аграрних підприємств, становить найбільшу частку загального економічного ризику та впливає на різні аспекти господарської діяльності аграрних підприємств. Ступінь впливу фінансових ризиків на результати фінансової діяльності будь-якого підприємства тісно пов'язаний з економічною ситуацією в країні, тому процес оцінки та мінімізації впливу фінансових ризиків актуалізує обрану тему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених окреслюють загальну тему ризику та визначають цей термін як природу ситуації з невизначеним результатом, у якій несприятливі наслідки є обов'язковими. Так, Стешенко О. Д. визначає, «що ризик – це ймовірність (загроза) втрати

підприємцем частини ресурсів, недоотримання прибутків або поява додаткових витрат внаслідок здійснення господарської діяльності» [1, с. 11].

Останкова Л. А. та Шевченко Н. Ю. визначили поняття ризику як «імовірність події чи групи споріднених випадкових подій, які спричинюють збитки об'єкту, який володіє даним ризиком» [2, с. 8].

Фінансовий ризик, одна з найскладніших категорій, яка відображає сприйняття об'єктивно існуючих невизначеностей і конфліктів, притаманних всьому процесу підготовки, управління, прийняття рішень і оцінки суб'єкта господарювання [3, с. 204].

Деякі автори визначають, що «..фінансовий ризик пов'язаний з використанням підприємством джерел капіталу, з його спроможністю своєчасно та в повному обсязі виконувати свої зобов'язання перед різними контрагентами, а також з проведенням операцій на фінансовому ринку». Вони також зазначили дуже точний перелік видів фінансових ризиків підприємства: кредитний ризик, ризик зниження фінансової стійкості, ризик банкрутства, інвестиційний, інфляційний, процентний, валютний, відсотковий, депозитний, структурний та податковий ризику [4, с. 258].

З точки зору глобальних взаємозалежностей у галузях сільського господарства фінансові ризики, пов'язані з фінансовою стійкістю та продуктивністю компаній. Ці ризики пов'язані з політичними факторами, екологічними факторами, політикою скорочення ресурсів та ефективністю управління підприємством [5, с. 490].

Таким чином, можна зазначити, що фінансовий ризик – обов'язкова складова підприємства, яка змушує керівництво підприємства здійснювати керівництво фінансовою діяльністю безперервно та цілеспрямовано, зважаючи на зовнішні та внутрішні фактори впливу.

Метою дослідження є оцінка впливу фінансових ризиків на діяльність аграрних підприємств в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі своєї діяльності суб'єкти господарювання діють в умовах мінливого ринкового середовища та постійно стикаються з ризиками, особливо фінансовими.

Однією з основних проблем аграрних підприємств є недостатнє забезпечення та неефективний контроль власних фінансових ресурсів. З цього витікає, що серед найбільш актуальних ризиків можна виділити саме ризик неплатоспроможності та ризик зниження фінансової стійкості. Але необхідно зауважити, що країна переживає скрутні часи. Криза, викликана пандемією COVID-19, переросла в економічну кризу, викликану війною. А з цим і значні негативні та довгострокові наслідки для фінансового сектора країни. В даній ситуації до виділеного переліку фінансових ризиків доцільно додати ще валютний та інфляційний ризик. Поняття основних фінансових ризиків сьогодення притаманних аграрним підприємствам розкрито на рис. 1.

Рис 1. Фінансові ризики

Джерело: сформовано авторами

Валютний ризик - довгострокові або короткострокові коливання валютного курсу. Його в свою чергу можна поділити на три підвиди:

- економічний валютний ризик;
- ризик трансакції;
- ризик перерахунку з однієї валюти в іншу (рис. 2).

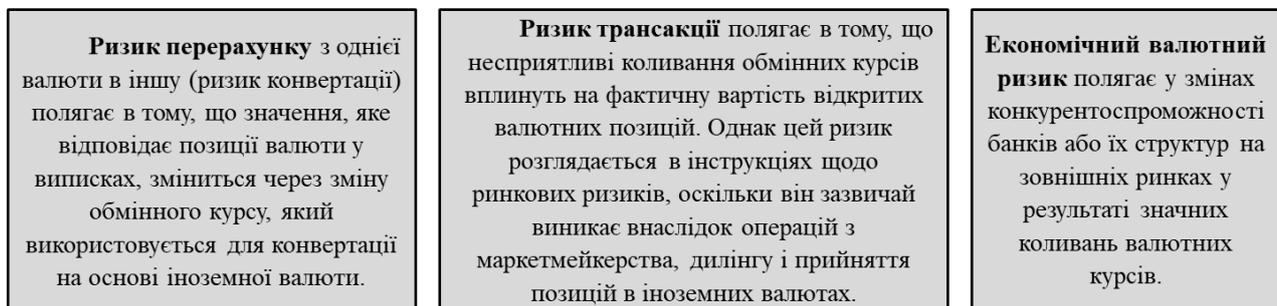

Рис 2. Підвиди валютного ризику

Джерело: сформовано авторами

Домогосподарства уважно стежать за обмінними курсами як надійним джерелом заощаджень, захищеним від інфляції та нестабільних банківських скандалів. Підприємства ретельно аналізують зміни обмінних курсів, щоб зрозуміти майбутні виробничі витрати та очікувану віддачу. Коли виробництво сильно залежить від імпортних матеріалів, висока волатильність обмінного курсу ускладнює планування виробництва. А коли значна частина продажів відбувається в іноземній валюті, це ще більше ускладнюється непередбачуваністю майбутніх надходжень. Єдиним показником, який може відсунути курси валют на другий план, є інфляція, яка часто збігається з падінням валюти.

Інфляційний ризик означає, що інфляція може зашкодити ефективності інвестицій або вартості активів. Метою інвестора є купівельна спроможність,

яка називається реальною віддачею. Інфляція зменшує попит на гроші, неочікувані зміни в інфляції представляють ризик того, що реалізований прибуток від інвестицій або майбутня вартість активу буде нижчою, ніж очікувалося в майбутньому.

Зрозуміло, що війна в країні радикально впливає на індекс інфляції. Так, індекс споживчих цін, обчислений Державною службою статистики в жовтні склав 102,5% (рис. 3).

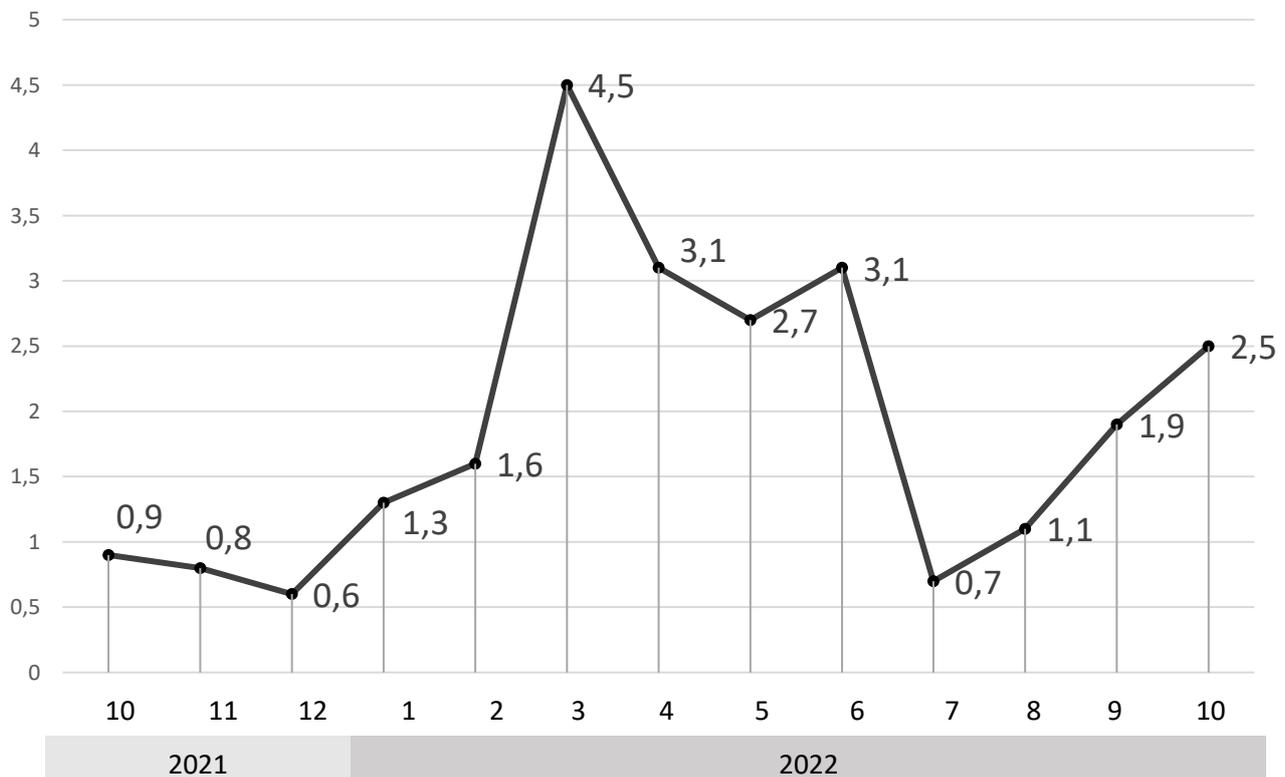

Рис 3. Зміни споживчих цін у 2021-2022 роках у відсотках до попереднього місяця

Джерело: сформовано авторами

З рис. 2 видно, що найбільша зміна споживчих цін спостерігається з березня по лютий – в перший місяць військового вторгнення Росії в Україну. Цим пояснюється сплеск інфляції, але рівень споживчих цін залишається стабільним. Національний банк України зазначає, що протягом останніх місяців базова інфляція стабілізувалася в основному за рахунок корекції цін на соняшникову олію та зміцнення курсу гривні.

В аграрному секторі фінансові ризики щільно пов'язані з логістичною сферою. Виклики для логістичної галузі виникли ще за кілька років до початку нового етапу російсько-української війни. Через пандемію ринок почав прискорювати локалізацію та переміщення ланцюгів поставок ближче до країн, де виробляється або продається продукт. Але у 2022 році компанії мали приймати рішення якомога швидше.

Загальновідомо, що український експорт сільськогосподарської продукції посідає одне з передових міст в світі. Хоча війна зруйнувала багато існуючих ланцюгів співпраці з іноземними партнерами, агробізнес зараз активно відновлює угоди.

Ефективність діяльності логістичної системи багато в чому визначається раціоналізацією руху фінансових потоків та їх гармонічним поєднанням з матеріальними, інформаційними та сервісними потоками. Підвищення ефективності руху товарних потоків досягається головним чином за рахунок поліпшення їх фінансового обслуговування, отже контроль та мінімізація фінансових ризиків в цій сфері не має оминатися керівництвом.

Встановлено, що аграрні підприємства недостатньо уваги приділяють питанням управління фінансовими ризиками. Це обумовлено такими факторами:

по-перше, відсутність спеціалістів з фінансів, які могли б виявити, ідентифікувати, оцінити дію фінансових ризиків у аграрному секторі;

по-друге, низький рівень інформованості про вплив фінансових ризиків на результати фінансово-господарської діяльності і механізми управління ними;

по-третє, сконцентрованість керівників підприємств на подоланні більш традиційних для сільського господарства виробничих (технологічних) та природно-кліматичних ризиків.

При управлінні фінансами необхідно обмежувати або мінімізувати ризики, що виникають у процесі фінансових операцій. До процесу управління фінансовими ризиками включають: ідентифікацію ризику, оцінку ризику, вибір стратегії та інструментів управління ризиком, моніторинг ризику [6, с. 62].

Основна роль корпоративної системи методів управління фінансовими ризиками належить внутрішньому механізму нейтралізації.

Внутрішній механізм нейтралізації фінансового ризику – це система методів мінімізації негативних наслідків, які вибираються та реалізуються всередині самого підприємства.

Об'єктом використання внутрішнього механізму нейтралізації є, в принципі, усі види прийнятних фінансових ризиків, значна частина ризиків критичної групи та незастрахованих катастрофічних ризиків, якщо на підприємстві приймають їх виходячи з об'єктивної необхідності. В сучасних умовах внутрішні механізми нейтралізації беруть на себе більшу частину фінансових ризиків компанії.

Перевагою використання внутрішніх механізмів для нейтралізації фінансового ризику є високий ступінь альтернативи затвердженням управлінським рішенням, які зазвичай не залежать від інших організацій. Залежно від конкретних умов фінансової діяльності та фінансових можливостей підприємства в процесі нейтралізації негативних наслідків може бути врахований вплив внутрішніх факторів на рівень фінансового ризику.

Основні форми внутрішніх механізмів нейтралізації фінансових ризиків на підприємстві представлено на рис. 4.

Рис 4. Основні форми внутрішніх механізмів нейтралізації фінансових ризиків на підприємстві

Джерело: сформовано авторами

На кожен метод є власні правила використання, але їхнє вірне поєднання та застосування допоможе знизити вплив фінансових ризиків на діяльність підприємства [7, с. 389].

Одним із найпростіших способів управління фінансовими ризиками є уникнення, що передбачає розробку та практичне впровадження заходів, спрямованих на повне виключення того чи іншого виду фінансового ризику. Основною перевагою даного методу є його простота. Проте, застосування цих заходів аграріями у межах аналізованого методу управління ризиками пов'язане із значними складнощами. По суті, єдиним заходом, що дозволяє сільськогосподарським виробникам уникати деяких видів фінансових ризиків, є обмеження короткострокових фінансових вкладень, проте на практиці відмова від подібних вкладень найчастіше є не результатом застосування системи управління фінансовими ризиками, а зумовлений елементарною відсутністю тимчасово вільних фінансових ресурсів у сільськогосподарських виробників.

Лімітування фінансових ризиків передбачає встановлення певних нормативів, виконання яких дозволяє мінімізувати негативні наслідки реалізації

критичних та катастрофічних ризиків. Використовується система обмежень, яка може бути різною. Однак у сільському господарстві найчастіше застосовується лімітування максимального рівня боргового навантаження, максимального терміну та обсягу дебіторської заборгованості; мінімальної частки ліквідних активів.

Диверсифікація ризиків — фінансово-математична модель оптимізації прийняття управлінських фінансових рішень з метою зменшення сукупного фінансового ризику за рахунок його усереднення між складовими, що характеризуються різним рівнем специфічного ризику. Виділяють п'ять основних форм диверсифікації (рис. 5). В свою чергу Крамаренко Г.О. та Чорна О.Є. виділяють декілька інші форми, такі як: диверсифікація покупців, диверсифікація фінансової діяльності, валютної корзини, портфеля цінних паперів підприємства, програм реальних інвестицій, депозитного портфеля [9, с. 439].

Рис 5. Основні форми диверсифікації

Джерело: побудовано авторами

Говорячи про інфляційний ризик, слід зазначити, що одним із способів його мінімізації є включення інфляційної надбавки до оцінки номінального доходу від фінансових операцій. Якщо важко передбачити рівень інфляції, реальні доходи від фінансових операцій можна конвертувати в зворотну пропорцію в національну валюту за поточним курсом і заздалегідь перевести в одну зі стабільних конвертованих валют на час розрахунку фінансової операції.

Отже, нейтралізація фінансових ризиків є сукупністю методів і шляхів мінімізації можливих ризиків. Тому пропонуємо застосовувати чітку політику та індивідуальні стратегії для пом'якшення цих потенційних ризиків. Оцінюючи фінансовий ризик, який може взяти на себе підприємство, і розробляючи методи мінімізації цього ризику, необхідно виходити насамперед із профілю його фінансової діяльності, наявності необхідних ресурсів для реалізації програми фінансування можливих наслідків ризику, відносин з партнерами та споживачами, а також необхідно враховувати стратегію та її основні цілі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В даний час спостерігаємо як українська фінансова система стикається з найважчим випробуванням у своїй історії і це перевірка на міцність війною. Як показує світовий досвід, навіть у воєнній економіці можна вижити і перемогти, однак це потребує вирішення низки нових завдань. Національний банк України на

сьогоднішній день повністю контролює всю ситуацію фінансового сектору, та своєчасно реагує на нові проблеми, що в котрий раз свідчить про незламність країни. Подальші дослідження фінансових ризиків в діяльності аграрних підприємств будуть присвячені вивченню впливу логістичних ризиків на фінансові результати діяльності підприємств.

Список використаних джерел:

1. Стешенко О.Д. Економічні ризики: Навч. посібник. Харків, 2011. 145 с.
2. Останкова Л.А., Шевченко Н.Ю. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками. Навч. посіб. Київ, 2011. 256 с.
3. Гречко А. В. Дослідження фінансових ризиків на прикладі ПАТ «Агрохімцентр». *Сучасні проблеми економіки і підприємництва: збірник наукових праць*. 2012. Вип. 10. С. 203–208.
4. Момот Т.В., Безугла В.О., Тараруєв Ю.О., Кадничанський М.В., Чалий І.Г. Фінансовий менеджмент: Навч. посіб. Київ: Цент учбової літератури, 2011. 712 с.
5. Pirtea1 M.G., Noja G.G., Cristea M., Panait M. Interplay between environmental, social and governance coordinates and the financial performance of agricultural companies. *Agric. Econ. – Czech*. 2021. №67. С. 479-490
6. Костецький В.В., Бутов А.М. Напрямки побудови системи управління фінансовими ризиками на підприємстві. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. № 3. С. 60-66.
7. Пожар Є.П. Аналіз фінансових ризиків та методи їх нейтралізації на підприємстві. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 43. С. 387-391.
8. Валютний ринок. НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/currency-market> (дата звернення 21.11.2022)
9. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. Фінансовий менеджмент: підручник. Київ, 2009. 520 с.

References:

1. Steshenko, O.D. (2011) Economic risks: tutorial. Kharkiv. 145 [in Ukrainian]
2. Ostankova, L.A. & Shevchenko, N.Yu. (2011) Analysis, modeling and management of economic risks: tutorial. Kyiv. 256 [in Ukrainian]
3. Grechko, A. V. (2012) Research of financial risks on the example of PJSC "Agrochemical Center". *Modern problems of the economy and entrepreneurship: a collection of scientific papers*. vol.10. 203–208. [in Ukrainian]
4. Momot, T.V., Bezugla, V.O., Tararuev, Yu.O., Kadnychanskyi, M.V. & Chalyu, I.G. (2011) Financial management: tutorial. Kyiv: Center of educational literature. 712. [in Ukrainian]
5. Pirtea1, M.G., Noja, G.G., Cristea, M. & Panait, M. (2021) Interplay between environmental, social and governance coordinates and the financial performance of agricultural companies. *Agric. Econ. – Czech*. vol.67. 479-490.

6. Kostetsky V.V. & Butov A.M. (2016) Directions for building a financial risk management system at the enterprise. *Ukrainian Journal of Applied Economics*. vol. 3. 60-66. [in Ukrainian]
7. Fire, E.P. (2020) Analysis of financial risks and methods of their neutralization at the enterprise. *Market infrastructure*. vol. 43. 387-391. [in Ukrainian]
8. Foreign exchange market. NBU. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/markets/currency-market>. [in Ukrainian]
9. Kramarenko, G.O. & Chorna, O.E. (2009) Financial management: a textbook. Kyiv. 2009. 520 с. [in Ukrainian]

УДК 631.115.8

Рудік Наталя Михайлівна,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID: 0000-0002-6825-6729
Natalya.m.rudik@ukr.net

НАУКОВО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Анотація

У статті проаналізовано особливості становлення та організації науково-освітньої підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації. На підставі проведеного ретроспективного аналізу розвитку кооперативної освіти в Україні відзначена важливість міжнародного досвіду в формуванні кооперативів та розвитку кооперативної освіти. Досліджено основні фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, що формують та обумовлюють розвиток науково-освітніх послуг для підготовки менеджерів кооперативів та кооперативних об'єднань. Відзначено еволюційний характер розвитку кооперативної освіти і взаємообумовленість його впливом зовнішніх умов й вектором розвитку економіки та сільськогосподарських кооперативів. Встановлено що кооперативна ідея в Україні впродовж 150 років становлення не мала ефективної, послідовної державної підтримки, у наслідок чого переваги кооперативної моделі аграрного підприємництва залишаються нереалізованими. Вагомим недоліком є відсутність системної фахової підготовки менеджерів кооператорів, кооперативних лідерів, поінформованості громадськості про переваги такої моделі підприємництва. Зазначено, що найбільший вплив на розвиток кооперативної освіти матимуть законодавче забезпечення сільськогосподарської кооперації, та формування державної програми фінансової підтримки розвитку і реалізації кооперативної освіти. Обґрунтовано необхідність забезпечення кооперативної освіти шляхом поєднанням складових безперервного освітнього процесу - інформація, освіта, підвищення кваліфікації, консультування. Указано на відсутність чітко визначеної моделі розвитку сільськогосподарської кооперації, а відтак і кооперативної освіти. Визначено необхідність вдосконалення законодавчо-правового регулювання, виваженої національної стратегії подальшого розвитку отримання науково-освітніх послуг, розробка програм заохочення кооператорів до навчання, обміну досвідом, формування дієвих регіональних інноваційних центрів з дорадчими консультативними послугами, запровадження підготовки фахівців сільськогосподарської кооперації у вищих аграрного профілю, програми стажування за кордоном.

Ключові слова: сільськогосподарський кооператив, кооперативна освіта, сільськогосподарська кооперація,

UDC 631.115.8

Rudik Natalia M.,
Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic Theory
and Enterprise Economics
Odessa State Agrarian University
ORCID: 0000-0002-6825-6729

SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL COOPERATION

Abstract

The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the formation and organization of scientific and educational support for the development of agricultural cooperation.

The scientific novelty. Based on the retrospective analysis of the development of cooperative education in Ukraine, the importance of international experience in the formation of cooperatives and the development of cooperative education was noted. The main factors of the external and internal environment that form and determine the development of scientific and educational services for the training of managers of cooperatives and cooperative associations have been studied. The evolutionary nature of the development of cooperative education and its interdependence with the influence of external conditions and the development vector of the economy and agricultural cooperatives are noted. It was established that the cooperative idea in Ukraine during the 150 years of its formation did not have effective, consistent state support, as a result of which the advantages of the cooperative model of agrarian entrepreneurship remain unrealized.

A significant drawback is the lack of systematic professional training of managers of cooperators, cooperative leaders, public awareness of the advantages of this business model. It is noted that the greatest influence on the development of cooperative education will be provided by the legislative provision of agricultural cooperation and the formation of a state program of financial support for the development and implementation of cooperative education. The need to provide cooperative education by combining the components of a continuous educational process - information, education, advanced training, counseling - is substantiated. It is pointed out that there is no clearly defined model for the development of agricultural cooperation, and therefore cooperative education.

Conclusions. The need to improve legislative and legal regulation, a balanced national strategy for the further development of obtaining scientific and educational services, the development of programs to encourage cooperators to study, exchange of experience, the formation of effective regional innovation centers with advisory consultative services, the introduction of training of agricultural cooperation specialists in agrarian universities, programs of internship abroad.

Key words: agricultural cooperative, cooperative education, agricultural cooperation.

Постановка проблеми. Головним трендом світового аграрного ринку залишається зростання попиту на різні види аграрної продукції і продовольчих товарів, що є наслідком демографічних змін. За прогнозами світової Продовольчої і сільськогосподарської організації (Food and Agriculture Organization of the United Nations — FAO), до 2050 року при збереженні нинішньої динаміки і темпів росту населення планети збільшиться до 9,7 млрд осіб [1]. Це зумовлює потребу нарощування обсягів виробництва продовольства. Одним із найбільших у світі виробників сільськогосподарської продукції є Україна, однак її аграрний сектор представлений великою кількістю дрібних товаровиробників: фермерських господарств, особистих селянських, фізичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників, їх питома вага у загальному виробництві продукції сільського господарства перевищує 50%, що

стримує запровадження сучасних технологій та формування великотоварних партій продукції [2].

В сучасному світі сільськогосподарська кооперація розглядається як перспективна форма інноваційної діяльності.

Світова практика розвитку кооперації демонструє її високу результативність. Послугами кооперативних форм користується половина населення планети. У світі працює Міжнародний кооперативний альянс, до якого входять 292 кооперативні організації з 95 країн, представляючи інтереси понад мільярда людей, а на кооперативних підприємствах працює понад 250 мільйонів осіб. У 120 країнах із різним ступенем розвитку економіки нараховується близько 850 мільйонів кооперативів, а оборот кооперативних підприємств становить 2,2 трильйони доларів [3].

В країнах ЄС налічується близько 250 тисяч кооперативів, а частка сільськогосподарських кооперативів на аграрному ринку ЄС становить 40–50%. Обсяг річного обороту 10 найбільших фермерських кооперативів становить понад 93 мільярди доларів, що майже дорівнює річному ВВП України [4].

Кооперативне середовище України станом на 2022 рік було представлено 28 тисячами кооперативів, серед них 1274 сільськогосподарських виробничих, 1001 обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів, 776 споживчих кооперативів [5].

Аналіз та оцінювання становлення й розвитку сільськогосподарських кооперативів дозволяє розглядати їх як найперспективнішу організаційно-правову форму з колективною власністю, добровільною працею, взаємодопомогою, гуманними, моральними відносинами. Саме поєднання соціального та економічного аспектів визначають унікальність кооперації. Соціально-економічна складова покликана першочергово сприяти покращенню добробуту, в першу чергу, сільського населення й розвитку сільських територій. Історичний досвід засвідчує що ефективна діяльність сільськогосподарських кооперативів можлива шляхом підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок сільського населення та сільськогосподарських товаровиробників.

Відсутність професійних фахівців, неефективні технологічні та управлінські рішення, використання застарілих, науково необґрунтованих технологій відобразились не лише на розвитку кооперативів, ефективності їх діяльності і досягненні очікуваного результату, але і на тривалості функціонування кооперативів.

Із 1279 зареєстрованих сільськогосподарських кооперативів в Україні у 2021 році реально працювало 735, і їх частка на ринку сільськогосподарської продукції становила близько 1% [4].

Відсутність базових знань та навичок членів кооперативу із ведення такої форми бізнесу, недостатня забезпеченість освітніми й консультаційними центрами є однією з причин стримування реалізації кооперативної ідеї.

Поліпшення матеріальних умов та підвищення освітнього рівня кооператорів передбачається його Статутом. Особливості формування,

становлення та розвитку кооперативної освіти, з урахуванням внутрішніх та зовнішніх соціально-економічних факторів формування та функціонування самих сільськогосподарських кооперативів, сучасний стан її в Україні, визначають актуальність цих дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основа в дослідженні кооперації в Україні була закладена працями: М. Левитського, М. Туган-Барановського. Значний внесок в дослідження проблем впровадження кооперативної ідеї зробили та відобразили в своїх працях такі науковці як В. Зіновчук, Р. Корінець, М. Малік, О. Саковська та інші.

Але незважаючи на їх науково-практичний внесок необхідність забезпечення розвитку кооперативної освіти потребують подальшого вивчення особливостей її становлення й розвитку в умовах трансформації національного та глобального соціально-економічного середовища.

Метою статті є дослідження особливостей та специфіки становлення й розвитку кооперативної освіти, підвищення її рівня з урахуванням взаємозв'язку з розвитком сільськогосподарської кооперації, та впливу основних факторів зовнішнього і внутрішнього середовища в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В агропромисловому комплексі України створюється близько 18 відсотків валової доданої вартості держави та задіяно близько 17% працездатного населення [5].

Основу функціонування агропромислового комплексу України, складають такі господарські формування як особисті селянські господарства, фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства, аграрні холдинги. Їх розвиток відбувається шляхом об'єднання та інтеграції, а основними механізмами інтеграції виступають кооперація та корпоратизація.

Відповідно теоретико-методологічних основ кооперація є сукупністю відносин і взаємодій. Виникнення кооперації обумовлює взаємодія кооперативної ідеї та практичної діяльності. Ефективним розвиток сільськогосподарської кооперації може бути, якщо задіяти в повній мірі фактори та резерви її організації й функціонування, правового регулювання, інформування, що неможливе без забезпечення відповідного освітнього рівня кооператорів.

Актуальним залишається вивчення й узагальнення досвіду функціонування кооперації та формування кооперативної освіти в сільському господарстві зарубіжних країн.

Свою ефективність кооперативи довели в багатьох країнах, світовими лідерами визнано такі форми об'єднань в Японії і США. Грошовий оборот 96 найбільших агрокооперативів у світі становить \$800 млрд., а найбільший кооператив [NH Nonghyup](#) функціонує в Південній Кореї. Концепція кооперативів є особливо вигідною для переважно дрібних сільськогосподарських товаровиробників [6].

У країнах ЄС сільськогосподарські кооперативи забезпечують 57 відсотків виробництва молочної та 42 відсотки плодоовочевої продукції. У таких країнах, як Австрія, Данія, Нідерланди та Швеція у

сільськогосподарських кооперативах виробляється понад 90 відсотків молока та понад 50 відсотків плодоовочевої продукції [7].

Країною в якій кооперація досягла майже культу та підтримується на всіх рівнях й особливо – на державному, розглядається Японія, фермерські кооперативи якої збувають близько 90% усієї сільгосппродукції, виробленої в країні і в них об'єднано 91% фермерів.

В структурі організаційно-правових форм господарювання України питома частка кооперативів – 25%, із яких сільськогосподарські становлять лише 8,7%. Законодавство України до 2021 року класифікувало сільськогосподарські кооперативи на виробничі та обслуговуючі, їх частка була невеликою – 4,0 та 4,7%, відповідно[8].

Вони формують велику потребу у висококваліфікованих спеціалістах.

Підвищення освітнього рівня кооператорів передбачається Статутом кооперативу. Проте можливості кооперативу в фінансовому забезпеченні освіти кооператорів визначаються в першу чергу становленням та розвитком самих сільськогосподарських кооперативів і безперечно рівнем державної підтримки.

Динаміка розвитку та функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні не мала однозначної й стійкої тенденції. За період з 2011 до 2019 року, відбулося зменшення числа сільськогосподарських виробничих кооперативів з 1297 до 1005, тоді як число сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів зросло з 808 до 1207 одиниць. Водночас зареєстрована кількість сільськогосподарських кооперативів не означала їх фактичного функціонування.

Динаміка розвитку кооперативів в Україні в перехідній та ринковій економіці з даними офіційної статистики представлена на рис.1.

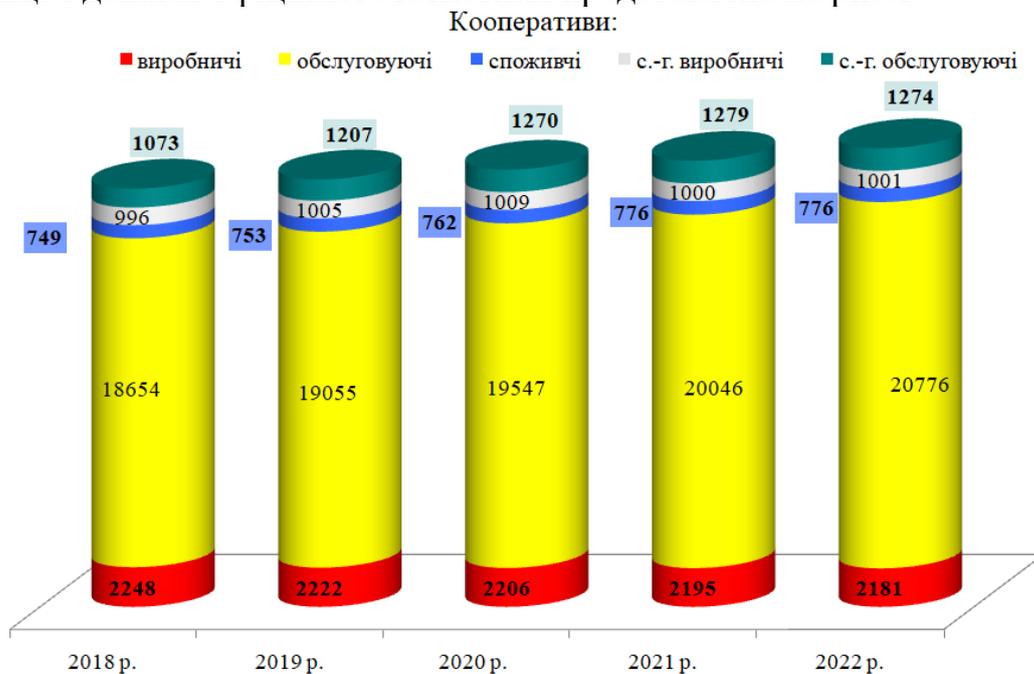

Рис 1. Динаміка розвитку кооперативів в Україні

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України

[7].

Незважаючи на майже 155 літню історію сільськогосподарської кооперації України вона продовжує знаходитися на етапі поширення. Чинниками, що обумовили таку тенденцію і відобразились на етапах її розвитку є: відмова від засадничих демократичних принципів функціонування кооперації, підпорядкування в різні історичні періоди державним структурам, перевага ідеологічних ідей над ідеалістичною, примусова колективізація сільського господарства, відсутність концепції розвитку такої форми підприємництва, низька поінформованість про його переваги, недостатність програм державної підтримки.

Кооперативні ідеї реалізуються у конкретному соціумі і взаємодії з правовою ідеологією.

Характерною ознакою світового розвитку кооперації є те, що в одній окремо взятій країні він відбувся відповідно до певної історичної ситуації, й водночас її поступ характеризувався сталістю кооперативних принципів, майже однакових для всіх країн [9].

Реалізація кооперативної ідеї, яка досить ускладнена в Україні потребує необхідного освітнього рівня для наукового, організаційного супроводу формування нових аграрних відносин, реалізації соціально-економічного потенціалу. Низький рівень професійності менеджменту кооперативів, професійних знань сучасних технологій виробництва продукції тваринництва та рослинництва, зберігання й переробки, організаційної й управлінської специфіки такої форми підприємництва як кооператив, які є стримуючими чинниками можуть бути усуненні шляхом забезпечення кооперативної освіти на інноваційних засадах.

В соціально-історичному розрізі першим етапом формування теоретичних засад кооперативного виховання і навчання була система кооперативної самопомоги, розроблена в 1828 році У. Кінгом і представлена ним у 28 номерах журналу «Кооператор». Створення гуртових товариств, спілок кооператорів спонукало до розвитку обміну досвідом кооперації, ідей та принципів діяльності. З метою поширення кооперативних ідей на міжнародному рівні в 1835 р. у Лондоні було засновано Асоціацію всіх класів і всіх націй.

Принцип – сприяння освіті був серед запропонованих членами «Товариства справедливих новаторів Рочдейлу» в 1844 р. принципів кооперації, які склали основу принципів світового кооперативного руху.

Кооперативний рух у сферу міжнародних відносин, обміну досвідом був включений створенням Міжнародного кооперативного альянсу (МКА) в 1895 р. у Лондоні. МКА був об'єднанням кооперативних організацій Англії, Франції, Італії, Бельгії, Голландії, Швейцарії, Сербії, Данії, США, Австрії, Індії, Аргентини, Австро-Угорщини [9].

Обов'язкове надання знань з основ землеробства передбачала за своїм статутом перша хліборобська артіль, заснована у с. Федвар на Херсонщині Миколою Левитським у 1894 р., будучи товариством спільного обробітку землі.

Свою успішну діяльність супроводжувало влаштуванням доповідей і курсів для селян для поширення найновіших знарядь праці відоме хліборобське товариство «Сільський господар» створене у 1898 р. в м. Олеську. На Львівщині до 1910 р. воно мало 85 філій, та майже 12500 членів кооперативу. Поінформованість спільноти сприяла поширенню та розвитку кооперативної ідеї.

Лідером і теоретиком кооперативного руху загально визнано професора Миколу Туган - Барановського. Він був одним з організаторів першого з'їзду кооператорів, який забезпечив створення Українського центрального кооперативного комітету (УЦКК) з повноваженнями щодо організації та координації кооперативного руху в Україні. Соціальна складова кооперування ним трактувалась як «душа кооперативу полягає в його соціальній місії, в реалізації кооперативних принципів і цінностей, у кооперативній ідеології». Соціальна основа кооперації була складовою значної частини його робіт [10].

З метою забезпечення успішної діяльності сільськогосподарських товариств, для них були розроблені: інструкції, зразки статутів, різні посібники з практичними порадами. При кооперативних товариствах створювались школи та курси з метою пропаганди колективних форм господарювання. Надання базових знань, консультативної інформації стало поштовою для розвитку кооперативів.

Як відомий економіст, міністр фінансів в уряді Української Центральної Ради, голова УЦКК М.І. Туган - Барановський став ініціатором організації вищого навчального закладу для підготовки кадрів кооперації. Перший Український кооперативний інститут (УКІ) відкрився 1 січня 1920 р. і отримав ім'я професора М.І. Туган - Барановського.

Варто визнати, що гарний початок формування теоретичних та практичних засад кооперування був знищеним в умовах командно-адміністративної системи радянського періоду, перевагу отримали ідеологічні догми, а демократичні принципи розбудови кооперації були знівельовані. Наслідки дії цих чинників зберегли свій негативний вплив і на теперішній час. Розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні продовжує залишатися на етапі формування, а відтак в напрацюванні дієвих оперативних рішень в аспекті кооперативної освіти великого значенні набуває врахування досвіду країн, що мають сформований кооперативний сектор.

Тому в сучасному світі кооперативна освіта з урахуванням розвитку сільськогосподарської кооперації розглядаються в двох аспектах: врахування міжнародного досвіду, набутого успішними країнами, напрацювання власних освітніх послуг з урахуванням національних соціально-економічних чинників відповідно сьогодення.

В сучасній змішаній економічній системі України реалізуються кооперативні ідеї через діяльність, здійснювану на основі системи. визнаних міжнародною спільнотою, кооперативних принципів з урахуванням національного законодавчо-правового регулювання.

Відповідно законодавства України основними видами діяльності сільськогосподарського кооперативу передбачено: виробництво, переробка, заготівля, закупівля, зберігання, збут, продаж сільськогосподарської продукції, постачання засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів та інші види сервісного обслуговування членів кооперативу, зокрема надання технологічних, транспортних, меліоративних, ремонтних, будівельних послуг, послуг з ветеринарного обслуговування тварин і племінної роботи, з бухгалтерського обліку і аудиту, науково-консультаційного обслуговування. Реалізація ідей за цими видами діяльності потребує базових знань відповідно цієї форми підприємництва та їх вдосконалення.

В статті 31 Закону «Про сільськогосподарську кооперацію» № 819-ІХ від 21.07.2020 відмічено що кооперативна освіта є одним із пріоритетних завдань сільськогосподарського кооперативу. Забезпечення здійснення її покладається на органи управління сільськогосподарського кооперативу, а загальні збори сільськогосподарського кооперативу щороку оцінюють стан розвитку кооперативної освіти та її вплив на розвиток кооперативу [11].

Отже теоретично кооперативна освіта розглядається як здійснення заходів щодо навчання та підвищення кваліфікації членів сільськогосподарських кооперативів, членів органів управління і найманих працівників кооперативів у сфері діяльності сільськогосподарського кооперативу для підвищення ефективності його господарської діяльності.

Однією з ключових проблем є фінансування кооперативної освіти в практичній площині, адже законодавчо визначено що фінансування заходів кооперативної освіти здійснюється за рахунок коштів фонду розвитку сільськогосподарського кооперативу. Так відповідно статті 21. п.4 фонд розвитку формується за рахунок вступних, членських (за наявності) внесків та відрахувань від фінансового результату (прибутку) сільськогосподарського кооперативу, що залишається після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, передбачених законом, а також за рахунок інших не заборонених законом надходжень. Наявні фінансові можливості більшості кооперативів, особливо на етапі їх становлення, не дозволяють виділити кошти на кооперативну освіту, хоча знання кооператорам потрібні уже на початкових етапах реалізації кооперативної ідеї. Це оформлення документів, проведення зборів, виготовлення бізнес-плану, організації діяльності, прийняття управлінських рішень, контролю, подачі звітності, правовий супровід.

Одним із шляхів фінансування кооперативної освіти можна розглядати сільськогосподарські кооперативні об'єднання та громадські спілки, утворені з метою сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації. Однак реально це ускладнено їх фінансовими можливостями. Інституціональна зрілість кооперативного сектору України значно менша порівняно з міжнародним.

Країни з позитивним досвідом розвитку кооперації підтримку сільськогосподарської дорадчої діяльності розглядають як один з найважливіших інструментів стимулювання розвитку малого підприємництва, кооперації, розвитку сільських територій.

В умовах високо інтенсивної, інноваційної економіки ускладнюється управління кооперативом, тому підвищення кваліфікації спеціалістів і керівників кооперативів з питань менеджменту, фінансової роботи, підготовки кадрів розглядається як пріоритетний напрям Міжнародного кооперативного альянсу

В Україні, згідно державного Реєстру, на постійній основі надають дорадчі послуги лише 692 професійних сільськогосподарських дорадники, а також 777 експертів-дорадників. Відсутні програми заохочення кооперативів до навчання обміну досвідом на регіональному і національному рівнях.

Міжнародний досвід свідчить – моделі багатофункціонального сільського господарства з вагомою часткою сільськогосподарських кооперативів є запорукою забезпечення конкурентоспроможності дрібних та середніх товаровиробників й ефективного використання ресурсів, поєднання приватних та публічних інтересів. Важливою запорукою успішної діяльності кооперативів є відповідне виробничо-технічне забезпечення, впровадження наукових досягнень, зміна системи управління.

Вишальною умовою у визначенні пріоритетної цілі економічного розвитку підприємства має стати не максимізація позитивного фінансового результату підприємницької діяльності, а створення платформи для нарощування економічного потенціалу в довготерміновій перспективі [12].

Серед основних напрямів розвитку мікро та малих агропідприємств виділяють інноваційний шлях розвитку, надання консультацій і бізнес-тренінгів стосовно сучасних методик та викликів ведення агробізнесу по-новому та удосконалення державної підтримки [13].

Кооперація несе в собі великий потенціал адаптації виробників до постійно мінливих економічних умов [14].

Сільськогосподарська кооперація є однією з найважливіших умов як збереження інноваційної форми організації виробництва (малих та великих фермерських господарств), так і їх успішного розвитку [15].

Визнаючи значення кооперативів у створенні робочих місць, мобілізації ресурсів, залученні інвестицій та їхній внесок в економіку, держава Україна вдосконалює законодавство й нормативно-правові акти про сільськогосподарську кооперацію. Проте напрацьованих механізмів, що сприяють створенню й зміцненню кооперативів на національному й місцевому рівнях з дотриманням визнаних кооперативних цінностей й принципів недостатньо.

Відповідно до Програми «Бачення 2020 року», прийнятої Генеральною Асамблеєю Міжнародного Кооперативного Альянсу, кооперативи до 2020 р. мали стати: визнаним лідером у галузі економічної, соціальної й екологічної усталеності; моделлю, якій нададуть перевагу прості люди; найбільш зростаючою формою бізнесу. Нею було передбачено п'ять основних складових: кооперативна бізнес модель краща, тому що вона дає людям можливість участі (Участь); кооперативна бізнес модель краща, тому що вона створює економічну, соціальну й екологічну сталість (Сталість); кооперативна бізнес

модель краща, тому що вона, будучи ідентичною (визначається цінностями й принципами кооперації), розміщує людину в основу процесу прийняття рішень і надає великий смисл чесної гри у світову економіку (Ідентичність); кооперативна бізнес модель потребує гарантованих сприятливих правових норм для свого росту (Правові рамки); кооперативна бізнес модель потребує кооперативного капіталу зі строгим членським контролем (Капітал).

Всі ці п'ять складових проекту взаємопов'язані між собою й становлять його цілісність та є основою для поінформованості та пропагування громадськості про кооперативну модель ведення бізнесу.

У країнах Прибалтики протягом 3-5 років держава надає кооперативним об'єднанням податкові преференції, виплачує заробітну плату працівникам, вносить 25% до статутного капіталу чи надає товарний кредит і через держзамовлення гарантує ринок збуту.

Україна може також застосувати форми підтримки кооперативів використовувані у країнах ЄС, а саме законодавче унормування: база створення і функціонування кооперативних структур; оплати праці спеціалістів кооперативів упродовж 3-х років становлення з державного бюджету; консультаційна підтримка, навчання, підготовка кадрів. Для навчання кооперативних кадрів розробляють і реалізують спеціальні освітні програми, надають підтримку кооперативним навчальним закладам, проводять «круглі столи», семінари, конференції з обміну досвідом кооперативної діяльності, збирають й узагальнюють інформацію про нові види послуг та набутки кооперативного менеджменту, які існують в різних країнах тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Система кооперативної освіти є потужною складовою розвитку сільськогосподарської кооперації, вона формувалася й зазнавала змін та трансформацій, будучи тісно пов'язаною із розвитком кооперативного руху та і з розвитком державної підтримки. Проведений ретроспективний аналіз розвитку кооперативної освіти в Україні показав важливість вивчення міжнародного досвіду в формуванні кооперативної освіти та розвитку кооперативів.

Еволюційний характер розвитку кооперативної освіти залежить від стану формування кооперативів й зовнішніх умов та вектору розвитку економіки. Кооперативна ідея в Україні не мала ефективної, послідовної державної підтримки. Поінформованість громадськості про переваги кооперативної моделі підприємництва низька. Вагомим недоліком є відсутність системної фахової підготовки менеджерів кооператорів, кооперативних лідерів.

Кооперативна освіта для повноцінного забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарського кооперативу має реалізовуватись поєднанням складових – інформація, освіта, підвищення кваліфікації, консультування.

Найбільший вплив на розвиток кооперативної освіти матимуть подальше вдосконалення законодавчого забезпечення сільськогосподарської кооперації, та формування державної програми фінансової підтримки розвитку і реалізації кооперативної освіти. Натепер відсутня чітко визначена модель розвитку сільськогосподарської кооперації, а відтак і кооперативної освіти.

Існує необхідність вдосконалення законодавчо-правового регулювання, виваженої національної стратегії подальшого розвитку отримання науково-освітніх послуг, розробка програм заохочення кооператорів до навчання, обміну досвідом, формування дієвих регіональних інноваційних центрів з дорадчими консультативними послугами, запровадження підготовки фахівців сільськогосподарської кооперації у вишах аграрного профілю, програми стажування за кордоном.

Подальші дослідження будуть проводитись в напрямку реалізації просвітницької діяльності на предмет сільськогосподарської кооперації як форми підприємництва.

Список літератури:

1. Глобальні тренди світового агроринку. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichniy-hektar/item/7958-hlobalni-trendy-svitovoho-ahrorynku.html> (дата звернення: 12.11.2022).
2. Рудік Н.М. Проблеми розвитку сільськогосподарської кооперації: макроекономічний аспект. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. Випуск 5, 2021. С.47-58. URL: <http://www.tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/issue/view/5>
3. Кооперативи-гіганти: як об'єднання фермерів стали національними лідерами. Аграрне інформаційне агентство. 2016. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/kooperativi-giganti-ak-obednanna-fermeriv-stalinacionalnimi-liderami> (дата звернення: 12.11.2022).
4. Сергій Лабазюк: Сільськогосподарська кооперація потребує перезавантаження: Agravery.com URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/sergij-labazuk-sogodni-v-ukraini-nemae-zodnogo-uspisnogo-silskogospodarskogo-kooperativu> (дата звернення 14.12.2022)
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 12.12.2022).
6. Як працюють аграрні кооперативи в різних країнах URL: <https://carefield.com.ua/blog/id/jak-pracjujut-agrarni-kooperativi-v-riznih-krajinah-136/> (дата звернення 12.12.2022).
7. В Україні зростає кількість обслуговуючих кооперативів, – Віктор Шеремета _ Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zrostaye-kilkist-obslugovuyuchih-kooperativiv-viktor-sheremeta> (дата звернення 12.12.2022).
8. Рудік Н. М. Історичний аспект розвитку сільськогосподарської кооперації. *Агросвіт*. 2021. № 9-10. С. 38–45. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3434&i=5> (дата звернення: 12.11.2022)
9. Малік М.Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері економіки Економіка АПК, 2010, №12 С.104. URL: <http://www.eapk.org.ua/contents/2014/09/103 С.108>
10. Туган-Барановський М. І. Кооперація, соціальні основи її та мета. Київ : Дніпро-союз, 1918. 420 с

11. Закон України “ Про сільськогосподарську кооперацію ” № 819-IX від 21.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (дата звернення 25.11.2022).

12. Шабатура Т.С. Стратегічні напрями реалізації економічного потенціалу підприємства. *Галицький економічний вісник*. ТНТУ, 2019. Том 58. № 3. С. 105-115. URL: <http://lib.osau.edu.ua/jspui/handle/123456789/2601> (дата звернення 25.11.2022).

13. Шевченко А.А., Петренко О.П. Сучасний стан розвитку мікро та малого агробізнесу в Україні. *Agricultural and Resource Economics*. Електронне наукове фахове видання. Vol 6, No 1 (2020). С. 146-160. URL: <http://lib.osau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2709/1/Сучасний%20стан%20розвитку%20мікро%20та%20малого%20агробізнесу%20в%20Україні.pdf> (дата звернення 25.11.2022).

14. Зіновчук В. В. Організаційно-правові засади становлення сільськогосподарської кооперації в Україні. Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. 2012. № 1 (2) С.3-12).URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/1857>

15. Саковська О. М. Диверсифікація діяльності як основа розвитку сільськогосподарських кооперативів. *Агросвіт*. 2020. № 7. С. 48–54. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3142&i=6> (дата звернення 25.11.2022).

References:

1. Global trends of the world agricultural market. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/7958-hlobalni-trendy-svitovoho-ahrorynku.html> (access date: 11.12.2022).

2. Rudik N. Problems of development of agricultural cooperation: macroeconomic aspect. *Tavriysk scientific bulletin. Series: Economy*. Issue 5, 2021. P.47-58. URL: <http://www.tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/issue/view/5>

3. Giant Cooperatives: How Farmer Associations Became National Leaders. *Agrarian information agency*. 2016. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/kooperativi-giganti-ak-obednanna-fermeriv-stalinacionalnimi-liderami> (date of access: 12.11.2022).

4. SergiyLabaziuk: Agricultural cooperation needs a reboot: *Agravery.com* URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/sergij-labazuk-sogodni-v-ukraini-nemaє-zodnogo-uspisnogo-silskogospodarskogo-kooperativu> (date access 14.12.2022)

5. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. url. <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date 12.12.2022).

6. How agricultural cooperatives work in different countries URL. <http://carefield.com.ua/blog/id/jak-pracjujut-agrarni-kooperativi-v-riznih-krajinah-136/> (access date 12.12.2022).

7. The number of service cooperatives is growing in Ukraine, - Viktor Sheremeta _ Cabinet of Ministers of Ukraine. url. <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zrostaye-kilkist-obslugovuyuchih-kooperativiv-viktor-sheremeta>

8. Rudik N. Historical aspect of the development of agricultural cooperation. *Agroworld* 2021. No. 9-10. P. 38–45. <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3434&i=5>
9. Malik M. Scientific and methodological support for the development of cooperation in the agrarian sector of the economy. *Economy of the APC*, 2010, No. 12, p. 104. URL: <http://www.eapk.org.ua/contents/2014/09/103> P.108
10. Tugan-Baranovsky M. *Cooperation, its social foundations and purpose*. Kyiv: Dnipro Union, 1918. 420 p
11. Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation" No. 819-IX dated July 21, 2020. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (date of application 25.11.2022).
12. Shabatura, T. (2019) Strategic trends of implementation of enterprise economic potential: *Galician ekonomik journal*, No 3 (58), 2019 https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.03
13. Shevchenko, A., & Petrenko, O. (2020). Suchasnyi stan rozvytku mikro ta maloho ahrobiznesu v Ukraini [The current state of development of micro and small agribusiness in Ukraine]. *Agricultural and Resource Economics*, no 6, pp/146—160 [in Ukrainian].
14. Zinovchuk, V. V. (2010), *Organizational and legal principles of establishing an agricultural cooperation in Ukraine*. vol. 1, pp. 3-12 URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/1857> (29 11.2022).
15. Sakovska, O. (2020), “Diversification of activities as a basis for the development of agricultural cooperatives”, *Agrosvit*, vol. 7, pp. 48–54. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3142&i=6> (access date 12.12 2022).

УДК 005.21;005.332.2;005.216;005.412;005.591.3;33.012.332;338.431

Сахацький Микола Павлович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту і маркетингу
Одеської державної академії будівництва та архітектури
ORCID 0000-0001-8765-766X
np.sakhatskyi@gmail.com

Запша Галина Миколаївна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0003-2657-9367
galina.zapsha@gmail.com

Нічик Артем Іванович,
здобувач освітнього ступеня магістр
Одеського державного аграрного університету
nichik77@gmail.com

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій з визначення стратегічних напрямів та завдань розвитку державних аграрних підприємств.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що дістали подальшого розвитку обґрунтування щодо перспектив подальшого соціально-економічного розвитку державних аграрних підприємств згідно наявних в них земельних, трудових, фінансових та матеріально-технічних ресурсів, а також існують можливості посилення конкурентоспроможності та набуття підприємницького хисту в ринковому змаганні з іншими організаційно-правовими формами господарювання за кошти покупців від продажу виробленої продукції та здійснюваних послуг.

***Висновки:** Встановлено, що державні аграрні підприємства функціонують на основі державної форми власності, або з такими її частками, що забезпечують державі право вирішального впливу на їх господарську діяльність, тому у державі містяться інструменти безпосереднього й опосередкованого управління довгостроковим розвитком таких господарств. Визначено, що сутність стратегії розвитку державних аграрних підприємств полягає в підготовці та здійсненні ними такої виробничо-господарської та науково-дослідної діяльності, реалізація якої забезпечує досягнення довгострокових соціально-економічних цілей завдяки задоволенню виявлених потреб споживачів з врахуванням динамічних змін оточуючого ринкового середовища. Аргументовано, що стратегія державних аграрних підприємств здійснюється в багатовимірному просторі, система координат якого формується ресурсним потенціалом відповідних ринкових суб'єктів, покупцями їх продукції, конкурентами, постачальниками, посередниками, контактними аудиторіями й іншими складовими як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.*

Обґрунтовано, що стратегічні напрями розвитку державних аграрних підприємств визначаються в розрізі конкретних видів виробничо-господарської та науково-дослідної діяльності. Відповідно цим напрямам встановлюються цілі й завдання, що конкретизують терміни та засоби їх виконання, які мають кількісні параметри для здійснення контролю кінцевих результатів. Аргументовано, що перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо перетворення державних аграрних підприємств в модераторів переведення сільського господарства на інноваційно-інвестиційну модель розвитку на основі техніко-технологічної модернізації його матеріально-технічної бази та використання інструментарію менеджменту і маркетингу, що відповідають сучасним світовим стандартам.

Ключові слова: стратегія, власність, державне аграрне підприємство, перспективи, наукові дослідження.

UDC 005.21;005.332.2;005.216;005.412;005.591.3;33.012.332;338.431

Sakhatskyi Mykola P.,
Doctor of Economics, Professor,
Professor of Management and Marketing,
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
ORCID 0000-0001-8765-766X
np.sakhatskyi@gmail.com

Zapsha Galyna M.,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Management
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0003-2657-9367
galina.zapsha@gmail.com

Nithik Artem I.,
applicant of a master's degree
Odessa State Agrarian University
nichik77@gmail.com

STRATEGIC DIRECTIONS AND TASKS OF THE DEVELOPMENT OF STATE AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

The purpose of the article is to substantiate the theoretical and methodological principles and develop practical recommendations for determining the strategic directions and tasks of the development of state-owned agrarian enterprises.

The scientific novelty of the research lies in the fact that the rationale for the prospects of further socio-economic development of state-owned agricultural enterprises in accordance with the land, labor, financial and material and technical resources available to them has been further developed, as well as there are opportunities to strengthen competitiveness and acquire entrepreneurial flair in market competition with other organizational and legal forms of management for the funds of buyers from the sale of manufactured products and services provided.

***Conclusions.** It has been established that state agricultural enterprises function on the basis of state ownership, or with such shares that provide the state with the right to decisive influence on their economic activity, therefore the state has tools for direct and indirect management of the long-term development of such farms. It was determined that the essence of the development strategy of state-owned agricultural enterprises consists in their preparation and implementation of such production-economic and scientific-research activities, the implementation of which ensures the achievement of long-term socio-economic goals thanks to the satisfaction of the identified needs of consumers, taking into account the dynamic changes in the surrounding market environment. It is argued that the strategy of state-owned agricultural enterprises is carried out in a multidimensional space, the coordinate system of which is formed by the resource potential of relevant market entities, buyers of their products, competitors, suppliers, intermediaries, contact audiences and other components of both the internal and external environment. It is substantiated that the strategic directions of development of state-owned agricultural enterprises are defined in terms of specific types of production-economic and scientific-research activities. In accordance with these directions, goals and objectives are set, which specify the terms and means of their implementation, which have quantitative parameters for monitoring the final results. It is argued that the prospects of further research consist in the substantiation of theoretical provisions and the development of practical recommendations regarding the transformation of state-owned agricultural enterprises into moderators of the transition of agriculture to an innovative and investment model of development based on the technical and technological modernization of its material and technical base and the use of management and marketing tools, which meet modern world standards.*

***Key words:** strategy, property, state agricultural enterprise, prospects, scientific research.*

Вступ. Актуальність науково прикладного опрацювання стратегічних напрямів та завдань розвитку державних аграрних підприємств зумовлюється:

по-перше, динамічністю сучасних змін різних сфер життєдіяльності сільських громад (економічних, соціальних, політичних, демографічних, інституціональних, екологічних, науково-технічних тощо), турбулентний характер яких постійно створює господарюючим суб'єктам нові можливості і, водночас, породжує нові загрози, що вимагає від менеджменту досліджуваних господарств стратегічно вивіреного виробничо-господарського курсу як умови досягнення визначених соціально-економічно-екологічних цілей;

по-друге, вагомістю аграрних підприємств в надходженні до державного бюджету коштів, в тому числі валютних, за рахунок здійснюваних послуг та постачання на експорт сільськогосподарської продукції;

по-третє, необхідністю гарантованого забезпечення продовольчої безпеки для кожної людини, нації й усього світу, чому благодатно сприяють родючі ґрунти країни та працелюбство її селян;

по-четверте, унікальністю держаних аграрних підприємств як таких, що зберегли державну форму власності, тоді як в абсолютній більшості самостійних суб'єктів господарювання аграрного сектора було проведено роздержавлення й приватизацію землі та майна, а тому вимагає від менеджменту макро- та мікрорівнів висококваліфікованих управлінських рішень, компетенції та особливої мотивації задля підтримування даної форми господарювання;

по-п'яте, перспективністю подальшого соціально-економічного розвитку державних підприємств згідно наявних в них відносно стабільних земельних,

трудовах та матеріально-технічних ресурсів, можливостей посилення конкурентоспроможності та набуття підприємницького хисту в ринковому змаганні з іншими організаційно-правовими формами господарювання за кошти покупців від продажу виробленої продукції та здійснюваних послуг.

Опрацювання стратегічних напрямів та завдань розвитку державних аграрних підприємств здійснювалося згідно плану науково-дослідних робіт Одеського державного аграрного університету за темою: «Забезпечення соціо-еколого-економічного розвитку агропромислового виробництва та сільських територій на засадах інноваційного менеджменту та маркетингу» (державний реєстраційний номер 0121U109628), та Одеської державної академії будівництва та архітектури в частині тематики: «Ефективний розвиток виробничо-господарської діяльності підприємств трансформаційної економіки (за видами економічної діяльності)» (державний реєстраційний номер 0108U010760).

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо визначення стратегічних напрямів та завдань розвитку державних аграрних підприємств показує різноплановість підходів з розв'язання зазначеної проблеми та наявність в них різних, інколи навіть протилежних, точок зору. Оскільки досліджувані підприємства діють на основі державної форми власності, або з такими її частками, що забезпечують державі право вирішального впливу на їх господарську діяльність, то тим самим у держави містяться інструменти і безпосереднього, і опосередкованого встановлення орієнтирів довгострокового руху таких господарств.

Так, визначаючи пріоритети державної регуляторної політики з управління розвитком біоресурсів і природокористування в аграрному секторі, Захарченко О.В. вказує на те, що в суспільстві наявні прибічники урізування до мінімуму державного впливу на економічні процеси, проте є й прихильники повного державного всевладдя та керування виробничо-господарською діяльністю аграрних суб'єктів господарювання, включно з сільськими домогосподарствами [1, с. 234-235]. Вважаємо, що стратегія на забезпечення економічної самостійності суб'єктів господарювання повинна стосуватися і державних аграрних підприємств.

В даному випадку поділяємо точку зору Гайдуцького П.І., який при висвітленні стратегії глибинних перетворень в аграрному секторі України основну увагу приділяє земельній та господарській реформам. В поданні земельної реформи окремим підрозділом йдеться про українську стратегію земельної оренди, де наголошується, що тимчасове користування орендарем земельною ділянкою на договірних засадах має в своїй основі соціальну спрямованість [2, с. 146-156]. Попереджаючи при цьому про можливість виникнення загрози орендної латифундації землі, академік НААН України Гайдуцький П.І. таким чином вказує на необхідність постійного моніторингу реалізації стратегії земельної оренди та, за потреби, її своєчасного корегування.

Цілком правомірним є те, що при викладенні стратегії проведення господарської реформи в аграрному секторі академік Гайдуцький П.І. вже

першим пунктом зазначає закономірність краху колгоспно-радгоспної системи. Наступні пункти в логічній послідовності розкривають об'єктивний характер реорганізації колгоспів та радгоспів, описують процедуру паювання майна колгоспів і радгоспів, показують загальну, в інтересах селян, соціальну спрямованість господарської реформи вітчизняного села [2, с. 229-252]. Виділяючи українську стратегію фермеризації в окремий підрозділ господарського реформування аграрного сектора [2, с. 284-304], демонструючи результати реформування колективних сільськогосподарських підприємств в новостворені господарські структури [2, с. 239], вчений-економіст при цьому поза увагою залишає проблему подальшого стратегічного розвитку державних аграрних підприємств.

Погоджуємося зі справедливою критикою академіком Гайдуцьким П.І. колгоспно-радгоспної системи як такої, що знищувала українське селянство й руйнувала вітчизняне село. Вагомими є аргументи на користь нагальності проведення в сільському господарстві України радикальних соціально-економічних перетворень. Слушними й актуальними постають рекомендації вченого з формування аграрного ринку, фінансової реформи в АПК, соціальної спрямованості реформування села, де в пріоритеті знаходиться добробут селян [2, с. 239].

Водночас, вважаємо, що існуючі державні аграрні підприємства мали й надалі повинні отримувати всі політико-правові та організаційно-економічні підстави для участі нарівні з іншими аграрними ринковими суб'єктами до конкурентного змагання за обмежені ресурси. Особливої уваги та підтримки з боку держави заслуговують науково-дослідні установи й господарства, що формують інноваційну парадигму виробничо-господарської діяльності підприємств різних форм власності. Тому подальші перспективи організаційно-правових форм господарювання повинні визначати не теоретичні положення на користь конкретних із них, а реальні ринкові змагання, де перемагають товаровиробники, стратегії яких дозволяють якнайповніше задовольняти попит споживачів.

Такий підхід в повній мірі відповідає стратегії відтворення виробничо-ресурсному потенціалу АПК, розробленої науковцями Інституту економіки НАН України та Інституту аграрної економіки УААН. Стратегічний характер цієї науково прикладної розробки підтверджується тим, що й нині зберігається актуальність таких її положень та рекомендацій, як: відтворення та модернізація матеріально-технічного потенціалу, охорона продуктивних земель і відтворення родючості ґрунтів, формування раціональної зайнятості в аграрному виробництві та підвищення ефективності використання трудового потенціалу, відтворення і модернізація потенціалу переробної сфери АПК, подолання соціального занепаду села [3, с. 35-47].

В цій науковій доповіді підкреслюється, що створювання дрібних сільськогосподарських підприємств аж ніяк не може вважатися стратегічним напрямом формування в Україні прогресивної організаційної структури сільського господарства ринкового типу. Сприяючи підвищенню ефективності

особистих господарств населення, основну увагу слід зосередити на розвитку великого товарного аграрного виробництва ринкового типу як колективної, так і індивідуальної форм господарювання [3, с. 27]. Відзначаючи ґрунтовність, масштабність, змістовність та глибину проведеного вченими аграрної економіки наукового пошуку, варто вказати на упущення в ньому уваги щодо подальших перспектив розвитку аграрних підприємств державної форми власності.

Різноманітність наукового опрацювання стратегічних напрямів розвитку аграрних підприємств підтверджують дослідницькі роботи Кустрич Л. О., (присвячуються теоретичним, методологічним та прикладним проблемам стратегічного управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств) [4], Сіренко Н.М. (показуються проблеми розвитку інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки країни) [5], Андрейченка А.В. (розкриваються науково-економічні основи розвитку безвідходного агропромислового виробництва) [6], Криленка В.І. (відображаються проблеми регулювання та забезпечення економічної безпеки аграрного сектору) [7], Меліхової Т. О (стосуються формуванню, контролю та ефективності економічної безпеки підприємств) [8].

Наукові напрацювання Федосєєвої Г. С. демонструють теоретико-методологічні та прикладні засади формування конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції на світовому ринку [9], Євчук Л.А. – віддзеркалюють питання щодо стратегічного управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств [10], Могильного О. М. – оцінюють відповідності земельних відносин рівню і характеру розвитку продуктивних сил [11], Новак І. М. – обґрунтовують стратегічні засади ефективного інвестування аграрного сектора економіки України [12], Лупенка Ю. О. – показують результати і проблеми реформування сільського господарства України [13], Бабича М. М – висвітлюють теорію, методологію та практику формування системи продовольчої безпеки [14], Юрчишина В. В. – відображають сучасні аграрні перетворення в Україні [15]. Про важливість визначення стратегічних напрямів розвитку ринкових суб'єктів засвідчують дослідження науковців, праці яких присвячені проблемам інших видів економічної діяльності, зокрема телекомунікаційної індустрії [16], системи охорони здоров'я [17], авіаційної галузі [18] тощо.

Відтак, створена досить солідна теоретико-методологічна та методична база наукових досліджень зазначеної проблеми. Проте сучасна турбулентність соціально-економічних процесів в аграрному секторі, що посилюється військовою агресією з боку Російської Федерації, економічною глобалізацією, різкими погодно-кліматичними змінами планетарного рівня, поширенням захворювань на зразок пандемії COVID-19, а також відсутність сфокусованого дослідження стратегічних напрямів та завдань розвитку саме державних аграрних підприємств засвідчує наявність невирішених раніше частин загальної проблеми, що актуалізує проведення відповідного наукового пошуку.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій з визначення стратегічних напрямів та завдань розвитку державних аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки державні аграрні підприємства функціонують в умовах ринкової економіки, то логіка обґрунтування їх стратегічних напрямів, цілей та завдань розвитку передбачає з'ясування сутності стратегії, проведення SWOT-аналізу та визначення змісту стратегічних складових виробничо-господарської діяльності досліджуваних суб'єктів господарювання.

Ідентифікація понятійного апарату показує, що термін «стратегія» трактується як: 1. Мистецтво підготовки і ведення війни та великих воєнних операцій. Наука про ведення війни – вища воєнна наука. Про систему гри в спорті, з якої окремі ходи, комбінації, прийоми підпорядковані загальному, раніше обміркованому плану. 2. Мистецтво економічного, суспільного і політичного керівництва масами, яке має визначити головний напрям їх дій, вчинків. 3. Спосіб дій, лінія поведінки кого-небудь [19, с. 1202]. При тому, що ці трактування стратегії стосуються здебільшого воєнних операцій, суспільно-політичних процесів та спорту і по'язані з необхідністю перемагати, сучасна гострота та результати ринкової конкуренції цілком справедливо дозволяють використовувати цей термін і предметно ведення змагань між різними суб'єктами господарювання, до яких відносяться і державні аграрні підприємства.

На основі вивчення різних підходів, узагальнено, що стратегічне управління аграрним підприємством являє собою цілеспрямований вплив на виробничо-господарську діяльність господарюючого суб'єкта з метою дотримання ним вибраних найбільш важливих пріоритетів розвитку в сфері ринкової діяльності в розрізі товарної, цінової, дистрибутивної та комунікативної політики на основі прогнозування довгострокових змін макроекономічного та мікроекономічного середовища. Конкретні стратегічні напрями визначаються цілями ринкових суб'єктів та факторами, що впливають на їх функціонування.

Підґрунтям визначення стратегічних напрямів розвитку державних підприємств слугує місія агропродовольчого комплексу України, що передбачає забезпечення продовольчої безпеки держави, виведення України в число найбільш розвинутих в аграрному відношенні країн світу та створення економічної бази для підвищення добробуту сільських жителів і розвитку сільських територій. Державні підприємства безпосередньо приймають участь у здійсненні організаційної, економічної, технічної й технологічної модернізації, спрямованої на забезпечення їх конкурентоспроможності, соціальної орієнтації, екологічності виробничо-господарської діяльності. Це в повній мірі відповідає глибинним перетворенням аграрного сектора країни в частині розвитку на землі різних форм власності та господарювання й переведення сільського господарства на інноваційно-інвестиційну модель розвитку на основі техніко-технологічної модернізації його матеріально-технічної бази.

Дослідженнями встановлено, що сутність стратегії державних аграрних підприємств полягає в підготовці та здійсненні ними такої виробничо-господарської та науково-дослідної діяльності, реалізація якої забезпечує досягнення довгострокових соціально-економічних цілей завдяки задоволенню виявлених потреб споживачів з врахуванням динамічних змін оточуючого ринкового середовища. Виробничо-господарська діяльність державних аграрних підприємств спрямовується на виробництво агропродовольчої продукції, що купується споживачами як на місцевому, так і національному й світовому ринках. Відтак, стратегія ринкової поведінки досліджуваних аграрних підприємств проводиться з врахуванням вимог учасників ринку як споживачів виробленої продукції й здійснюваних послуг, так і інших умов оточуючого середовища мікрорівня та макрорівня, з урахуванням особливого управлінського впливу з боку державних та науково-дослідних структур. Їх дослідження доцільно проводити на основі методики SWOT – аналізу (табл. 1).

Таблиця 1.

SWOT–аналіз державних аграрних підприємств

S (strengths) сильні сторони	W (weaknesses) слабкі сторони
<p>Безпосередній зв'язок з системою інститутів Національної академії аграрних наук України з її потужним науково-дослідним, організаційно-кадровим, фінансово-економічним та технологічно-технічним потенціалом.</p> <p>Залучення до виробничо-господарської та науково-дослідної діяльності науковців аграрної науки та висококваліфікованих випускників закладів вищої аграрної освіти.</p> <p>Значні масштаби земельних ресурсів.</p> <p>Наявність значного числа оптових та дрібно-оптових покупців</p> <p>Потужні матеріально-технічні ресурси.</p> <p>Значна місткість ринку агропродовольчої продукції.</p> <p>Достатньо високий рівень забезпечення трудовими ресурсами.</p> <p>Повний цикл виробництва основної сільськогосподарської продукції.</p> <p>Набуті традиції результативного управління науково-дослідною та виробничо-господарською діяльністю.</p>	<p>Певна залежність від стратегічних управлінських рішень, що приймаються поза межами суб'єкта господарювання.</p> <p>Обмеженість самостійності у виборі стратегічних напрямів науково-дослідної та виробничо-господарської діяльності.</p> <p>Значна залежність від впливу природно-кліматичних чинників та примх погоди.</p> <p>Використання застарілої техніки та технологій у деяких видах виробничо-господарської діяльності.</p> <p>Порушення сівозмін на користь зернових та технічних сільськогосподарських культур. Вузкий спектр тваринницьких галузей.</p> <p>Здебільшого сировинний характер виробництва сільськогосподарської продукції.</p> <p>Недостатнє усвідомлення значущості маркетингових інструментів в державних підприємствах.</p> <p>Необхідність узгоджувати з керівними структурами питання щодо розпорядження основними засобами виробництва.</p>
O (opportunities) можливості	T (threats) загрози
<p>Співпраці з науково-дослідними установами, що функціонують в Україні та поза її межами.</p> <p>Використання комплексу маркетингу, в тому числі у зовнішньоекономічній діяльності.</p> <p>Проведення маркетингових досліджень та розробка нових ринкових пропозицій для задоволення потреб цільової аудиторії.</p> <p>Поєднання науково-дослідної роботи та виробничо-господарської діяльності, забезпечуючи їх оперативність, якість та ефективність.</p> <p>Використання високоефективних технологій з виробництва та маркетингу.</p> <p>Раціоналізації структури управління.</p> <p>Удосконалення товарного асортименту за рахунок нових виробництв.</p>	<p>Ескалація війни окупантами РФ, руйнування нею критичної інфраструктури України та утруднення ведення сільського господарства.</p> <p>Порушення логістики матеріально-технічного забезпечення науково-дослідної роботи та виробничо-господарської діяльності внаслідок військових дій.</p> <p>Глобальні кліматичні зміни та погодні катаклізми – посухи, градобій, зливи тощо.</p> <p>Відтік сільського населення з села.</p> <p>Економічна та політична нестабільність у країні й світі.</p> <p>Жорсткіші вимоги щодо охорони оточуючого середовища</p> <p>Зростання цін на техніку, паливно-мастильні матеріали, добрива та ін.</p>

Джерело: власна розробка авторів

Проведений SWOT-аналіз показує наявність в державних аграрних підприємствах як сильних, так і слабких сторін, а також чинники, сукупність яких породжує нові можливості для виробничо-господарської діяльності та, водночас, існуючі загрози стосовно подальшого розвитку досліджуваних суб'єктів господарювання. Наведені характеристики засвідчують, що стратегія державних аграрних підприємств здійснюється в багатовимірному просторі, система координат якого формується ресурсним потенціалом підприємства, покупцями, конкурентами, постачальниками, посередниками, контактними аудиторіями й іншими складовими як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Звідси витікає необхідність розробки стратегічних напрямів в розрізі різних форматів виробничо-господарської та науково-дослідної діяльності. Відповідно цим напрямам визначаються цілі й завдання, що конкретизують терміни, засоби та параметри їх виконання в державних підприємствах.

Так, стратегія науково дослідної діяльності державних підприємств передбачає співпрацю з інститутами науково-дослідних установ. Використання інноваційної моделі розвитку ґрунтується на нововведеннях, в основі яких має місце наукова ідея, новітній продукт в галузі техніки, технології, організації праці, управління, маркетингу, виробничо-господарській діяльності, а також у інших сферах життєдіяльності громади, що засновані на використанні досягнень науки і передового досвіду як національного, так і світового рівнів. Будучи результатом системної діяльності, спрямованої на реалізацію досягнень науково-технічного прогресу та їх удосконалень, що сприяє кількісним та якісним змінам у внутрішньому середовищі державних підприємств, завдяки чому забезпечується підвищення ефективності та отримання конкурентних переваг, а інновації господарств, в свою чергу, є джерелом додаткових грошових надходжень.

Стратегія виробничо-господарської діяльності досліджуваних господарств передбачає нарощування обсягів виробництва насіння високих репродукцій, що реалізується як на внутрішньому, так і на світовому ринках. Впровадження наукових розробок у державних аграрних підприємствах при цьому здійснюється під авторським наглядом відповідних наукових працівників. Для збільшення частки додаткового продукту в досліджуваних господарствах варто розширювати спектр промислової переробки сільськогосподарської продукції.

Досягнення цілі щодо підвищення урожайності сільськогосподарських культур передбачається проведенням низки заходів, що включає:

- впровадження високого рівня культури землеробства на основі науково обґрунтованої системи сівозмін, що сприятливо впливає на природну родючість ґрунту;

- організацію системи оптимізації мінерального живлення рослин на основі ґрунтово-рослинної діагностики та інформаційно-аналітичної системи

управління технологічними процесами вирощування сільськогосподарських культур;

- використання системи удобрення, механічного обробітку ґрунту і захисту посівів від бур'янів, шкідників та збудників захворювань сільськогосподарських культур;

- матеріально-економічне та морально-психологічне стимулювання працівників за результатами праці при вирощуванні сільськогосподарських культур.

З метою підвищення економічної ефективності рослинництва доцільно передбачити постійне введення в господарський оборот сільськогосподарських культур, на які має місце високий ринковий попит. Це стосується як нових високопродуктивних сортів зернових та зернобобових культур, так і технічних, овочевих, баштанних та кормових культур. Значні економічні, соціальні та екологічні перспективи має органічне виробництво сільськогосподарської продукції; вирощування багаторічних рослин та таких, що мають декоративний, оздоровчий та рекреаційний характер.

У тваринництві в державних аграрних підприємствах стратегія нарощування обсягів виробництва передбачає нарощування поголів'я тварин, підвищення їх продуктивності та оптимізацію структур за відповідними групами.

Реалізація зазначених стратегій в науково-дослідній та виробничо-господарській діяльності державних аграрних підприємств потребує вирішення низки цілей та завдань. До числа основних із них належить покращення фінансово-економічних результатів. Для цього розробляються маркетингові стратегії стосовно товарно-асортиментної, цінової, дистрибутивної та комунікативної політики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження щодо визначення стратегічних напрямів та завдань розвитку державних аграрних підприємств дозволяють зробити наступні узагальнюючі висновки та пропозиції.

1. Встановлено, що державні аграрні підприємства функціонують на основі державної форми власності, або з такими її частками, що забезпечують державі право вирішального впливу на їх господарську діяльність, тому у державі містяться інструменти безпосереднього й опосередкованого управління довгостроковим розвитком таких господарств.

2. Визначено, що сутність стратегії розвитку державних аграрних підприємств полягає в підготовці та здійсненні ними такої виробничо-господарської та науково-дослідної діяльності, реалізація якої забезпечує досягнення довгострокових соціально-економічних цілей завдяки задоволенню виявлених потреб споживачів з врахуванням динамічних змін оточуючого ринкового середовища.

3. SWOT-аналіз показує наявність в державних аграрних підприємствах як сильних, так і слабких сторін, а також чинники, сукупність яких породжує нові можливості для виробничо-господарської діяльності та, водночас, існуючі

загрози стосовно подальшого розвитку досліджуваних суб'єктів господарювання.

4. Аргументовано, що стратегія державних аграрних підприємств здійснюється в багатовимірному просторі, система координат якого формується ресурсним потенціалом відповідних ринкових суб'єктів, покупцями їх продукції, конкурентами, постачальниками, посередниками, контактними аудиторіями й іншими складовими як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

5. Обґрунтовано, що стратегічні напрями розвитку державних аграрних підприємств визначаються в розрізі конкретних видів виробничо-господарської та науково-дослідної діяльності. Відповідно цим напрямам встановлюються цілі й завдання, що конкретизують терміни та засоби їх виконання, які мають кількісні параметри для здійснення контролю кінцевих результатів.

6. Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо перетворення державних аграрних підприємств в модераторів переведення сільського господарства на інноваційно-інвестиційну модель розвитку на основі техніко-технологічної модернізації його матеріально-технічної бази та використання інструментарію менеджменту і маркетингу, що відповідають сучасним світовим стандартам.

Список використаних джерел:

1. Захарченко О. В. Наукові та прикладні засади управління розвитком біоресурсів та природокористування в аграрному секторі. Одеса: КП ОМД, 2019. 307 с.
2. Гайдуцький П. І. Аграрна реформа Л. Д. Кучми в Україні. К.: ДКС Центр, 2020. 544 с.
3. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України. Наукова доповідь. За ред. академіка І.І. Лукінова та академіка П.Т. Саблука. К.: ДОД Інституту аграрної економіки УААН. 2000. 60 с.
4. Кустріч Л. О. Стратегічне управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств: теорія, методологія, практика. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2018. 416 с.
5. Сіренко Н. М. Розвиток інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки України. Миколаїв: МНАУ. 2016. 243 с.
6. Андрейченко А. В. Науково-економічні основи розвитку безвідходного агропромислового виробництва. Одеса: Фенікс, 2018. 362 с.
7. Криленко В.І. Економічна безпека аграрного сектору: проблеми регулювання та забезпечення. Миколаїв: Видавець В.П. Шамрай. 2014. 468 с.
8. Меліхова Т. О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 632 с.
9. Федосєєва Г. С. Теоретико-методологічні та прикладні засади формування конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції на світовому ринку. Миколаїв: МНАУ, 2018. 366 с.

10. Євчук Л. А. Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств. Миколаїв. Вид-ць Прокопчук Т.Ю. 2010. 340 с.
11. Могильний О. М. Оцінювання відповідності земельних відносин рівню і характеру розвитку продуктивних сил. Економіка АПК. 2018. № 8. С. 5-16.
12. Новак І.М. Стратегічні засади ефективного інвестування аграрного сектора економіки України. Умань. Видавець «Сочінський М.М.», 2017. 396 с.
13. Лупенко Ю. О. Результати і проблеми реформування сільського господарства України. Економіка АПК. 2014. № 7. С. 26-38.
14. Бабич М.М. Формування системи продовольчої безпеки: теорія, методологія, практика. Миколаїв. МНАУ. 2018. 399 с.
15. Юрчишин В. В. Сучасні аграрні перетворення в Україні. Ретроспективні нариси у трьох частинах. НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАНУ». К.: 2013. 424 с.
16. Дименко Р.А. Теоретико-методологічні засади процесу державного регулювання та стратегічного розвитку телекомунікаційної індустрії. Херсон: «ОЛДІ-ПЛЮС». 2019. 365 с.
17. Рогачевський О.П. Теоретико-методологічні засади забезпечення стратегічного управління у системі охорони здоров'я в умовах глобальних викликів. Херсон: «ОЛДІ-ПЛЮС». 2020. 374 с.
18. Грінченко Ю.Л. Економічна політика розвитку авіаційної галузі України: теорія та практика. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2020. 512 с.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1428 с.

References:

1. Zakharchenko O. V. Naukovi ta prykladni zasady upravlinnia rozvytkom bioresursiv ta pryrodokorystuvannya v ahrarnomu sektori. Odesa: KP OMD, 2019. 307 s.
2. Haidutskyi P. I. Ahrarna reforma L. D. Kuchmy v Ukraini. K.: DKS Tsentr, 2020. 544 s.
3. Pro stratehiiu transformatsii APK i zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy. Naukova dopovid. Za red. akademika I.I. Lukinova ta akademika P.T. Sabluka. K.: DOD Instytutu ahrarnoi ekonomiky UAAN. 2000. 60 s.
4. Kustrich L. O. Stratehichne upravlinnia resursnym potentsialom ahrarnykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka. Uman: Vydavets «Sochinskyi M.M.», 2018. 416 s.
5. Sirenko N. M. Rozvytok innovatsiinoho pidpriemnytstva v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy. Mykolaiv: MNAU. 2016. 243 s.
6. Andreichenko A. V. Naukovo-ekonomichni osnovy rozvytku bezvidkhodnogo ahropromysloвого vyrobnytstva. Odesa: Feniks, 2018. 362 s.
7. Krylenko V.I. Ekonomichna bezpeka ahrarnoho sektoru: problemy rehuliuвання ta zabezpechennia. Mykolaiv: Vydavets V.P. Shamrai. 2014. 468 s.

8. Melikhova T. O. Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: formuvannia, kontrol, efektyvnist. Kherson: Vydavnychi dim «Helvetyka», 2018. 632 s.
9. Fedosieieva H. S. Teoretyko-metodolohichni ta prykladni zasady formuvannia konkurentnykh prevah vyrobnykiv silskohospodarskoi produktsii na svitovomu rynku. Mykolaiv: MNAU, 2018. 366 s.
10. Ievchuk L. A. Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu silskohospodarskykh pidpriemstv. Mykolaiv. Vyd-ts Prokopchuk T.Iu. 2010. 340 s.
11. Mohylnyi O. M. Otsiniuvannia vidpovidnosti zemelnykh vidnosyn rivniu i kharakteru rozvytku produktyvnykh syl. Ekonomika APK. 2018. № 8. S. 5-16.
12. Novak I.M. Stratehichni zasady efektyvnoho investuvannia ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrainy. Uman. Vydavets «Sochinskyi M.M.», 2017. 396 s.
13. Lupenko Yu. O. Rezultaty i problemy reformuvannia silskoho hospodarstva Ukrainy. Ekonomika APK. 2014. № 7. S. 26-38.
14. Babych M.M. Formuvannia systemy prodovolchoi bezpeky: teoriia, metodolohiia, praktyka. Mykolaiv. MNAU. 2018. 399 s.
15. Iurchyshyn V. V. Suchasni ahraryni peretvorennia v Ukraini. Retrospektyvni narysy u trokh chastynakh. NAN Ukrainy, DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NANU». K.: 2013. 424 s.
16. Dymenko R.A. Teoretyko-metodolohichni zasady protsesu derzhavnoho rehuliuвання ta stratehichnoho rozvytku telekomunikatsiinoi industrii. Kherson: «OLDI-PLIuS». 2019. 365 s.
17. Rohachevskyi O.P. Teoretyko-metodolohichni zasady zabezpechennia stratehichnoho upravlinnia u systemi okhorony zdorovia v umovakh hlobalnykh vyklykiv. Kherson: «OLDI-PLIuS». 2020. 374 s.
18. Hrinchenko Yu.L. Ekonomichna polityka rozvytku aviatsiinoi haluzi Ukrainy: teoriia ta praktyka. Kherson: OLDI-PLIuS. 2020. 512 s.
19. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. Uklad. i holov. red. V.T. Busel. K.; Irpin: VTF «Perun», 2004. 1428 s.

УДК 658.338.4

Телічко Наталія Александрівна,
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри менеджменту
Одеського держаного аграрного університету
ORCID 0000-0003-1571-3364
sklnata@ukr.net

Білий О.О.,
магістр зі спеціальності менеджмент
Одеського держаного аграрного університету
tvagd1964@ukr.net

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Мета статті - обґрунтувати теоретичні засади з розробки практичних рекомендацій зі стратегічного управління бізнес-процесами аграрного підприємства за умов використання та впровадження в його діяльність нових інноваційних технологій.

Наукова новизна полягає в наданні наукового обґрунтування організаційних методів стратегічного управління бізнес-процесами в аграрному підприємстві, які передбачають розробку стратегії ефективного комплексного дослідження та управління системою бізнес-процесів на досліджуваному аграрному підприємстві під час розробки інвестиційного проекту з вирошування нових видів продукції на основі використання інноваційних технологій та інструментів управління з адаптацією такої стратегії до діяльності досліджуваного підприємства.

Висновки. Одержані результати набули практичного значення з розробки прикладних рекомендацій щодо визначення шляхів удосконалення стратегічного управління системою бізнес-процесів на аграрному підприємстві, реалізація яких може подіяти на підвищення економічного ефекту в управлінні такою системою в складних умовах розвитку ринку аграрної галузі.

***Ключові слова:** бізнес-процес, управління підприємством, стратегія, стратегічне управління, аграрне підприємство.*

UDC 658.338.4

Telichko Nataliia. A.,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of management
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0003-1571-3364
sklnata@ukr.net

Biliy Oleg. A.,
master's degree in management

STRATEGIC MANAGEMENT OF BUSINESS PROCESSES OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE

Abstract

The purpose of the article is to analyze the theoretical foundations for the development of practical recommendations for the strategic management of business processes of an agrarian enterprise under the conditions use and implementation's a new innovative technology in its activities.

The scientific novelty is to provide a scientific basis for the organizational methods of strategic management of business processes in an agricultural enterprise, which involve the development of a strategy for effective comprehensive research and management of the business process system at the investigated agricultural enterprise during the development of an investment project for the cultivation of new types of products based on the use of innovative technologies and management tools with the adaptation of such a strategy to the activity of the enterprise under study.

A meaningful justification of the definition of "business process" is provided, its content from the point of view of process management, which has value for consumers and society, especially in agricultural enterprises, is revealed. The main components and approaches to the organization of management of business processes of an agrarian enterprise are highlighted. The main concepts and methods of improvement and improvement of business processes in agrarian enterprises are considered.

It is proved that the strategic management of business processes of agricultural enterprises has certain strategic advantages that ensure them to achieve a high level of competitiveness in the market. And the main link in the strategic management of the business processes of an agrarian enterprise is the development of its development strategy, which is based on a strategic analysis of the starting conditions, as well as an assessment of the possibilities of realizing the long-term goals of the enterprise and directions of its development.

Conclusions. Despite the differential, the obtained results gained practical significance from the development of applied recommendations for determining ways to improve the strategic management of the business process system at an agricultural enterprise, the implementation of which can increase the economic effect of managing such a system in the complex conditions of the development of the agrarian market.

Key words: business process, enterprise management, strategy, strategic management, agricultural enterprise

Вступ. Актуальність науково практичного обґрунтування проблем стратегічного управління бізнес-процесами в аграрних підприємствах набуває особливого значення, як і для галузі сільського господарства в цілому в Україні. Призначення полягає у дослідженні та аналізі сутності системи стратегічного управління бізнес-процесами, необхідністю їх узгодження з внутрішнім середовищем та змін у ньому, враховуючи інноваційні технологічні зміни у зовнішньому середовищі та стейкхолдерів для своєчасного та конструктивного реагування на них з боку керівництва аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що теоретико-методологічні та прикладні аспекти дослідження проблем стратегічного управління бізнес-процесами в аграрних підприємствах присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Рєпіна В.В., Єліферова В.Г. [1],

Костініної О. М. [2], Миронової О. О. [3], Клепікової О. А. [4], Желєзняк А. [5], Демиденко В.В. [6] . J. Hrastnik, J. S. Cardoso, F. Karpe [7] та інших.

Однак, за всією широтою та багатогранності зазначених досліджень, все ще залишається низка малодосліджених питань стосовно особливостей розробки стратегії управління бізнес-процесами в аграрних підприємствах щодо їх виробничої діяльності пов'язаної з виробництвом продукції втрачених можливостей за використання нових інноваційних технологій. Особливої актуальності досліджень з цього напрямку потребує їх теоретична і практична цінність в нестабільних ринкових умовах, що й зумовлює вибір теми даного дослідження, його мету та головні завдання.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад з розробкою практичних рекомендацій зі стратегічного управління бізнес-процесами в аграрних підприємствах за умов використання та впровадження в їх діяльність нових інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визнаючи об'єктивний характер системи стратегічного управління бізнес-процесами аграрного підприємства слід зазначити, що процесний підхід почав використовуватися у бізнесі не так давно, тому термінологія щодо визначення та інтерпретації поняття «бізнес-процес» ще до кінця не затвердилося.

За стандартом ISO 9000:2015 поняття «процес» «визначається стійкою, цілеспрямованою сукупністю взаємопов'язаних видів діяльності, які за допомогою певних технологій перетворюють входи на виходи, які мають цінність для споживачів» [8, с. 11].

На думку Репін В.В., Єліферов В.Г., «Бізнес-процеси – є стійкою, цілеспрямованою сукупністю взаємопов'язаних видів діяльності підприємства, яка за конкретними технологіями робить перетворення ресурсів на входи на готовий продукт на виходи, який має певну цінність для споживача» [9, с. 17].

Але в сучасних умовах має найбільше обґрунтування таке визначення «бізнес-процесу», в якому крім врахування виконання певних функцій, обов'язково враховується створення ціннісної пропозиції для споживачів, як головної мети бізнесу. Крім того всі бізнес-процеси, що відбуваються на підприємстві повинні бути єдиною та цілісною системою, яка буде спрямованою не тільки на досягнення максимального прибутку, а й обов'язково, на те, щоб задовільнити потреби споживача, завдяки створенню ціннісної пропозиції виробленої продукції або послуги.

Узагальнюючи певні теоретичні розробки з процесного управління надає нам можливість розкрити зміст поняття «бізнес-процесу», якій є сукупністю послідовного використання технологічних операцій, які є пов'язаними між собою, на вході ресурсів на підприємство, їх перетворенню в середині підприємства, і на виході, матиме створену продукцію, яка буде мати цінність для споживачів та суспільства.

На аграрному підприємстві всі бізнес-процеси можна поділити на 4 види: основні (виробничі), забезпечувальні (допоміжні), управлінські та процеси розвитку.

Таким чином, управління бізнес-процесами це задана послідовність дій, які робітники будуть виконувати під час вирішення якогось виробничого завдання.

Відповідно, управління бізнес-процесами аграрних підприємств полягає в регламентуванні, описі та зміні усіх заходів та процесів, що виконуються на підприємстві.

Тому, для організації управління бізнес-процесами аграрного підприємства необхідно мати 3 головні складові:

1. Опис наявних бізнес-процесів на підприємстві.
2. Впровадження їх в роботу колективу.
3. Призначення людей, що будуть відповідальними за їх виконання. Їх ще називають стейкхолдерами.

Іноді на практиці відбувається так, що бізнес-процеси можуть бути частково автоматизовані. В такому випадку, в якості стейкхолдера може виступати, як особисто людина, так і програмне забезпечення, яке дозволяє здійснювати автоматичний контроль або автоматизоване виконання операцій.

Різні ситуації з управління бізнес-процесами на підприємстві потребують різних дій, підходів та інструментів автоматизації. Такі процеси зазвичай описуються окремо, а потім об'єднуються в загальну систему бізнес-процесів на підприємстві.

Для різних напрямів діяльності використовують різні підходи з управління бізнес-процесами. BPM (Business Process Management). BPMS (Business Process Management System). BPMN (Business Process Management System).

Існують різні технології з управління бізнес-процесами на підприємстві. Всі вони відіграють важливу роль для підвищення якості готової продукції або послуги. Саме завдяки цьому можуть бути задоволені потреби споживача (клієнтів) підприємства. А який саме це продукт, не має значення.

Найбільш розповсюдженими підходами до управління бізнес-процесами є: Прийняття стандартів управління. Удосконалення або оптимізація. Інформаційні технології. Систематизація.

Основними концепціями покращення бізнес процесів на підприємстві є: бенчмаркінг; процесне управління; перепроектування бізнес-процесів; система менеджменту якості (TQM); ціннісно-орієнтоване управління; Сервісно-орієнтоване управління; Реструктуризація підприємства; Реорганізація підприємства (злиття, поділ або перетворення); Концепція «6 сигм» або цикл DMAIC; Японська концепція поліпшення «Кайзен»; Цикл безперервного поліпшення Шухарта-Демінга; Методика швидкого аналізу рішень (FAST). BPR – реінжиніринг процесу.

Існують різні методи удосконалення бізнес-процесів підприємства: ABC (Activity Based Costing), CSF (Critical Success Factor), QFD (Quality Function Deployment), TCA (Transaction Cost Analysis), TBC (Time based Competition) та BSC (Balanced Scorecard).

Під призмою стратегічного управління бізнес-процесами увага аграрного підприємства переключається з виконання тактичних завдань на розробку та створення чіткого плану функціонування конкретних бізнес-процесів, які існують в діяльності підприємства у довгостроковому періоді. Саме застосування в діяльності підприємств підходу поділу на бізнес-процеси дозволяє йому забезпечити виконання поставлених завдань за обраними стратегіями. На думку К. Міхеєнко «використання опису та моделювання бізнес-процесів може допомогти підприємству зробити опис і змодельовати, обставини та умови, при яких стратегія підприємства може бути реалізованою» [10].

Стратегічне управління бізнес-процесами аграрних підприємств має певні стратегічні переваги які забезпечують їм досягти більшого високого рівня конкурентоздатності на ринку. Але досягти такого рівня їм вдасться тільки за умови проведення систематичного аналізу бізнес-процесів із комплексними методиками та прийомами, задля виявлення слабких та сильних боків у діяльності аграрного підприємства.

Основними етапами організації та проведення систематичного аналізу бізнес-процесів аграрного підприємства є:

1. аналіз показників результативності бізнес-процесів на підприємстві;
2. виявлення ключових бізнес-процесів, з визначенням їх проблемних питань;
3. знаходження на можливих доступних ресурсів підприємства для заходів з удосконалення бізнес-процесів підприємства;
4. відібрати форми та методи для вдосконалення та економічного моделювання бізнес-процесів на підприємстві;
5. проведення розрахунків щодо визначення ефективності запланованих заходів по удосконаленню бізнес-процесів на підприємстві;
6. проведення контролю й реалізації заходів з удосконалення бізнес-процесів.

Визначення економічного ефекту від запропонованих заходів відносно кожного бізнес-процесу здійснюється через визначення наступних показників:

- кількісна оцінка зменшення витрат наявних у підприємства ресурсів;
- визначення мінімального і максимального значення ефективності щодо кожного бізнес-процесу;
- розрахунок інтегрального ефекту від вже впроваджених заходів за класифікацією бізнес-процесів.

Задля реалізації цього завдання підприємству необхідно дотримуватися певної «гармонізації», тобто узгодженості всіх бізнес-процесів, які існують на підприємстві. Оцінка рівня узгодженості та взаємозв'язку, а також набір бізнес-процесів в діяльності аграрного підприємства можна поділити за функціональними ознаками: виробничий процес, дослідження та розробка, кадрові процеси, маркетингові й інформаційні процеси та управлінські процеси. На рис. 1. наведено основні взаємозв'язки, які виникають між бізнес-процесами

аграрного підприємства та показниками результатів його діяльності, а також демонструють ступінь ефективності та якості таких бізнес-процесів, як управління та розвиток.

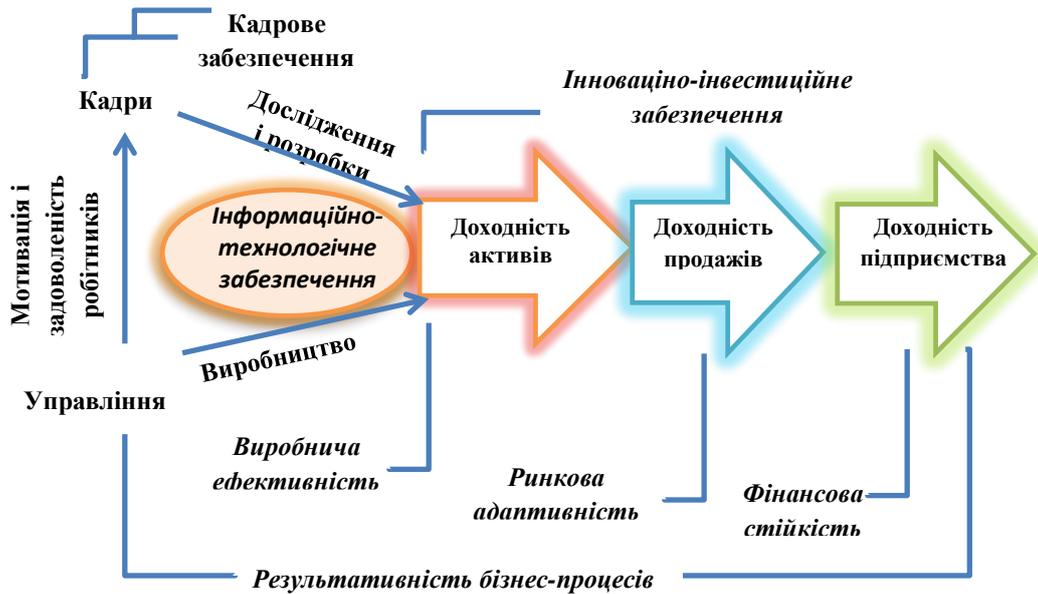

Рис 1. Основні взаємозв'язки, які виникають між бізнес-процесами аграрного підприємства та показниками результатів його діяльності
 Джерело: Розроблено авторами

Основою даного підходу є властивість цілісності й емерджентності аграрного підприємства як єдиної бізнес-системи. Такий підхід в управлінні діяльністю аграрного підприємства дозволить йому сформулювати та реалізувати довгострокову стратегію розвитку його бізнес-процесів на підставі проведення безперервного контролю, гнучких змін конфігурацій щодо забезпечення досягнення підприємством його головної місії або довгострокової мети.

З метою дослідження системи управління бізнес-процесами розглянемо модель операційної системи аграрного підприємства ТОВ «Агрофірма Мар'янівська» Березівського району Одеської області, основною діяльністю якого є рослинництво та тваринництво. (Рис. 2).

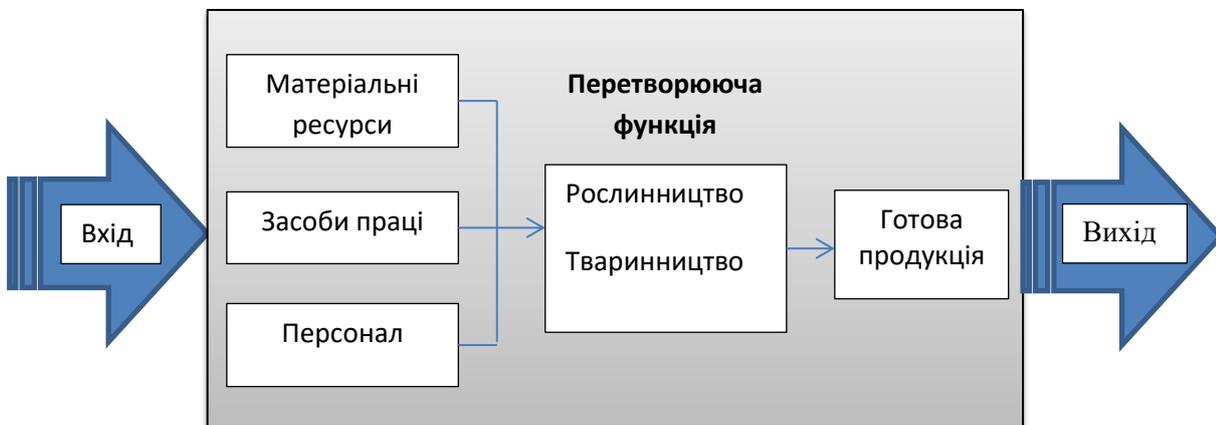

Рис 2. Модель операційної системи ТОВ «Агрофірма Мар'янівська»
 Джерело: розроблено авторами

Система управління бізнес-процесами в ТОВ «Агрофірма Мар'янівська» представлено у вигляді побудови взаємозв'язків необхідних для здійснення його господарської діяльності за об'єктами впливу, коли за кожним бізнес-процесом закріплюється відповідальна особа, яка діє на підставі посадової інструкції.

Відповідно модель операційної системи управління бізнес-процесами ТОВ «Агрофірма Мар'янівська» може бути побудована за ланцюжком «виробництво-постачання» (Рис. 3).

Рис 3. Модель операційної системи управління бізнес-процесами «виробництво-постачання» ТОВ «Агрофірма Мар'янівська»

Джерело: розроблено авторами

Наявна у ТОВ «Агрофірма Мар'янівська» модель операційної системи управління бізнес-процесами свідчить про те, що підприємство створює два види запасів (сировина і готова продукція). А обрана модель операційної системи управління бізнес-процесами обґрунтовується тим, що на думку керівника, саме за такою моделлю можна досягти максимальної ефективності здійснення операційних процесів на підприємстві. Таке обґрунтування робиться завдяки гарантованому постачанню сировини для рослинництва та тваринництва, і тому зникає необхідність щодо швидкого реагування на зміну попиту головних споживачів.

Головною ланкою в стратегічному управлінні бізнес-процесами аграрного підприємства є розробка стратегії його розвитку, яка спирається на проведення стратегічного аналізу стартових умов, а також проведення оцінки можливостей реалізації довготривалих цілей підприємства та напрямів його розвитку.

Системи управління бізнес-процесами аграрного підприємства в умовах ведення діяльності під час військового стану та змін світового ринку аграрної продукції потребує розробок щодо нових стратегічних напрямків та стратегічної політики на підприємстві, які будуть спрямовані на усунення виявлених в попередніх розділах проблем та недоліків в діяльності досліджуваного підприємства. Відтак головною концепцією удосконалення системи управління бізнес-процесами аграрного підприємства повинна стати розроблена та впроваджена нова стратегічна програма розвитку на підприємстві, яка може допомогти йому усунути недосконале використання вже наявного потенціалу існуючих високотехнологічних можливостей, які було б можливим використати для спрощення бізнес-процесів на підприємстві, або задля мінімізації витрат (наприклад за рахунок впровадження нових ІТ-розробок та програм (наприклад, Digital agro system) [11].

Використання нових інноваційних технологій в аграрному бізнесі допомагає знизити загальні витрати, за-за чого автоматично може бути

збільшено прибуток підприємства. А завдяки оцифруванню, підприємства можуть усвідомити, що вони є здатними до удосконалення в своїй галузі, потребуючи менших зусиль, оскільки процеси діджиталізації бізнес-процесів допомагають подолати підприємству багато бар'єрів і полегшують їх перехід на новий рівень управління таким підприємством [12].

Діджиталізація бізнес-процесів також може допомогти й в прийнятті керівництвом обґрунтованих управлінських рішень, тому, як вона надає можливість збирати і зберігати статистичні дані за великі періоди, проводити аналіз цих даних, за яким можна відразу розробити план дії і швидко та оперативно відреагувати на виклики будь-яких змін [13].

Впровадження такої системи управління бізнес-процесами аграрного підприємства може допомогти досягнути вирішення всіх практичних завдань на підприємстві завдяки єдиному інтерфейсу та використанню вже накопичених агрономічних знань і сучасних технологій в області ґрунто-знавства, а також раціонального використання техніки тощо.

Однак, такі перетворення в процесі планованого технологічного оновлення відразу можуть визвати на підприємстві так званій «кадровий голод», з-за виникнення потреби у нових кадрах певного фахового профілю, кваліфікації та досвіду, наприклад: оператор дронів, GPS-менеджер, диспетчер центру моніторингу, інженер систем із точного землеробства, ГІС-аналітик, фахівець з агромоделювання тощо [14].

Таким чином, при розробці стратегії системою управління бізнес-процесами на аграрному підприємстві керівництву необхідно сконцентрувати свою увагу на наступних проблемах:

- недостатньому інвестуванні в нові технології організації управління бізнес-процесами та інноваціями;
- усуненні нестачі кваліфікованого персоналу та пошуку нових фахівців;
- дослідженню втрачених можливостей диверсифікації виробництва та асортименту продукції.

Отже, розробка основних стратегічних напрямків управління бізнес-процесами аграрного підприємства передбачає зміни у політиці, практиці та процедурах реалізації загальної стратегії такого підприємства, а також розробку та реалізацію нової стратегічної програми.

Нова стратегічна програма допоможе забезпечити аграрному підприємству:

- задовільнити попит споживачів продукцією, яка більш повно задовольняє вимоги ринку, і є більш конкурентоспроможною;
- сконцентрувати ресурси підприємства та направити їх на інвестування в інноваційне технічне обладнання, що допоможе забезпечити зростання обсягів виробництва рослинництва, спрощення бізнес-процесів на підприємстві та мінімізації ризиків;
- необхідну кількість кваліфікованого персоналу, підтримати розвиток існуючих кадрів;

- досягнення розширення виробництва з невисокою собівартістю продукції завдяки інвестуванню у нові технології;
- розвиток підприємства і досягненням ним стратегічних цілей.

Узагальнюючи запропоновані ключові напрямки розвитку стратегічного управління бізнес-процесами в аграрному підприємстві, можливо тільки після вивчення його стану, а підвищення ефективності його діяльності можливе лише при впровадженні системного стратегічного управління бізнес-процесами за всіма ланками управління, які будуть об'єднувати сферу виробництва, переробки, кадрів та технічного забезпечення підприємства.

І завершальним етапом впровадження стратегії управління бізнес-процесами аграрного підприємства є стратегічний контроль, який є особливим видом управлінської діяльності на підприємстві, завдяки проведенню спостереження та своєчасної оцінки проходження процесів та етапів стратегічного управління бізнес-процесами, він допомагає забезпечити аграрному підприємству в досягати поставлені цілі та виконати обрані стратегії завдяки встановленню стійкого зворотного зв'язку.

Головною метою стратегічного контролю при впровадженні стратегії управління бізнес-процесами аграрного підприємства є сприяння зближення його фактичних і необхідних результатів проведених та виконаних робіт для забезпечення досягнення цілей підприємства завдяки виконанню поставлених завдань.

В цілому ж реалізація стратегії управління бізнес-процесами на аграрному підприємстві, а особливо її окремі складові можуть мати позитивний соціальний, економічний, екологічний ефект і сприятимуть формуванню позитивному іміджу такого підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визнаючи об'єктивний характер стратегічного управління бізнес-процесами в аграрному підприємстві, слід зазначити, що особливого значення набуває дослідження та аналіз сутності системи стратегічного управління бізнес-процесами, необхідність їх узгодження з внутрішнім середовищем та змінами у ньому, враховуючи інноваційні технологічні зміни у зовнішньому середовищі та стейкхолдерів для своєчасного та конструктивного реагування на них з боку керівництва аграрних підприємств, реалізація яких може подіяти на підвищення економічного ефекту в управлінні такою системою в складних умовах розвитку ринку аграрної галузі. Однак деякі питання щодо інноваційних методів та інструментів стратегічного управління бізнес-процесами аграрного підприємства все ще потребують подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Рєпін В.В., Єліферов В.Г. Процесний підхід до управління. Моделювання бізнес-процесів. М.: РІА "Стандарти та якість", 2004. - 408 с.
2. Костіна О. М. Діагностика та управління бізнес-процесами у контексті антикризового управління підприємством. Економічний науково-практичний журнал «Економіка і суспільство». 2017. № 10. С. 287-297.

3. Миронова О. О. Зміст і основні параметри бізнес-процесів. Publishing house Education and Science s.r.o. URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/6_102471.doc.html (дата звернення: 26.10.2022)
4. Клепікова О. А. Сучасні технології моделювання бізнес-процесів підприємства. Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер. : Економічна. 2014. № 4. С. 257-263
5. Желєзняк А., Іваницький І. Управління ресурсами аграрних підприємств на основі оптимізації бізнес-процесів. Аграрна економіка. 2016. Т. 9. № 1-2. С.116 –122
6. Демиденко В.В. Управління бізнес-процесами як складова процесного підходу до управління підприємством. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4517> (дата звернення: 20.11.2022)
7. J. Hrastnik, J. S. Cardoso, and F. Kappe, «The Business Process Knowledge Framework», ICEIS, vol. 3, p. 517 – 520, 2007.
8. ДСТУ КО 9000:2015 (КО 9000:2015, ГОТ) Системи управління якістю ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА СЛОВНИК ТЕРМІНІВ. – Київ ДП «УкрНДНЦ», 2016. - 45 с.
9. Рєпін В.В., Єліферов В.Г. Процесний підхід до управління. Моделювання бізнес-процесів. М.: РІА "Стандарти та якість", 2004. - 408 с.
10. Міхеєнко К. Вплив оптимізації бізнес процесів на капіталізацію підприємств. 2012. URL: Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_09_21/4_miheenko.htm (дата звернення: 22.11.2022)
11. Діджитал Агро - лідер цифрової трансформації сільського господарства. Діджитал Агро. 2020. URL: <https://digitalagro.ru/> (дата звернення: 26.10.2022)
12. Українські виробники стевії створюють асоціацію. LandLord. 2019. URL: <https://landlord.ua/news/prybutok-270-tys-z-1-ha-ukrainski-vyrobnyky-stevii-stvoriuiut-asotsiatsiiu/> (дата звернення: 24.11.2022)
13. Діджиталізація - запорука успіху сучасного агробізнесу. Shels. 2019. URL: <http://shels.com.ua/digitization.htm?sl=UA> (дата звернення: 19.11.2022)
14. Старинець О.Г. Використання дронів у діяльності підприємств аграрної сфери. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип.43. С.116 – 119.
15. Сучасні інструменти стратегічного управління сільськогосподарськими підприємствами. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2017. № 2 (30). С. 109-116. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/109.pdf> (дата звернення: 26.10.2022)

References:

1. Repin V.V., Yeliferov V.G. (2004) Process approach to management. Modeling of business processes. М.: РІА. *Standarti I yakost*. 408 p. [in Ukrainian]
2. Kostina O. M. (2017). Diagnostics and management of business processes in the context of anti-crisis management of the enterprise. *Economic scientific and practical journal . Ekonomika i suspilstvo*. 10, P. 287-297. [in Ukrainian].

3. Mironova O. O. Content and main parameters of business processes. Publishing house *Education and Science* s.r.o. URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/6_102471.doc.html (application date: 10/26/2022) [in Ukrainian].
4. Klepikova O. A. (2014). Modern technologies for modeling enterprise business processes. Scientific works of the Donetsk National Technical University. Series. *Economichna*. 4, P. 257-263. [in Ukrainian].
5. Zheleznyak A. (2016) Ivanytskyi I. Management of resources of agricultural enterprises based on optimization of business processes. *Agrarna economica*. Vol. 9., 1-2, P.116 –122. [in Ukrainian].
6. Demydenko V.V. Management of business processes as a component of the process approach to enterprise management. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4517> (application date: 11/20/2022) [in Ukrainian].
7. J. Hrastnik, J. S. Cardoso, and F. Kappe, «The Business Process Knowledge Framework», ICEIS, vol. 3, p. 517 – 520, 2007.
8. DSTU KO 9000:2015 (KO 9000:2015, GOT) Quality management systems BASIC PROVISIONS AND GLOSSARY OF TERMS. - Kyiv SE "UkrNDNC". 2016, 45 p. [in Ukrainian].
9. Repin V.V., Yeliferov V.G. (2004) Process approach to management. Modeling of business processes. M.: RIA , *Standarti i yakost*. 408 p. [in Ukrainian].
10. Mikheyenko K. The influence of optimization of business processes on the capitalization of enterprises. (2012). URL: http://www.confcontact.com/2012_09_21/4_miheenko.htm (application date: 11/22/2022) [in Ukrainian].
11. Digital Agro is a leader in the digital transformation of agriculture. Digital Agro. 2020. URL: <https://digitalagro.ru/> (application date: 10/26/2022) [in Ukrainian].
12. Ukrainian stevia producers create an association. LandLord. (2019). URL: <https://landlord.ua/news/prybutok-270-tys-z-1-ha-ukrainski-vyrobnyky-stevii-stvoriuiut-asotsiatsiu/> (application date: 11/24/2022) [in Ukrainian].
13. Digitization is the key to the success of modern agribusiness. Shels. (2019). URL: <http://shels.com.ua/digitization.htm?sl=UA> (application date: 11/19/2022) [in Ukrainian].
14. Starynets O.H. (2019) The use of drones in the activities of agricultural enterprises. *Prichernoomorskyi ekonomichnyy studii*. Issue.43. P.116 – 119. [in Ukrainian].
15. Modern tools of strategic management of agricultural enterprises. *Economic: realii chasu. Scientific journal*. (2017). 2 (30). P. 109-116. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/109.pdf>(application date:10/26/2022) [in Ukrainian].

УДК 351.823:330.131.7

Шабатура Тетяна Сергіївна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-7107-0167
ta_sha77@ukr.net

Гейне Валерія Леонідівна,
магістр 2 курсу спеціальності 051 «Економіка»
Одеського державного аграрного університету
ta_sha77@ukr.net

ФОРМУВАННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Анотація

Метою статті є висвітлення основних проблем розвитку сільськогосподарських підприємств та обґрунтування заходів щодо формування стану їх економічної безпеки в умовах світової пандемії COVID-19.

Науково новизна. В результаті проведення аналізу розвитку сільськогосподарських підприємств в виявлено найбільш деструктивні чинники впливу карантинних заходів і поширення COVID-19 на розвиток сільськогосподарських підприємств стали. В цьому напрямку акцентована увага на необхідності відновлення виробничого потенціалу, що, насамперед, впливатиме на мінімізацію рівня загрози «порушення відтворювального процесу», а також запропоновано алгоритм мінімізації рівня загрози «втрати фінансової стійкості», який включає заходи щодо покращення фінансового стану підприємства.

Висновки. З метою попередження або мінімізації негативного впливу загроз на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств слід ретельно підходити до обґрунтування відповідних заходів, адже методи і способи нейтралізації дії загроз мають враховувати різнопланові складові економічної безпеки підприємства, а також специфічні умови розвитку сільського господарства.

Ключові слова: економічна безпека, сільськогосподарське підприємство, ризики, загрози, світова пандемія, економічна криза.

UDC 351.863:371

Shabatura Tetyana Serhiivna,
doctor of economic sciences, professor,
Head of the Department of Economic Theory and Enterprise Economics
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-7107-0167
ta_sha77@ukr.net

Geine Valeria Leonidivna,
master's degree, 2nd year, specialty 051 "Economics"
Odessa State Agrarian University
ta_sha77@ukr.net

FORMATION OF THE STATE OF ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THE GLOBAL PANDEMIC COVID-19

Abstract

The purpose of the article is to highlight the main problems of the development of agricultural enterprises and to substantiate the measures for the formation of the state of their economic security in the conditions of the global pandemic of COVID-19.

The scientific novelty is a result of the analysis of the development of agricultural enterprises, it was found that among the most destructive factors of the impact of quarantine measures and the extension of COVID-19 on the development of agricultural enterprises were: The collapse in the work of logistics infrastructure and the breakdown in supply and domestic chains, especially under international contracts (export/import); changes in consumer demand for food; deterioration of international trade and labor shortage; rise in the cost of input resources; outflow of investments; strengthening of measures on bio-protection; expansion of the range of informal (shadow) commodity-monetary flows, etc. sustainability”, which includes measures to improve the financial situation of the enterprise.

Therefore, the improvement of the process of forming the state of economic security of agricultural enterprises should be realized on the basis of intensification of the system of management decisions aimed at ensuring the sustainable development of the enterprise, substantiating the scenarios of its strategic development on the basis of the use of flexible regulatory instruments and measures of initial response to the action of probable risks, and participation in the programs of state support.

Conclusions. The formation of economic security depends to a large extent on how the enterprise will resist the influence of external and internal factors of threats and risks, especially in the conditions of the global economic crisis provoked by the pandemic COVID-19. In order to prevent or minimize the negative impact of threats on the economic security of an agricultural enterprise, the appropriate measures should be carefully considered, since methods and methods of neutralization of the threats should take into account the various components of the economic security of the enterprise, as well as specific conditions for the development of agriculture.

Key words: Economic security, agricultural enterprise, risks, threats, global pandemic, economic crisis.

Вступ. Сучасні реалії функціонування вітчизняних сільськогосподарських підприємств характеризуються досить складною ситуацією. Поширення спалахів пандемії COVID-19 по всьому світу змінило діяльність всіх компаній без винятку. За таких обставин умови роботи підприємств обумовлені високим рівнем ризику нестійкості та нестабільності, що призводить до загального зниження рівня їх економічної безпеки і, як наслідок, можливості забезпечення подальшого економічного зростання. У зв'язку з цим проблема формування стану економічної безпеки вітчизняних

підприємств, зокрема аграрного сектору, набуває підвищеної уваги, а тому потребує нагального вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що в науковому колі дискусії щодо вирішення проблем забезпечення вітчизняних сільськогосподарських підприємств економічною безпекою ведуться доволі довго. Цьому питанню присвячено багато праць таких відомих науковців, як: Бондарчук Н.В., Василішин С. І., Васільєва Л. М., Козловський А. В., Корнієнко Т. О., Мазур Г. Ф. [1-5]. Проте, в умовах дії світової економічної кризи, спровокованої пандемією COVID-19, ця проблема набуває апогею, а тому активно обговорюється в колах наукової спільноти та висвітлюється в багатьох наукових працях, зокрема: Могильного О. М., Патики Н. І., Пугачова М. І., Тулуша Л. Д., Ходаківської О. В., Шпикуляка О. Г. [6], й потребує подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз розвитку сільськогосподарських підприємств та обґрунтування заходів щодо формування стану їх економічної безпеки в умовах світової пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі на розвиток суб'єкти аграрного сектору негативно впливають процеси світової пандемії економічної COVID-19. Така ситуація тільки актуалізує потребу нарощення сільськогосподарськими підприємствами здатностей адаптуватися до змін навколишнього середовища та втримувати свої конкурентні переваги [5]. Разом з цим, враховуючи швидкий розвиток соціально-економічних процесів, перехід національної економіки на траєкторію цифровізації та діджиталізації, першочерговості набуває необхідність інноваційного оновлення процесів виробництва сільськогосподарської продукції, організаційного порядку залучення та використання інвестицій, фінансового забезпечення господарської діяльності, нарощення професійних компетентностей кадрів на всіх рівнях функціонування сільськогосподарських підприємств, розширення можливостей використання інформації та забезпечення ефективного захисту підприємства [4].

Систематизовані науковцями в процесі дослідження окремі групи факторів, які негативно відбиваються на розвитку вітчизняних сільськогосподарських підприємств через дію світової пандемії, проявляються в наступному:

- інституційні – міжнародні, державні, регіональні та місцеві обмеження, встановлені законами та нормативно-правовими актами, що стосуються їх реалізації;
- організаційно-розпорядчі – зупинка транспорту, закриття ринків, магазинів, блокування в'їзду та виїзду з міст, сільських населених пунктів тощо. Стає більш актуальною потреба в самозабезпеченні домогосподарств продуктами харчування та питною водою, засобами особистої гігієни, особливо в сільській місцевості;
- логістичні – шляхом блокування (обмеження) звичайних ланцюгів

постачання ресурсів та збуту продукції, як на локальному, так і на міжнародному рівнях (затримка доставки, збільшення витрат на доставку);

- структурно-ринкові – негативні тенденції, пов'язані з кон'юктурою внутрішнього, регіонального та світового ринку; спекулятивне зростання внутрішніх цін, падіння цін на світовому ринку; зниження платоспроможного попиту населення, зміна структури споживчого кошика споживчих товарів;

- виробничі – в зменшенні обсягів виробництва та погіршенні якості продукції через можливе недотримання технологій, порушенні логістичних ланцюгів, перебоїв у постачанні матеріально-технічних ресурсів та послуг для сільського господарства;

- інвестиційні та інноваційні – в зменшенні обсягів інвестицій, як валового нагромадження основних засобів, так і в зміні запасів оборотних коштів, а отже – в при зупинці впровадження новітніх технологій та модернізації виробництва, переробки, зберігання, пакування та реалізації продукції;

- ресурсні – ризики, пов'язаним із постачанням ресурсів через порушення національних і міжнародних ланцюжків створення доданої вартості, брак кваліфікованих працівників для експлуатації, обслуговування та моніторингу (через захворювання на COVID-19, карантин, самоізоляцію). А також, як дефіцит матеріальних, фінансових та інших ресурсів для ведення сільського господарства та реалізації його продукції за відповідною ціною та якістю;

- регуляторні - рівні державної підтримки вітчизняних товаровиробників і найманих працівників, поширенні практики використання захисних та протекціоністських механізмів в умовах запровадження обмежувальних заходів;

- екологічні – шляхом посилення заходів біозахисту, відповідності продукції вітчизняного виробництва вимогам екологічності та безпеки на внутрішньому та світовому ринках;

- соціально-психологічні та інші фактори - самообмеження в соціальних, економічних та інших контактах з людьми (споживачами) для захисту від поширення COVID-19 тощо [6-11].

Поєднання цих факторів може проявлятися з різною інтенсивністю та деструктивністю впливу на господарську діяльність сільськогосподарських підприємств, послаблюючи стан їх економічної безпеки. Так, запровадження карантинних заходів стало суттєвим чинником, який негативно позначився на їх розвитку, а саме на зменшенні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в 2020 році порівняно з 2019 роком (табл. 1).

Таблиця 1.

Макроекономічна результативність господарської діяльності в аграрному секторі економіки України

Показники	2020 рік		2019 рік	
	Січень-червень	Січень-вересень	Січень-червень	Січень-вересень
Індекси фізичного обсягу продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами¹, %				
продукція сільського господарства – всього	94,3	90,4	123	121,1
продукція рослинництва	92,9	88,3	127,7	126,4
продукція тваринництва	99,4	99,8	109,3	101,9
Індекси цін продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами¹, %				
продукція сільського господарства – всього	100,3	107,4	98,1	95
продукція рослинництва	100,3	109	98,5	94,2
продукція тваринництва	100	100,6	96,4	97,8
Сукупний індекс витрат на виробництво сільськогосподарської продукції¹, %				
продукція сільського господарства – всього	93,8	95,9	104	101,8
продукція рослинництва	92,1	93,8	103,9	101,9
продукція тваринництва	96	98	103,8	101,2

¹ До відповідного періоду попереднього року.

Джерело: Розраховано авторами на основі даних Державної служби статистики України[8]

До найбільших фінансових й іміджевих втрат, на думку ряду науковців, потрапили малі та середні за розмірами сільськогосподарські підприємства, які зорієнтовані переважно на виробництво нішевої продукції. Найбільш деструктивними чинниками впливу карантинних заходів і поширення COVID-19 на аграрний сектор в цей період стали: збої в роботі логістичної інфраструктури та розриви в постачальницько-збутових ланцюгах, особливо за міжнародними контрактами (експорт/імпорт); зміни споживчого попиту на продовольство; погіршення міжнародної торгівлі та дефіцит робочої сили; подорожчання вхідних ресурсів; відтік інвестицій; посилення заходів із біозахисту; розширення спектру неформальних (тіньових) товарно-грошових потоків тощо [6-11].

Для стабілізації такої ситуації з боку держави було запроваджено низку наступних заходів, а саме: державна підтримка, зниження облікової ставки НБУ, зниження цін на окремі ресурси (паливо, добрива), скорочення легального імпорту та збільшення попиту на основні продукти з боку країн-імпортерів. Оскільки за інституційним характером фактори поділяються на екзо- та ендогенні, звідси треба враховувати їхній вплив на аграрний сектор під час ухвалення відповідних політичних рішень і цільових державно-регуляторних механізмів, спрямованих на пом'якшення ризиків та мінімізації їх негативного впливу на суб'єкти господарювання, а по можливості трансформацію викликів у конкурентні переваги на зовнішніх агропродовольчих ринках [6, с. 16].

Не зважаючи на такі обставини, навіть у складні роки, аграрний сектор економіки України залишається ключовим драйвером економіки держави, фундаментом забезпечення продовольчої безпеки. Вже починаючи з 2021 року, навіть пропри негативну дію COVID-19, виробництво сільськогосподарської продукції в цілому починає відзначатися позитивною тенденцією до зростання. Так, приріст виробництва сільськогосподарської продукції в Україні за цей рік склав 14,4% порівняно з попереднім роком. Зокрема, сільськогосподарські підприємства за один календарний рік збільшили виробництво на 19,2%, а господарства населення – на 5,5%. Виробництво продукції рослинництва помітно зросло на 19,9%, тоді як продукції тваринництва дещо впало на 4,4%. Зокрема, виробництво яєць за цей період скоротилося на 13% і склало 14,1 млрд. штук. Водночас господарства зменшили виробництво яєць на 21,7%, а господарства населення – на 2,4%. Обсяг валового виробництва молока за 12 місяців 2021 року становить 8,7 млн. тонн, що на 6% менше відповідного періоду минулого року. При цьому обсяг виробництва молока в господарствах населення скоротився на 8%, а на молокозаводах майже не змінився (2,75 млн. тонн) [9].

Одним із головних факторів зниження виробництва продукції тваринництва є загальне технічне і технологічне відставання галузі, що поступово наближує виробництво даного виду продукції до небезпечного стану. Саме тому техніко-технологічне оновлення сільськогосподарських підприємств посідає одне із перших місць в напрямку відновлення виробничого процесу, а отже в забезпеченні економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Як свідчить світовий досвід, інноваційний шлях розвитку сільського господарства не можливий без «технологічної революції». Вже сьогодні світовими аграрними лідерами широко застосовуються геоінформаційні технології, багатоопераційні енергозберігаючі сільськогосподарські агрегати, селекція високоврожайних сортів рослин і виведення високопродуктивних порід тварин, створення біологічно активних кормових добавок, нових лікарських засобів для тварин, сучасні методи боротьби з хворобами тварин і рослин [10]. Такий досвід свідчить про необхідність відновлення виробничого потенціалу і вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами, що, насамперед, впливатиме на

мінімізацію ризику рівня загрози «порушення відтворювального процесу» (рис. 1).

Рис 1. Алгоритм мінімізації рівня загрози «порушення відтворювального процесу» в сільськогосподарських підприємствах

Джерело: розроблено авторами за джерелом [5]

Відповідно ключовими напрямками впровадження техніко-технологічних інновацій у сільськогосподарське виробництво, на нашу думку, мають бути такі:

- розробка та впровадження фінансових програм на обласному рівні, спрямованих на створення мереж сервісних центрів по обслуговуванню сільськогосподарської техніки та пунктів прокату сільськогосподарської техніки в регіоні, машинно-технологічних станцій;

- стимулювання впровадження підприємствами екологічно чистих технологій для виробництва сільськогосподарської продукції та модернізації зрошувальних та дренажних систем;

- співробітництво на регіональному рівні сільгоспвиробників, представників науково-дослідних установ, машинобудівного комплексу з метою обґрунтування можливостей удосконалення систем меліорації з впровадженням водо- і енергозберігаючих технологій [5].

Але модернізація техніко-технологічного процесу аграрного виробництва, це лише одна із складових елементів формування системи економічної безпеки підприємства. Слід пам'ятати про ризики, які постійно генеруються змінами ринкового простору, нестабільністю політико-економічної системи держави, поглибленням глобалізаційних процесів, а тому

вони нерозривно пов'язані із господарською діяльністю. В цьому напрямку головним є впровадження інструментарію попередження або мінімізації ризиків на основі аналізу інформації про причину їх виникнення. Ключовим важелем управління ризиками є збір та аналіз необхідної інформації щодо природи виникнення ризиків, характер їх дії, заходи мінімізації або усунення та витрати пов'язані з цим, їх вплив на кінцеві результати виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств. Саме «управління ризиками – це складна й динамічна галузь економічної науки, яка склалася як об'єктивний процес, покликаний запобігти ймовірним негативним (деструктивним) наслідкам впливу різноманітних економічних явищ та процесів на стан і кінцеві результати підприємницької діяльності» [2, с.180].

На думку Бондарчук Н. В. і Васильєвої Л. М. «аналітичне забезпечення на підприємстві при формуванні стану економічної безпеки підприємства має:

- забезпечувати стійкий фінансово-економічний розвиток підприємства;
- визначати оптимальні критерії використання наявних ресурсів на підприємстві;
- забезпечувати фінансову стійкість і подолання існуючих та можливих внутрішніх і зовнішніх загроз підприємства;
- забезпечувати прийняття оптимальних управлінських рішень на основі обробки аналітичної інформації;
- забезпечувати постійний контроль за здійсненням економічної безпеки підприємства як в цілому [1, с.490].

Крім того, в системі економічної безпеки сільськогосподарських підприємств не слід забувати і про види безпеки, які впливають на її рівень. Ці безпеки слід розрізняти так: виконання майнових зобов'язань, поліпшення навколишнього середовища, запобігання витрат майбутніх періодів, використання гарантійного обслуговування, оновлення тощо, створення резервів для покриття витрат, пов'язаних із штрафами тощо.

Тому серед найважливіших умов для функціонування суб'єкта господарювання в контексті формування стану його економічної безпеки в умовах світової пандемії слід виділити такі:

- значне скорочення коштів для ведення бізнесу (матеріальних, фінансових, кадрових, техніко-технологічних тощо);
- підвищення раціональної організації системи управління суб'єктом господарювання шляхом максимального використання дистанційних технологій;
- соціальна відповідність суб'єкту господарювання, що позначатиметься на прихильності споживчої аудиторії користуватися продукцією чи послуги, які виробляє суб'єкт господарювання;
- посилення ролі системи ефективного захисту господарської діяльності суб'єкта господарювання від зовнішніх і внутрішніх загроз та забезпечення безпеки його трудових, матеріальних, фінансових, інформаційних та інших складових ресурсного потенціалу.

Отже, основні загрози економічної безпеки сільськогосподарських підприємств в умовах світової економічної кризи, спровокованої пандемією COVID-19, можна класифікувати:

- за сферою виникнення – зовнішні, які виникли за межами підприємства;
- за можливістю передбачення - непередбачувані, які виникли несподівано, причина їх утворення і напрямок первинного впливу невідомі;
- залежно від природи виникнення: форс-мажорні, тобто виникли без втручання керівництва підприємства, це обставини непереборної сили;
- за розміром збитку - значні, катастрофічні.

Сьогодні сільськогосподарським підприємствам не вистачає коштів для забезпечення своїх потреб. Тому пропонуємо до розгляду алгоритм мінімізації рівня загрози «втрати фінансової стійкості», яка включає заходи щодо покращення фінансового стану підприємства (рис. 2).

Рис 2. Алгоритм мінімізації рівня загрози «втрати фінансової стійкості» в сільськогосподарських підприємствах

Джерело: розроблено авторами за джерелом [5]

Це, насамперед, заходи щодо вдосконалення регіонального управління сільськогосподарськими підприємствами, зокрема:

- модернізація комплексних регіональних програм розвитку села. Зміцнення стану сільської місцевості шляхом визначення особливостей регіону та наявних ресурсних можливостей для виробництва продукції окремих видів сільського господарства;
- посилити практику соціального партнерства з аграрними підприємствами на регіональному рівні для залучення позабюджетних коштів

для розвитку інженерних мереж енерго- та газопостачання, транспорту та інформаційного зв'язку в сільській місцевості;

- розробка та впровадження інвестиційних проектів із залучення нових технологій виробництва з метою підвищення продуктивності, в основному, агрохолдингів області;

- спрощення доступу аграріїв до програм державної підтримки шляхом спрощення процедури укладання строкових договорів з урахуванням цінової політики на ринку зернових;

- розробка державної програми імпортно-експортного контролю.

Отже, вдосконалення процесу формування стану економічної безпеки сільськогосподарських підприємств має реалізовуватися на основі активізації системи управлінських рішень, спрямованих на забезпечення сталого розвитку підприємства, обґрунтуванні сценаріїв його стратегічного розвитку на основі використання гнучких регуляторних інструментів та заходів завчасного реагування на дію ймовірних ризиків, а участі в програмах державної підтримки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування стану економічної безпеки значною мірою залежить від того, як підприємство буде протистояти впливу зовнішніх і внутрішніх факторів загроз і небезпек, особливо в умовах світової економічної кризи, провокованої пандемією COVID-19. З метою попередження або мінімізації негативного впливу загроз на економічну безпеку сільськогосподарського підприємства слід ретельно підходити до обґрунтування відповідних заходів, адже методи і способи нейтралізації дії загроз мають враховувати різнопланові складові економічної безпеки підприємства, а також специфічні умови розвитку сільського господарства. Тому в перспективі подальших досліджень стає необхідність обґрунтування інструментарію діагностики економічної безпеки сільськогосподарських підприємств з урахуванням специфіки розвитку галузі та поширенням наслідків дії світової пандемії.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук Н. В., Васільєва Л. М. Роль обліку у забезпеченні економічної безпеки підприємств. *Молодий вчений*. 2017. № 9. С. 489-492.

2. Василішин С. І. Ризики економічної безпеки в системі обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3(2). С. 178-183.

3. Козловський А. В., Мазур Г. Ф. Сучасні заходи стимулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні. *Агросвіт*. 2017. № 8. С. 12–18.

4. Корнієнко Т. О. Управління фінансовою безпекою на підприємстві. *Інноваційна економіка*. 2013. № 8. С. 350–353.

5. Корнієнко Т. О. Концептуальні засади підвищення дієвості процесу формування стану економічної безпеки в сільськогосподарських підприємствах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2019. № 4 (24). С. 30-34.

6. Ходаківська О. В., Пугачов М. І., Патица Н. І., Шпикуляк О. Г., Могильний О. М., Тулуш Л. Д. Вплив COVID-19 на аграрний сектор та продовольчу безпеку держави. *Економіка АПК*, 2020, № 12. С.6-21.

7. Shabatura T., Gryshova I., Nikoliuk Ol., Petrov I. Recommendations on state measures for reconstruction of the tourist sector of Ukraine in the convention of the Covid-19 pandemic. *Public Administration for Sustainable Development: New Challenges and Perspectives* : Collective Monograph / The general ed. Chechel A.O., Khlobystov Ie.V., Śleziak M. Mariupol - Bielsko-Biala (Poland): University of Economics and Humanities, 2020. p. 159-177.

8. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (Дата звернення: 22.09.22).

9. В Україні за 2021 рік значно зросло сільгоспвиробництво: які області потрапили у топ. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/v-ukrajini-za-2021-rik-znachno-zroslo-silgospvirobnictvo-de-virobili-naybilshe-novini-11678404.htm> (Дата звернення: 22.09.22).

10. Грановська В. Г. Перспективи розвитку підприємств органічного сектору. *Агросвіт*. 2017. № 3. С. 10–16.

11. Балян А.В., Гришова І.Ю. Шабатура Т.С. Публічна політика та державна підтримка розвитку аграрного виробництва в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 156-167. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1906/1786> (Дата звернення: 22.09.22).

References:

1. Bondarchuk, N.V., Vasil'ieva L. M. (2017). *Rol' obliku u zabezpechenni ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv*. [The role of accounting in ensuring the economic security of enterprises]. *Molodyj vchenyj*. no. 9, pp. 489-492 (in Ukrainian).

2. Vasylyshyn, S.I. (2019). *Ryzyky ekonomichnoi bezpeky v systemi oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia pidpriemstvamy*. [Risks of economic security in the system of accounting and analytical support for enterprise management]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*. vol. 3(2), pp. 178-183 (in Ukrainian).

3. Kozlovs'kyj, A.V., Mazur, H.F. (2017). *Suchasni zakhody stymuliuвання rozvytku ahropromysloвого vyrobnytstva v Ukraini*. [Modern measures to stimulate the development of agro-industrial production in Ukraine]. *Ahrosvit*. no. 8, pp. 12–18 (in Ukrainian).

4. Korniienko, T.O. (2013). *Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu na pidpriemstvi*. [Management of financial security at the enterprise]. *Innovatsijna ekonomika*. no. 8, pp. 350–353 (in Ukrainian).

5. Korniienko, T.O. (2019). *Kontseptual'ni zasady pidvyschennia diievosti protsesu formuvannia stanu ekonomichnoi bezpeky v sil's'kohospodars'kykh pidpriemstvakh*. [Conceptual principles of increasing the effectiveness of the process

of forming the state of economic security in agricultural enterprises]. *Mizhnarodnj naukovyj zhurnal «Internauka»*. no. 4 (24), pp. 30-34 (in Ukrainian).

6. Khodakivs'ka, O.V., Puhachov, M.I., Patyka, N.I., Shpykuliak, O.H., Mohyl'nyj, O. M., Tulush, L.D. (2020). *Vplyv COVID-19 na ahrarnyj sektor ta prodovol'chu bezpeku derzhavy*. [Impact of COVID-19 on the agricultural sector and food security of the state]. *Ekonomika APK*. no. 12, pp. 6-21(in Ukrainian).

7. Shabatura, T., Gryshova, I., Nikoliuk, Ol., Petrov, I. (2020). Recommendations on state measures for reconstruction of the tourist sector of Ukraine in the convention of the Covid-19 pandemic. *Public Administration for Sustainable Development: New Challenges and Perspectives* : Collective Monograph / The general ed. Chechel A.O., Khlobystov, Ie.V., Śleziak, M. Mariupol - Bielsko-Biala (Poland): University of Economics and Humanities. pp. 159-177 (in Poland):

8. *Statystychna informatsiia. Derzhavna sluzhba statystyky* [Ukrainy Statistical information. State Statistics Service of Ukraine] Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (Accessed 22 September 2022).

9. *V Ukraini za 2021 rik znachno zroslo sil'hospvyrobnytstvo: iaki oblasti potrapyly u top* [In Ukraine, agricultural production increased significantly in 2021: which regions made it to the top] Available at: <https://www.unian.ua/economics/agro/v-ukrajini-za-2021-rik-znachno-zroslo-silgospvirobnictvo-de-virobili-naybilshe-novini-11678404.htm> (Accessed 22 September 2022).

10. Hranovs'ka, V.H. (2017). *Perspektyvy rozvytku pidpriemstv orhanichnoho sektoru*. [Prospects for the development of organic sector enterprises]. *Ahrosvit*. no. 3, pp. 10–16 (in Ukrainian).

11. Balian, A.V., Hryshova, I.Yu., Shabatura, T.S. (2021). *Publichna polityka ta derzhavna pidtrymka rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva v Ukraini*. [Public policy and state support for the development of agricultural production in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. no. 2, pp. 156-167. Available at: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1906/1786> (Accessed 22 September 2022).

УДК: 633.85(477.74)

Шевченко Аліса Анатоліївна,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-3581-7884
alisochka1978@gmail.com

Василинич Тетяна Олексіївна
студентка факультету економіки та управління
Одеського державного аграрного університету
спеціальність «Облік і оподаткування»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РІПАКІВНИЦТВА В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація

Проведено аналіз експорту ріпаку. Виявлено, що на перспективу частка експорту у 2022 – 2023 МР в Україні за оптимістичного сценарію зросте до 89 %, а за песимістичного – до 96 %. Встановлено, що частка переробки в Україні насіння ріпаку є вкрай мізерною. Країни ЄС, куди експортується український ріпак, переробляють його на біопаливо. Енергетична проблема в Україні і світі зростає. Серед олійних культур ріпак не так давно став популярним серед українських аграріїв. Але за останні 22 роки ситуація змінилась під дією зовнішніх факторів: посівна площа під ріпаком в господарствах усіх категорій в Україні зростає у 2021 р. у 4,7 рази. Рівень урожайності культури по Україні залишається низьким. Одним із лідерів у виробництві насіння ріпаку по Україні є Одеська область. Але середній рівень урожайності по Одеській області є низьким у порівнянні з іншими регіонами через посуху. Зниження рентабельності виробництва ріпаку пов'язано із зростанням витрат виробництва та мінливістю ціни реалізації насіння. З метою гнучкого реагування на усі виклики ми пропонуємо аграріям Одещини переходити на вирощування ріпаку за ресурсозберігаючими технологіями, які передбачають мінімальний обробіток ґрунту: no-till та strip-till. Ці технології на перспективу мінімізують виробничі витрати, а також підвищать рівень урожайності культур. В Україні подальший розвиток галузі ріпаківництва має відбуватись змінами у законодавчій базі і виваженій підтримці з боку держави в напрямку нарощування обсягів переробки насіння в країні і експорту не сировини, а готової олії та біопалива.

***Ключові слова:** ріпак, розвиток, біопаливо, Одеська область, ресурсозберігаюча технологія, no-till та strip-till.*

UDC:633.85(477.74)

Shevchenko Alisa Anatolyivna,
candidate of economic sciences, associate professor
Department of Economic Theory and Enterprise Economics
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-3581-7884
alisochka1978@gmail.com

Vasylynch Tetyana Oleksiivna
student of the Faculty of Economics and Management
specialty "Accounting and taxation"

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF ROPE FARMING IN THE ODESSA REGION

Abstract

The purpose of the article is to study the future prospects of the economic and technological development of rapeseed production in the Odessa region under modern conditions.

The scientific novelty of the research lies in the proposed economic-technological direction of development of the branch for the future.

An analysis of rapeseed export was carried out. It was revealed that the share of exports in the 2022-2023 financial year in Ukraine will increase to 89% under the optimistic scenario, and up to 96% under the pessimistic scenario. It was established that the share of rape seed processing in Ukraine is extremely small. EU countries, where Ukrainian rapeseed is exported, process it into biofuel. The energy problem in Ukraine and the world is growing. Among the oil crops, rapeseed became popular among Ukrainian farmers not so long ago. But over the past 22 years, the situation has changed under the influence of external factors: in 2021, the cultivated area under rapeseed in farms of all categories in Ukraine increased by 4.7 times. The level of crop productivity in Ukraine remains low. Odessa region is one of the leaders in the production of rapeseed in Ukraine. But the average level of productivity in Odessa region is low compared to other regions due to drought. The decrease in the profitability of rapeseed production is due to the increase in production costs and the variability of the sale price of seeds.

Conclusions. In order to flexibly respond to all challenges, we suggest that the farmers of Odessa region switch to the cultivation of rapeseed using resource-saving technologies that involve minimal tillage: no-till and strip-till. These technologies will minimize production costs in the future, and will also increase the level of crop productivity. In Ukraine, the further development of the rapeseed industry should take place through changes in the legislative framework and balanced support from the state in the direction of increasing the volume of seed processing in the country and exporting not raw materials, but finished oil and biofuel.

Key words: rapeseed, development, biofuel, Odessa region, resource-saving technology, no-till and strip-till.

Постановка проблеми. Головним завданням аграрного сектору в Україні є забезпечення продовольчої безпеки держави. Наша країна володіє унікальним земельним потенціалом, який при підвищенні ефективності його використання може забезпечити вирішення не лише продовольчої безпеки України, а і продовольчої незалежності. Тому в сучасних умовах, одним із основних завдань, яке б сприяло зростанню економіки країни в цілому через підвищення ефективності аграрного виробництва, є вибір найбільш пріоритетних напрямів розвитку галузей.

В напрямку досліджень нашу увагу привернув саме ріпак, який є культурою цінною за вмістом олії, а також має досить високу потенційну врожайність; продукцію якого широко використовують у харчовій промисловості, паливній сфері та в багатьох інших галузях, завдяки своїм унікальним біологічним та хімічним властивостям. Це багатообіцяюча олійна

культура на світовому та вітчизняному ринках, внаслідок її використання як сировини для отримання харчових, технічних олій та високобілкових кормів.

Зазначимо, що розвиток ріпаківництва може сприяти в Україні і розвитку галузі бджільництва, адже з одного гектара ріпаку можна отримати до 100 кг меду.

Слід також відмітити, що в сучасному землеробстві спостерігається скорочення гарних попередників для основних конкурентоспроможних с.-г. культур, як наприклад, озимої пшениці та інших зернових культур. Це в свою чергу змушує аграріїв, для формування високого урожаю з одиниці площі, потужно застосовувати систему мінерального удобрення та систему захисту культур від шкідників, хвороб та бур'янів, що значно знижує, як наслідок, потенційну прибутковість аграрного бізнесу через вимушені додаткові витрати. Озимий ріпак, як вважають більшість вчених агрономів, і ми підтримуємо їх думку, є прекрасним попередником для більшості зернових культур і гарним «фітосанітаром» ґрунтів.

Також вирощування ріпаку не суперечить вимогам довкілля, при дотриманні принципів адаптивно - ландшафтного землеробства та інтегрованого захисту рослин. Посіви ріпаку сприяють поліпшенню довкілля, через виділення в повітря значної кількості кисню, що робить цю культуру не тільки економічно вигідною, а й приносить користь нашому навколишньому середовищу, що так актуально в наших сучасних реаліях.

Ріпак – однорічна трав'яниста рослина, яка відноситься до родини хрестоцвітних. Його насіння наділене вмістом олії в своєму складі. Воно містить від 48 до 52% олії. Розрізняють два види ріпаку: озимий та ярий ріпак або кольза.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Подальші перспективи розвитку виробництва ріпаку активно досліджуються багатьма науковцями. Так, вагомі напрацювання в напрямі економічних та технологічних аспектів виробництва ріпаку здійснили ряд вчених.

Токарчук Д.М. здійснював аналіз сучасного стану виробництва ріпаку як важливої енергетичної культури в країнах ЄС та в Україні [1].

Гринишин Г.М. розробив заходи щодо підвищення ефективності вирощування ріпаку та обґрунтував створення перспективних параметрів розвитку галузі ріпаківництва [2].

Ягелюк С. В., Ткачук В. В., Речун О. Ю. займались аналізом ринку технічних культур, зокрема ріпаку. Встановили проблеми та особливості його розвитку. Досліджували напрямки формування та поширення ріпаку в Україні [3].

Гойсюк Л.В. досліджував тенденції ринку ріпаку в Україні та світі та оцінив вплив рівня ціни на прибутковість насіння ріпаку [4].

Казанджі А.В. в науковій роботі розглянула сучасні тенденції розвитку олійно - жирового підкомплексу України як експортоорієнтованої сфери АПК. Займалась пошуком чинників, що сприяють позитивній динаміці нарощення

обсягів виробництва продукції олійного підкомплексу та актуалізують перспективність його розвитку в Україні [5].

Мацера О.О. сформувала показники економічної ефективності вирощування ріпаку озимого залежно від елементів технології [6].

Шевченко А.А. займалась дослідженням впровадження технології мінімальної обробки при вирощуванні с.-г. культур, зокрема ріпаку. В науковій роботі зазначено «Практика показує, що відмова від оранки знижує поточні витрати сільгосп підприємств на 30 - 80%, відбувається запобігання ерозії ґрунту і підвищення її родючості. Тому ресурсозберігаюче землеробство було визнано на Першому Всесвітньому конгресі землеробства найбільш перспективним рішенням економічних, соціальних і екологічних проблем в усьому світі» [7, 8].

Але в умовах сьогодення в Україні, питання доцільності нарощування обсягів виробництва ріпаку залишається до кінця не визначеним. Також відкритою залишається проблема сталості показників ефективності виробництва ріпаку; потребують подальшого дослідження напрями саме економіко – технологічного розвитку галузі ріпаківництва на перспективу. Актуальним є питання гнучкого реагування аграріїв Одещини на усі зовнішні виклики.

Метою статті є дослідження подальших перспектив економіко – технологічного розвитку виробництва ріпаку в Одеській області в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Частка експорту ріпаку за даними ІА «АПК – Інформ» [9] у 2021/2022 маркетинговому році склала 86 % і тільки 418 тис. тонн було перероблено в Україні. Основний обсяг насіння закупають країни ЄС (біля 95 %). У 2021 – 2022 МР у світовому розподілі експортерів ріпаку наша держава посіла третє місце після Канади та Австралії (в попередньому році Україна перебувала на 2-му місці). За їх прогнозами на перспективу частка експорту у 2022 – 2023 МР за оптимістичного сценарію зросте до 89 %, а за песимістичного – до 96 %. На жаль, частка переробки в Україні насіння ріпаку є вкрай мізерною. Хоча останнім часом стрімко розвивається новий напрям використання ріпакової олії – біопаливо для двигунів внутрішнього згорання, використання якого розглядається як один із альтернативних засобів перетворення джерел енергії і зниження залежності України від імпортованих енергоресурсів, що дуже є важливим в сучасних умовах, пов'язаними із катастрофічним дефіцитом палива. І дослідження показують, що переважна кількість експортованого насіння ріпаку саме використовується у світі для виробництва біодизеля. В Україні також на державному рівні розглядалися питання активізації переробки насіння ріпаку на біопаливо, навіть, були затверджені відповідні програми розвитку, але, на жаль, фактичного виконання програм не було досягнуто в країні.

Відмітимо, що традиційно в Україні головною олійною культурою був завжди соняшник. Так, у 2000 році, питома вага соняшнику в посівах олійних культур господарств усіх категорій становила 90,4 %, а площа посіву – 2942,9

тис. га. Частка ж ріпаку озимої і ярої форм відповідно склала 6,6 %, а площа посіву - 214,3 тис. га. Отже, як бачимо, 22 роки тому в Україні ріпак був для аграріїв не «цікавим» бізнесом. Але за цей час багато чого змінилось під дією зовнішніх факторів, і в першу чергу через зміну попиту на первинну і вторинну продукцію ріпаківництва на світових ринках: посівна площа під ріпаком в господарствах усіх категорій зросла у 2021 р. у 4,7 рази при одночасному зростанні частки його в олійних культурах до 11,2 %. Частка соняшнику в посівах олійних у 2021 р. проти 2000 р. зменшилась на 16,8 %. Слід також зазначити структурні зрушення, які відбулись за досліджуемий період, і в формах посіву цієї культури. Так, у 2000 р. в посівах ріпаку, 52 % було зайнято саме озимою формою, тобто - 48 % площ засіяно було кользаю. Але в подальшому аграрії, через переваги озимої форми ріпаку, які зводяться до вищої потенційної урожайності саме цієї форми в порівнянні із ярою, збільшили площі посіву саме озимої форми, а частка її у 2021 р. становила вже 96,9 % в посівах ріпаку.

Як видно з рисунку 1, частка ріпаку у виробництві продукції олійних культур у 2021 році зросла до 12,8 % проти 3,6 % у 2000 році.

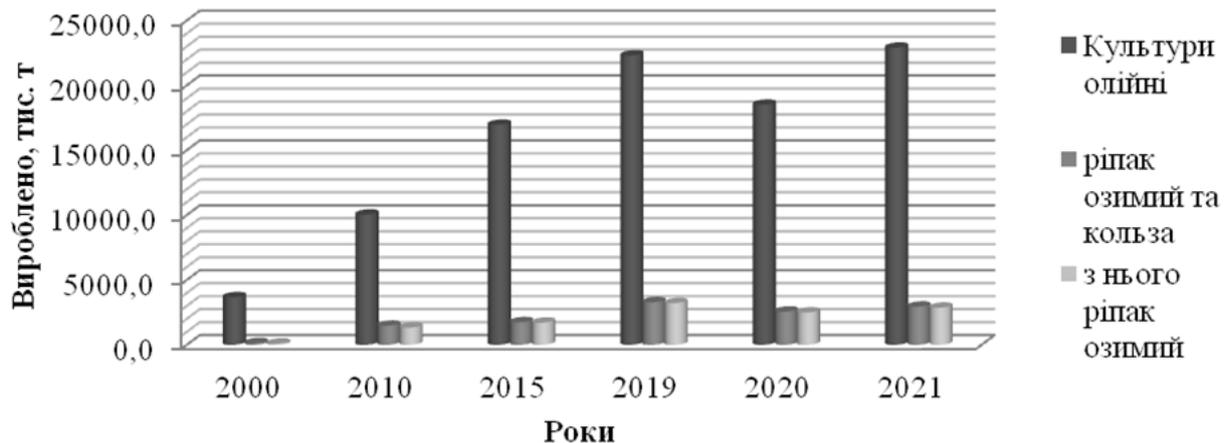

Рис 1. Виробництво продукції олійних культур та ріпаку в Україні в господарствах усіх категорій, тис. т

Джерело: [10]

За 21 рік відбулись значні позитивні зрушення і в технології вирощування озимого ріпаку, що відобразилось на підвищенні середнього рівня урожайності культури по Україні. Так, у 2000 році середній рівень урожайності по Україні в господарствах усіх категорій озимого ріпаку – 10,3 ц/га, а у 2021 р. – 29,4 ц/га. Хоча потенційний рівень врожайності озимої форми ріпаку може бути значно вищим: 45 – 55 ц/га і вище.

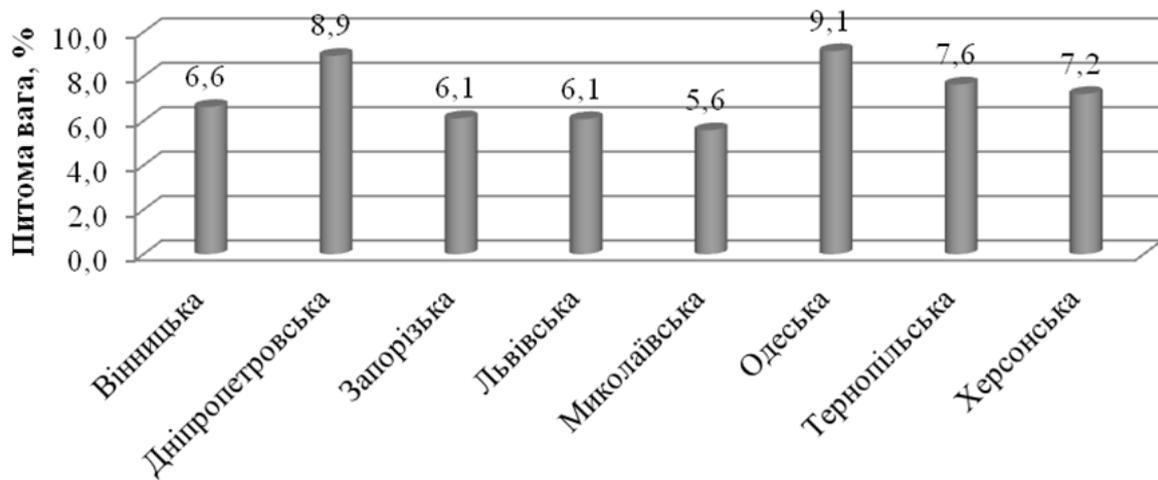

Рис 2. Питома вага основних виробників ріпаку в Україні в господарствах усіх категорій в середньому за 2019 - 2021 рр., %

Джерело: [10]

Одним із лідерів у виробництві насіння ріпаку по Україні є Одеська область (рис.2). У 2021 році посівна площа під ріпаком в області становила в категоріях усіх господарств 118,6 тис. га. В середньому за 2019 – 2021 рр. аграріями Одещини було зібрано 9,1 % від усього урожаю ріпаку по Україні. На другому та третьому місці в рейтингу потужних областей у виробництві насіння є відповідно Дніпропетровська та Тернопільська області. Але середній рівень урожайності по Одеській області є низьким у порівнянні з іншими регіонами. Так, у 2021 р. урожайність ріпаку склала 25,5 ц/га, а серед усіх інших регіонів нижчий рівень було досягнуто тільки в деяких: Запорізька – 24,6 ц/га, Дніпропетровська – 23,9 ц/га та Харківська – 22,8 ц/га. В середньому за 2019 – 2021 рр. урожайність ріпаку в Одеській області склала взагалі 18,9 ц/га, а це найгірший результат серед усіх регіонів в Україні, які вирощують ріпак. Тобто Одещина є лідером у виробництві, на жаль, на основі принципу екстенсивності вирощування культури. Найвищі рівні урожайності за період 2019 – 2021 рр. зафіксовано у Тернопільській області – 32,9 ц/га, Вінницькій – 30,8 ц/га та Волинській – 30,2 ц/га. А це регіони, які характеризуються достатньою кількістю середньорічних опадів. Хоча в усіх зонах України сприятливі умови для вирощування ріпаку за умови використання раціональної технології виробництва.

Звернемо увагу, що на півдні України за останні роки спостерігається дуже посушлива погода, через що сходи ріпаку, які так потребують вологи, не можуть набрати сили для потужного росту та вегетації.

Тому, на перспективу, аграрії Одещини негайно потребують переосмислення технологій вирощування ріпаку в напрямку адаптації до змін у навколишньому середовищі. Адже останнім часом кліматичні умови в Одеській області, особливо в південних районах, не є сприятливими для посіву озимого ріпаку: засушливе літо та затяжна осінь, недостатність вологи в ґрунті змушують виробників ріпаку змінювати підходи, технології та строки посіву.

Терміни посіву озимого ріпаку на Одещині з серпня місяця поступово змістились на декілька тижнів на вересень, що таким чином дозволяє їм при зяжній теплій осені не допустити переростання посівів озимого ріпаку та зменшити витрати на обприскування, пов'язане з необхідністю затримки розвитку для збереження необхідної фази росту для вдалої зимівлі.

З іншого боку останнім часом викликає занепокоєння в українських аграріїв також зниження рентабельності виробництва ріпаку, що пов'язано із зростанням витрат виробництва та мінливістю ціни реалізації насіння. Адже тут діє ціла низка чинників: збільшення площ посіву в світі альтернативної олійної культури каноли; зниження світової ціни на нафту; складнощі із транспортною логістикою в умовах сьогодення.

Зростання цін на насіння, паливно – мастильні матеріали, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, електроенергію, запчастини та інші ресурси є незворотнім процесом і в таких реаліях необхідно функціонувати аграріям. Постає питання, яким чином оптимізувати структуру собівартості насіння ріпаку на перспективу, щоб отримувати прибутки не менші минулого маркетингового року.

Ми пропонуємо звернути увагу на досвід багатьох підприємств в Україні та світі, які переходять на ресурсозберігаючі та енергозберігаючі технології. Адже тільки за таким напрямом можливо «виживати» в умовах обмеженості багатьох ресурсів, недостатності обігових коштів та зміни кліматичних умов.

Більшість господарств останнім часом зменшили обробіток ґрунту при підготовці до посіву озимого ріпаку або взагалі використовують технології *no-till* та *strip-till*. Ці сучасні ресурсозберігаючі технології є дуже актуальними. В результаті їх використання накопичується гумусний шар, що в майбутньому дасть змогу аграріям отримувати вищі рівні урожаю ріпаку при зменшенні витрат на його виробництво. Адже мінімізуються витрати на мінеральні добрива за рахунок органічного живлення, отриманого від перегнивання стерні. Також, в умовах недостатнього зволоження, ріпак отримуватиме за рахунок обох вищезгаданих технологій більше вологи, особливо за технології *no-till* (вже в перший рік використання: відмова від оранки збереже запаси вологи в ґрунті). В результаті мінімального обробітку ґрунту мінімізуються витрати на паливно – мастильні матеріали.

Підприємства північних районів Одеської області здійснюють висів ріпаку по стерні, або перед посівом здійснюють легкий передпосівний обробіток агрегатами *Vaderstad CR650 6.5 m Carrier* або її аналогами на глибину 3-5 см, зі збереження рослинних залишків, що зменшує втрату вологи та частково затримує сніговий покрив взимку.

Здійснення висіву озимого ріпаку за такою технологією змушує змінити підходи до його посіву, особливо в плані використання агрегатів. Так значні посухи влітку, особливо в серпні місяці, значно ущільнюють ґрунт що часто не дозволяє використовувати звичайні зернові сівалки, такі як висівний апарат *СЗС-5,4*, який не може заглибитися на достатню глибину. Тому агровиробникам необхідно використовувати сівалки типу *John Deere 1890* та її

аналоги, висіваючі ножі, яких дозволяють заглибитися навіть в сухий щільний ґрунт на глибину посіву, так як мають тиск на один ніж до 150 кг. Це в свою чергу дозволяє висівати насіння ріпаку в щільну суху землю навіть по стерні в очікуванні дощу і отримання після нього дружніх рівномірних сходів.

З метою збереження посівів в здоровому фітосанітарному стані перед агровиридиками стає необхідність використання обприскувачів певного типу. Так використання обприскувачів розповсюдженого типу ОПШ-2000 та ОПК-2000 є недоцільним при догляді за посівами, актуальними є обприскувачі з регулюванням штанги над рівнем ґрунту для обприскування посівів в стадіях цвітіння та стиглості. Фінансові труднощі із необхідністю додаткового технічного забезпечення можливо вирішити за рахунок обслуговуючої кооперації.

Відмітимо, що широкомасштабна збройна агресія РФ проти України змусила лідерів Європейського Союзу ухвалити план подолання залежності від російських енергоносіїв. Лідерами ЄС було прийнято план зі скасування залежності від російських ресурсів та збільшення частки відновлювальної енергії до 2030 року до 45% і передбачає активне використання біопалива. Наразі європейські ринки переживають кризу та різке переорієнтування на нові маршрути постачання. Наша країна долучається до реалізації цього плану. Через збільшення попиту на нові види енергії, збільшився експорт нашого ріпаку в європейські країни [11].

Завдяки даній тенденції ріпак має високу маржинально привабливу нішу у вітчизняному аграрному секторі завдяки стабільному попиту на світовому ринку та порівняно високих реалізаційних цінах. Указані чинники визначально впливають на внутрішній ринок і є передусім важливим орієнтиром для агробізнесу в бізнес - плануванні стратегії його розвитку. Подальше зростання потреб країн ЄС в сировині для біопалива дасть можливість для українських аграріїв збільшувати посіви ріпаку, що заповнить нішу попиту європейського ринку та дасть їм додатковий дохід.

Однак експортна орієнтація на продаж самого насіння нині вже не забезпечує високу прибутковість, як це спостерігалось в минулі роки. Сьогодні потрібно відходити від сировинного експорту насіння ріпаку на користь його переробки на олію та інші супутні продукти, а також розвитку потужностей із виробництва біодизеля. Приблизно з 1 га ріпаку можна отримати більше 1 т біодизеля. Збільшення площ під ріпак в Україні зможе покращити ситуацію на українському ринку біопалива, але існує проблема у виготовленні олії на продаж для виробництва біопалива та експорті його, бо наразі не створено ні економічних ні законодавчих умов. Для виробництва біопального потребується будівництво потужних переробних заводів, яких в Україні не так багато. Не всі українські аграрії в змозі фінансово побудувати такий завод. Також, щоб виробляти біодизель безпосередньо в себе в господарстві, потрібно закупити олійний прес та виробляти олію. Знайти в Україні таке обладнання є проблемою. Його вартість буде залежати від потужностей виробництва та використаної сировини [5].

Наразі з боку влади почалися кроки по приведенню законодавчої бази у відповідність до європейських вимог щодо використання сумішевих видів палива. Зокрема, на початку квітня цього року Верховна Рада ухвалила за основу законопроект №7233, яким передбачається зниження ПДВ на альтернативні види палива. Без державного втручання виробити та реалізувати біопаливо буде складно. Крім того, якщо на законодавчому рівні буде прийнято відповідне рішення, щодо обов'язкового використання сумішевих видів палива, то на біодизель буде стабільний попит. Аграрії в такому випадку будуть зацікавлені не тільки виготовляти його для власних потреб, а ще й постачати олію для подальшого промислового виробництва біодизеля [12].

Розвиток індустрії переробки ріпаку на біодизель матиме значні економічні перспективи в найближчому майбутньому з огляду на високу місткість внутрішнього ринку пального. Також завдяки цьому агробізнес може частково усунути проблему дефіциту традиційного пального та зростання цін на нього.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Останнім часом виробництво ріпаку перебуває у стадії піднесення. Серед основних олійних культур він посідає третє місце у світі. Ріпак – цінна культура, яка використовуються в багатьох галузях промисловості. Останніми роками ріпакове насіння стало одним з найкращих валютно - обмінних продуктів сільського господарства, воно має постійний попит на внутрішньому і зовнішньому ринках. Аграрії України обирають ріпак як основну стратегічну культуру для розвитку підприємства, але в кожній області має бути особливий технологічний підхід до його вирощування. В Україні сприятливі умови для вирощування ріпаку, але кращими вони є в зоні Лісостепу і Полісся. Вирощування ріпаку в Одеській області має свої особливості через погодно - кліматичні умови. Враховуючи це, аграріям Одещини потрібно дотримуватися ресурсозберігаючої технології по обробітку ґрунту та використовувати у виробництві новітню техніку, що створить усі передумови перспективного розвитку. Ріпак є високорентабельною культурою, продукція якого користується великим попитом в країнах Європи, а це повинно мотивувати аграріїв збільшувати посівні площі під ріпаком в Україні, а також підвищувати урожайність культури до оптимального рівня при нарощуванні виробництва сировини для переробки на олію та біопаливо, забезпечуючи продовольчу та енергетичну безпеку в Україні та світі. Напрямок подальших досліджень буде спрямований на визначення ефективності виробництва ріпаку за запропонованого економіко – технологічного підходу.

Список літератури:

1. Токарчук Д.М. Сучасний стан, ефективність та перспективи виробництва ріпаку в ЄС та в Україні. *Агросвіт*. №15. 2015. С.19-23
2. Гринишин Г.М. Стан та перспективи розвитку ріпаківництва. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Випуск 6 (76). 2018. С.25 – 28

3. Ягелюк С. В., Ткачук В. В., Речун О. Ю. Формування ринку технічних культур в Україні. *Технічні науки та технології*, (1(11)). 2018. С.195–205. [URL:http://tst.stu.cn.ua/article/view/133566](http://tst.stu.cn.ua/article/view/133566)
4. Гойсюк Л.В. Тенденції розвитку ринку ріпаку в Україні та світі. *Інноваційна економіка*. 1-2. 2018. С.56 – 59 [URL:http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/230/292](http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/230/292)
5. Казанджі А.В. Тенденції та перспективи розвитку експортної діяльності олійно-жирового підкомплексу України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 19. 2017. С. 165 – 170 [URL:http://global-national.in.ua/archive/19-2017/34.pdf](http://global-national.in.ua/archive/19-2017/34.pdf)
6. Мацера О.О. Дослідження формування показників економічної ефективності вирощування ріпаку озимого залежно від елементів технології. *Рослинництво, сучасний стан та перспективи розвитку*. №14. 2019. С.106-117 [URL:http://forestry.vsau.org/storage/articles/November2019/O3q4THMBMVjsfiw96q42.pdf](http://forestry.vsau.org/storage/articles/November2019/O3q4THMBMVjsfiw96q42.pdf) (дата звернення: 12.09.2022)
7. Шевченко А.А., Поліщук В. Перспективи нарощування виробництва ріпаку в Україні. *Матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Аналіз тенденцій розвитку економіки, обліку, фінансів та права»*. (Полтава, 10 листопада 2020 р.). Полтава, 2020. С.39-42 [URL:https://osau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/08/Tezy-chleniv-gurtka-Suchasni-tehnologiyi-v-APK-2020-2021-n.r.pdf#page=24](https://osau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/08/Tezy-chleniv-gurtka-Suchasni-tehnologiyi-v-APK-2020-2021-n.r.pdf#page=24)
8. Шевченко А.А., Ляшенко А.М. Система no-till у боротьбі із посухою в південному регіоні в Україні. [URL:http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10186/1/154-156.pdf](http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10186/1/154-156.pdf)
9. Український ріпак: оптимістичні оцінки та скептичний настрій [URL:https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1528314](https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1528314) (дата звернення: 12.09.2022)
10. Сільське, лісове та рибне господарство [URL: www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm) (дата звернення: 12.09.2022)
11. НІСД. Європейський план подолання залежності від російських енергоносіїв. [URL: https://niss.gov.ua/en/node/4488](https://niss.gov.ua/en/node/4488)
12. Latifundist.com. Біодизель з ріпаку: як виготовити, плюси, мінуси та ціна питання. [URL: https://latifundist.com/cards/64-biodizel-z-ripaku-yak-vigotoviti-plyusi-minusi-ta-tsina-pitannya](https://latifundist.com/cards/64-biodizel-z-ripaku-yak-vigotoviti-plyusi-minusi-ta-tsina-pitannya)

References:

1. Tokarchuk D.M. Suchasnyj stan, efektyvnist' ta perspektyvy vyrobnytstva ripaku v YeS ta v Ukraini. [The current state, efficiency and prospects of rapeseed production in the EU and Ukraine] *Ahrosvit*. No 15. 2015. pp.19-23 [in Ukrainian].
2. Hrynyshyn H.M. Stan ta perspektyvy rozvytku ripakivnytstva. [State and prospects of development of rapeseed cultivation] *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarynoho universytetu*. Vypusk 6 (76). 2018. pp..25 – 28 [in Ukrainian].
3. Yaheliuk S. V., Tkachuk V. V., Rechun O. Yu. Formuvannia rynku tekhnichnykh kul'tur v Ukraini. [Formation of the technical crops market in Ukraine]

Tekhnichni nauky ta tekhnolohii, (1(11)). 2018. pp.195–205.
URL:<http://tst.stu.cn.ua/article/view/133566> [in Ukrainian].

4. Hojsiuk L.V. Tendentsii rozvytku rynku ripaku v Ukraini ta sviti. [Trends in the development of the rapeseed market in Ukraine and the world] *Innovatsijna ekonomika*. 1-2. 2018. pp. 56 – 59
URL:<http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/230/292> [in Ukrainian].

5. Kazandzhi A.V. Tendentsii ta perspektyvy rozvytku eksportnoi diial'nosti olijno-zhyrovoho pidkompleksu Ukrainy. [Trends and prospects for the development of export activities of the oil and fat sub-complex of Ukraine] *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*. Vypusk 19. 2017. pp. 165 – 170
URL:<http://global-national.in.ua/archive/19-2017/34.pdf> [in Ukrainian].

6. Matsera O.O. Doslidzhennia formuvannia pokaznykiv ekonomichnoi efektyvnosti vyroschuvannia ripaku ozymoho zalezho vid elementiv tekhnolohii. [Research on the formation of indicators of the economic efficiency of winter rape cultivation depending on the elements of technology] *Roslynnnytstvo, suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku*. No 14. 2019. pp.106-117
URL:<http://forestry.vsau.org/storage/articles/November2019/O3q4THMBMVjsfiw96q42.pdf> (data zvernennia: 12.09.2022) [in Ukrainian].

7. Shevchenko A.A., Polischuk V. Perspektyvy naroschuvannia vyrobnytstva ripaku v Ukraini. [Prospects for increasing rapeseed production in Ukraine.] *Materialy dopovidej Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Analiz tendentsij rozvytku ekonomiky, obliku, finansiv ta prava»*. (Poltava, 10 lystopada 2020 r.). Poltava, 2020. pp.39-42
URL:<https://osau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/08/Tezy-chleniv-gurtka-Suchasni-tehnologiyi-v-APK-2020-2021-n.r.pdf#page=24> [in Ukrainian].

8. Shevchenko A.A., Liashenko A.M. Systema no-till u borot'bi iz posukhoiu v pivdennomu rehioni v Ukraini. [The no-till system in the fight against drought in the southern region of Ukraine] URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10186/1/154-156.pdf> [in Ukrainian].

9. Ukrains'kyj ripak: optymystychni otsinky ta skeptychnyj nastrij [Ukrainian rapeseed: optimistic assessments and a skeptical mood] URL:<https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1528314> [in Ukrainian].

10. Sil's'ke, lisove ta rybne hospodarstvo URL: www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm [in Ukrainian].

11. NISD. Yevropejs'kyj plan podolannia zalezhnosti vid rosij's'kykh enerhonosiiv. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/4488> [in Ukrainian].

12. Latifundist.com. Biodyzel' z ripaku: iak vyhotovyty, pliusy, minusy ta tsina pytannia. URL: <https://latifundist.com/cards/64-biodizel-z-ripaku-yak-vigotoviti-plyusi-minusi-ta-tsina-pitannya> [in Ukrainian].

ЗМІСТ

Бахчиванжи Л.А., Євтушок О.В., Барбінягра О.М.	
ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ МАРКЕТИНГУ ІНВЕСТИЦІЙ.....	3
Дяченко О.П., Галицький О.М., Хиленко Ю.Ю.	
ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	18
Крюкова І.О., Варгатюк М.О.	
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ПІДТРИМКА СТАЛОГО АГРОМЕНЕДЖМЕНТУ.....	33
Лівінський А.І.	
ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК ПРІОРІТЕТНА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ.....	47
Найда А.В., Чигіна Х.С.	
НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ.....	59
Пармаклі Д.М., Бахчиванжи Л.А., Євтушок О.В.	
МЕТОДИ АНАЛІЗУ І МОДЕЛЮВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ В УПРАВЛІНСЬКОМУ КОНСАЛТИНГУ.....	68
Петренко О.П., Зюзіна А.Ю.	
ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	77
Рудік Н.М.	
НАУКОВО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.....	87
Сахацький М.П., Запша Г.М., Нічик А.І.	
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	100
Телічко Н.А., Білий О.О.	
СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	113
Шабатура Т.С., Гейне В.Л.	
ФОРМУВАННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	124
Шевченко А.А., Василич Т.О.	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РІПАКІВНИЦТВА В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	136